

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

*„Perspektivy evropské energetické bezpečnosti v
kontextu vývoje energetické politiky EU“*

Mgr. Tomáš Petříček, M.A.

Disertační práce

Praha 2014

Autor: Mgr. Tomáš Petříček, M.A.

Vedoucí práce: PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.

Oponent: doc. PaedDr. Milan Vošta, Ph.D.

Oponent: JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Datum obhajoby: 2014

Prohlášení

Já, níže podepsaný Mgr. Tomáš Petříček, M. A., tímto prohlašuji, že předkládaný text je výsledkem mé samostatné práce a nebyl zpracován ve spolupráci s dalšími osobami. Předkládaná práce podle mého nejlepšího vědomí neobsahuje žádné informace a názory, které by byly výsledkem vědecké či publikační činnosti jiných osob, aniž by byly tyto zdroje řádně uvedeny.

Datum: 22. srpna 2014

Podpis:

Poděkování

Velmi rád bych tímto poděkoval vedoucí práce PhDr. Irah Kučerové, Ph.D., za její rady a podněty, bez kterých by tato práce nevznikla. Zároveň bych rád vyjádřil vděčnost za její trpělivou snahu provést mě celým postgraduálním studiem. Rovněž bych rád poděkoval oponentům této práce, JUDr. PhDr. Tomáši Karáskovi, Ph.D. a doc. PaedDr. Milanu Voštovi, Ph.D., za jejich podnětné připomínky. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat své manželce Ivě Petříčkové za její podporu a za trvalý zdroj motivace.

Bibliografický záznam:

PETŘÍČEK, Tomáš (2014) *Perspektivy evropské energetické bezpečnosti v kontextu vývoje energetické politiky EU*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Vedoucí práce PhDr. Irah Kučerová, Ph.D.

Klíčová slova:

energetická politika, Evropská unie, diskurz, europeizace

OBSAH

Prohlášení	3
Poděkování	4
Klíčová slova	5
Seznam zkratk	8
Abstrakt	10
Abstract	11
Úvod	12
1. Přehled současné literatury	19
2. Analytický rámec a teoretické ukotvení práce	27
2.1. Racionalistické přístupy ke studiu evropské energetické politiky a jejich limity	30
2.2. Význam ideových a diskurzivních faktorů ve studiu evropských politik – konstruktivistické základy analytického rámce	36
2.3. Koncept sekuritizace ve světle evropské energetické politiky	41
2.4. Analýza diskursu v komplexním institucionálním prostředí Evropské unie: diskurzivně-institucionální rámec	46
3. Historický vývoj evropské energetické politiky v kontextu mezinárodního energetického systému	54
3.1. Kořeny evropské energetické politiky	56
3.2. Ropné krize a jejich dopad na vývoj evropské energetické politiky v 70. a 80. letech	64
3.3. Jednotný evropský akt a projekt vnitřního trhu s energiemi	76
4. Vývoj diskurzivních základů současné energetické politiky EU	88
4.1. Vytváření diskurzivních pilířů evropské energetické politiky v letech 2000 až 2005	91
4.2. Změny v evropském energetickém diskurzu po roce 2005	98

4.2.1.	Vývoj tržního diskurzu na pozadí jednání o třetím liberalizačním balíčku	104
4.2.2.	Environmentální dimenze evropské energetické politiky.....	108
4.3.	Nový rámec energetické politiky pro období 2020 až 2030	112
5.	Vliv fragmentace diskurzu na podobu evropské energetické politiky	118
5.1.	Ekonomizace versus sekuritizace evropské energetické politiky	122
5.2.	Konfliktní priority energetické politiky EU v oblastech životního prostředí a bezpečnosti	129
	Závěr	136
	Literatura	141
	Přílohy	159

Seznam zkratek

CEC	Commission of European Communities/European Commission (Komise evropských společenství/Evropská komise)
DG CLIMA	Generální ředitelství Evropské komise pro oblast klimatu
DG COMP	Generální ředitelství Evropské komise pro hospodářskou soutěž
DG ENER	Generální ředitelství Evropské komise pro energie
DG ENV	Generální ředitelství Evropské komise pro životní prostředí
DG TREN	Generální ředitelství Evropské komise pro dopravu a energie
ECCP	European Climate Change Programme (Evropský program pro změnu klimatu)
EHS	Evropské hospodářské společenství
ESD	Evropský soudní dvůr
ESUO	Evropské společenství uhlí a oceli
EURATOM	Evropské společenství pro atomovou energii
EU	Evropská unie
EU ETS	Emission Trading Scheme (Systém obchodování s emisemi)
IEA	International energy agency (Mezinárodní energetická agentura)
IPCC	International Panel on Climate Change (Mezinárodní panel o klimatických změnách)
IPE	International Political Economy (Mezinárodní politická ekonomie)
ITRE	Committee for Industry, Energy and Research (Výbor pro průmysl, energetiku a výzkum Evropského parlamentu)
JEA	Jednotný evropský akt
MOU	Mandatory ownership unbundling (Povinné majetkové rozdělení)
OEEC	Organization of European Economic Cooperation (Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci)

OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizace zemí vyvážejících ropu)
OSN	Organizace spojených národů
UNICE	Union des Industries de la Communauté européenne (Unie zaměstnavatelských a podnikatelských svazů Evropy)
WWF	World Wildlife Fund (Světový fond na ochranu přírody)

Abstrakt

Předkládaná disertační práce *Perspektivy evropské energetické bezpečnosti v kontextu vývoje energetické politiky EU* si klade za cíl doplnit existující literaturu o vývoji a charakteristikách evropské energetické politiky o nový rozměr zaměřující se na vliv ideových a diskursivních faktorů. Prostřednictvím teoretického a analytického rámce diskursivního institucionalismu se pokouší vysvětlit roli diskurzu při formování evropské energetické politiky do její současné podoby, která se vyznačuje její segmentací do tří pilířů – konkurenceschopnosti, udržitelnosti a bezpečnosti.

Práce identifikuje jako jeden z faktorů ovlivňujících nekoherentní a fragmentovanou podobu dnešní energetické politiky EU ve vnitřním pnutí mezi dílčími energetickými diskurzemi, které prioritizují rozdílné kognitivní a normativní ideje, na kterých jsou vystavěny návrhy konkrétních opatření v energetické oblasti. Hlavním argumentem této práce je, že v průběhu uplynulých dvou desetiletí se vytvořily na evropské úrovni tři hlavní diskursivní linie – liberalizačně-tržní, environmentální a bezpečnostní. Vzhledem k chybějícím sjednocujícím prvkům však tyto diskurzy jsou na sobě do značné míry nezávislé a nabízejí ideové rámce, které jsou často nekompatibilní a které interpretují problémy evropské energetické politiky z odlišných a často protichůdných filosofických a ideologických pozic. Vytváření těchto diskurzů je pak vnímáno jako strategické rozhodnutí politických aktérů. Práce se pak zaměřuje především na to, jak Evropská komise využívá nových idejí pro vytvoření diskursivního rámce, který by otevřel prostor pro europeizaci tohoto odvětví.

Ve vztahu k perspektivám energetické bezpečnosti EU práce poukazuje na skutečnost, že europeizace energetické politiky neprobíhá rovnoměrně. Přetrvávající nesoulad jednotlivých cílů evropské energetické politiky je charakterizován upřednostněním její vnitřní dimenze před jejím vnějším rozměrem. Schopnost zajistit bezpečnost dodávek energií je tak do značné míry oslabována konfliktními prioritami zbylých dvou diskurzů, které se zaměřují na integraci vnitřního trhu a společnou politiku v oblasti klimatických změn.

Abstract

The main aim of the PhD thesis *Perspektivy evropské energetické bezpečnosti v kontextu vývoje energetické politiky EU* is to complement existing body of literature concerning with the evolution and characteristics of European energy policy. It attempts to add new dimension related to the influence of ideational and discursive factors on this policy. In order to explain the role of discourse in shaping the European energy policy into its current form, which is characterized by its segmentation into three distinct pillars – competitiveness, sustainability and security, the thesis applies the theoretical and analytical framework of discursive institutionalism.

The thesis identifies an internal tension between component discourses, which prioritize different cognitive and normative ideas, to be one of the causes of incoherence and fragmentation of contemporary energy policy of the European Union. The main argument of this text is that three distinct discursive lines has been developed at the European level – liberalization-market, environmental and security lines. Nonetheless, these discourses are rather separate phenomena as they provide ideational frameworks often incompatible with each other due to the non-existent unifying elements. Building on different and often contradicting philosophical and ideological positions they also provide interpretation of challenges for the European energy policy. In addition these discourses are outcome of strategic decisions and behaviour of political actors. In this thesis the focus is on the European Commission's effort to use new ideas in order to produce discursive frameworks which may facilitate the process of Europeanization of this industry.

In relations to the EU energy security perspectives the thesis points out that the Europeanization of energy policy is not balanced process. It is also argued that the persisting discrepancy between individual goals of the European energy policy is determined largely by its prioritization of its internal dimension. In consequence its ability to improve Europe's security of supply is weakened by these conflicting priorities of the remaining two discourses which focus on the integration of internal market and common approach to climate change.

Úvod

Přestože hospodářská krize, kterou evropské země v posledních pěti letech procházejí a s jejímiž důsledky se doposud vyrovnávají, do jisté míry odsunula energetickou politiku do pozadí politických debat, témata jako energetická bezpečnost, změny klimatu nebo další vývoj vnitřního trhu s energiemi neztratily na svém významu a relevantnosti. Evropská unie v posledních dvou letech přišla s novými iniciativami v oblastech energetické účinnosti, investic do energetické infrastruktury či diverzifikace energetických zdrojů a dodávek pro Evropu. Stejně tak se opětovně v agendě Evropské rady objevují témata jako je dokončení liberalizace vnitřního trhu s energiemi nebo zvýšení podílu obnovitelných zdrojů a alternativních paliv v energetickém mixu Unie (Council 2013).

Přestože je „legislativní a politický aktivismus“ evropských institucí v oblasti energetiky v současnosti v porovnání s obdobím mezi roky 2005 a 2010 do značné míry upozaděn pozorností na nové a aktuálnější priority pro Unii, energetickým problémům je stále v evropském politickém diskurzu věnována nemalá pozornost. Na druhou stranu je také zřejmé, že energetická politika Evropské unie doposud nepředstavuje koherentní soubor politický nástrojů a že členské země nejsou ochotny v této oblasti postoupit ve strategických otázkách rozhodovací pravomoci na evropskou úroveň. V řadě případů členské země ke společným iniciativám přistupují značně ambivalentně. Mnohdy má tak společný postup v této oblasti pouze deklaratorní charakter. Výsledkem je, že přes nesčetná prohlášení o nezbytnosti vytvořit „společnou, koordinovanou a efektivní energetickou politiku“ byl pokrok směrem ke koherentní evropské energetické politice relativně omezený (Karásek 2008: 11). Současný stav energetické politiky EU je tak možné charakterizovat jako ambici v procesu utváření. Paradoxně je to právě tento rozpor mezi deklarovanou potřebností celoevropských řešení v oblasti energetiky a nedostatečným pokrokem při vytváření skutečně společné politiky, který vyvolává potřebu teoretického porozumění utváření evropské energetické politiky.

Ačkoliv možnosti a potřeba prohloubení spolupráce v oblasti energetiky byly jedním z impulsů k zahájení procesu evropské integrace, skutečná evropská

energetická politika začala vznikat až v 90. letech 20. století. První iniciativy zaměřené na vytvoření vnitřního trhu s energiemi byly následně rozšířeny do dalších oblastí. Některé studie vnímají jako příčinu zrychlení integrace v oblasti energetické politiky narůstající obavy z globálního oteplování, rostoucí závislosti a s ní související bezpečností dodávek energetických zdrojů členským zemím nebo také z růstu cen strategických energetických surovin (IEA 2008:9). Jiné pak vnímají hlavní příčinu v aktivní roli Evropské komise, která ve snaze o rozšíření svých kompetencí aktivně vytvářela prostor pro prohloubení spolupráce na nové politické oblasti, a to včetně energetiky (Jabko 2006). Aniž budeme na tomto místě posuzovat skutečné příčinné vztahy v tomto procesu, je obecně přijímáno, že od poloviny 90. let 20. století dochází k postupnému utváření energetické politiky EU. A to přesto, že až do přijetí Lisabonské smlouvy byla energetická politika až na dílčí výjimky výlučnou pravomocí členských zemí. Jedná se zároveň o proces, který v různých segmentech probíhá odlišným tempem a který ve skutečnosti doposud nevyústil v koherentní politiku. Je proto otázkou, zda skutečně dochází k europeizaci¹ energetické politiky, jak někteří autoři současný stav pojmenovávají a jak představitelé Evropské unie o vývoji této politiky hovoří (EK 2010; Solorio 2011). Lze tedy v této souvislosti hovořit o „europeizaci“ energetické politiky, nebo je celý proces pouze reflexí strategických rozhodnutí členských zemí a důležité rozhodování bude i do budoucna probíhat především na národní úrovni? Je také současný stav předzvěstí koherentní společné energetické politiky, nebo zůstane tato politika na půli cesty? Jaké jsou příčiny současného nejasného vymezení energetické politiky EU?

V odborné literatuře je těmto otázkám věnována relativně velká pozornost. Vývoj energetické politiky EU a její „pozici na půli cesty“ však většinou vysvětluje prostřednictvím aparátu racionalistické teoretické tradice (Černoch 2008; Buchan 2010). Ve své podstatě je současný výzkum zaměřený primárně na identifikaci a řešení jejích problémů (problem-solving analysis) evropské energetické politiky a hledání nových nástrojů k zajištění energetické bezpečnosti EU. Výsledkem je velké množství studií zaměřujících se na partikulární aspekty energetické politiky, tedy na bezpečnost dodávek energetických surovin, vztahy s klíčovými producenty, propojení

¹ V této práci je termín europeizace používán v obecném pojetí jako proces prohlubování spolupráce mezi evropskými státy, a to včetně rozvoje vztahů mezi státními a nestátními aktéry na evropské úrovni, za účelem vytvoření silné a jednotné Evropy (Zemanová 2007). V tomto směru je termín používán jako velmi podobný pojmu komunitarizace.

energetické a klimatické politiky nebo liberalizaci vnitřního trhu s plynem a elektřinou, jež však nepřispívají k porozumění celému komplexu iniciativ, které se na evropské úrovni v posledních dvou dekadách objevily. Pouze v menší míře se současná literatura pokouší o teoretické vysvětlení jejího vzniku a vývoje coby jednotného politického jevu. A i v tomto směru většina prací předpokládá především změny materiální struktury nebo nové trendy v směřování fyzických dodávek energií jako hlavní příčinu postupného přesunu kompetencí v této oblasti na evropskou úroveň a hledání společných řešení (Waisová 2008; Ortlung et al. 2009; Shaffer 2009; IEA 2008; Matlary 1996).

Přestože existující literatura nabízí velké množství poznatků o dílčích jevech a aspektech energetické politiky, nenabízí v podstatě její holistickou analýzu coby kognitivně provázaného fenoménu. Zároveň se do jisté míry nabízí pouze omezený obraz kolektivního rozhodování v komplexním institucionálním prostředí Evropské unie, které podmiňuje vývoj unijní energetické politiky. Vzhledem ke svému ukotvení v racionalistické tradici nevěnuje významnější pozornost ideovým a diskurzivním faktorům. Tato práce se proto snaží nabídnout alternativní, respektive doplňující přístup k teoretickému studiu tohoto politického fenoménu, který by začlenil do výzkumu také roli idejí, názorových modelů a diskurzu. Autor tak nemá ambici nahradit existující literaturu zcela novým pojetím energetické politiky EU. Naopak v obecné rovině se tato disertace pokouší doplnit existující literaturu o vzniku, vývoji a formování energetické politiky o nové analytické prvky, které staví na rychle se rozvíjející literatuře vycházející z konstruktivistické tradice. Zároveň však není cílem prověřit nebo aplikovat obecné teorie evropské integrace, případně testovat teorie mezinárodních vztahů, ale nabídnout ucelený analytický rámec, jenž zachytí energetickou politiku, její komplexnost a také institucionální dynamiku procesu jejího etablování na evropské úrovni. V tomto směru práce vymezuje vývoj této politiky jako specifický případ, jehož lepší poznání nutně nesměřuje k obecnějším závěrům o formování politik Evropské unie.

Vzhledem k výše uvedenému vymezení si práce stanoví dva hlavní cíle. V první řadě má ambici přispět k teoretickému vysvětlení současného stavu energetické politiky EU, jejímu nerovnoměrnému vývoji a omezenému pokroku kontrastujícímu s deklarovanými „zájmy a potřebami“ Unie. V tomto kontextu se zaměřuje především na způsob, jakým je vymezován pojem energetické bezpečnosti.

Otázkou je, jak na sebe působí různé perspektivy na energetickou bezpečnost v kontextu interakcí hlavních politických diskurzů v oblasti energetiky? Zároveň je totiž tento interaktivní proces nutné interpretovat v souvislech předpokládané europeizace energetické politiky, ke kterému dochází v komplexním institucionálním prostředí Evropské unie. S procesem europeizace souvisí rovněž otázka, jaký je jeho dopad na vnímání energetické bezpečnosti EU? Vhodnou cestou k porozumění oběma problémům je aplikace základních teoretických nástrojů sociálního konstruktivismu. Pozornost tak bude věnována především roli idejí a diskurzu při interpretaci obou fenoménů, které mohou představovat ve své podstatě paradox. Na druhou stranu však tento paradox může přispět k lepšímu pochopení, co je vlastně současná energetická politika EU.

V druhé řadě se práce zaměřuje na posouzení role bezpečnostních diskurzů, respektive bezpečnostních perspektive obsažených v jednotlivých diskurzech, v současné energetické politice a jejich vlivu na její současnou podobu. Práce se tak snaží zodpovědět otázku, jak se energetická bezpečnost vztahuje k dalším dimenzím politiky v této oblasti a jak její vymezení ovlivňuje celkovou energetickou politiku Unie? Energetická bezpečnost tak není definována jako zajištění dostatečných dodávek energetických surovin za přiměřené ceny, kterou obsahují například vybrané poziční dokumenty Evropské komise (např. COM 2000a). Naopak práce předpokládá, že energetická bezpečnost je relativní termín, který získává jiný význam v jednotlivých kontextech (Trombetta 2012). Zároveň se však práce pokouší postihnout hlavní diskurzivní perspektivy energetické bezpečnosti, jelikož energetickou bezpečnost nepojímá jako pevně daný soubor idejí, ale jako koncept, který aktéři naplňují konkrétními idejemi a normativními představami.

Jelikož se práce přiklání k umírněnému proudu konstruktivistické teoretické tradice a zároveň nemá ambici hlouběji zasahovat do diskuse o jejích epistemologických východiscích, předpokládá možnost položit základy výzkumu ve stanovení hypotézy a v hledání příčinného vlivu idejí a diskurzu na politické procesy. Nicméně, pojetí kauzality v této práci není zcela totožné s racionalistickým pojetím. Kauzální vztahy tak nejsou vnímány jako něco objevujícího se ve vnější realitě a nezávislého na pozorovateli. Místo toho se v této práci pracuje s možností konstruktivistické kauzality. V takovém případě je „příčinnost něco, co nevzniká ve vnější realitě. Existence kauzálních vztahů je závislá na přítomnosti myslí, mluvčích,

pozorovatelů a podobně“ (Weber 2008: 60). Kauzalita tudíž není mechanická, ale je zprostředkovaná tím, jak lidé přidávají konkrétním jevům význam, jak je pojmenovávají a jak na základě toho mění své preference, a tudíž i chování (Beneš 2008). Konstruktivismus tak nutně není pouze o porozumění, ale také o vysvětlení ve smyslu důvodů sociálních jevů (Balzacq 2010). Ve své podstatě tak práce přistupuje ke zkoumané tématice pragmaticky, čemuž odpovídá práce s otázkami, hypotézou a také volba metod (viz. např. Friedrichs a Kratochwil 2009; Kořan 2009). V důsledku se tak předpokládá, že ideje a diskurz mohou mít kauzální vliv na politické výstupy. Proto také si tato práce vymezuje hypotézu, která předpokládá vliv idejí a diskurzu na vznik politiky EU.

Práce vychází z předpokladu, že úspěšnost politického procesu je podmíněna vznikem logického a koherentního diskurzu, jenž jednak nabízí kognitivní poznání problému, jeho identifikaci a pojmenování, a obsahuje také návrhy jeho řešení, vycházející z normativních idejí v diskurzu obsažených. Zároveň vznikající diskurz musí být přijatelný pro širokou veřejnost, aby politické rozhodnutí nebo politické změny získaly nezbytnou legitimitu. V případě evropské energetické politiky lze tedy předpokládat, že její neúplná europeizace se zakládá na rozpolcenosti vznikajícího evropského energetického diskurzu. Míra její europeizace, tj. její pozice na ose mezi národními energetickými politikami a společnou energetickou politikou Evropské unie, je ovlivněna koherencí související argumentace, interakcí mezi jednotlivými diskurzy, zejména mezi různými pojetími energetické bezpečnosti, na kterých je možné vystavět strukturovaný komplexní evropský energetický diskurz. V tomto směru se práce pokouší prohloubit porozumění a vysvětlit vliv idejí a diskurzu na politické výstupy a na změnu v politickém rozhodování, čímž sleduje své dva cíle. Zároveň se pokouší vysvětlit způsob, jak objevující se ideje a přesvědčení o povaze energetických hrozeb a rizik ovlivňují proces utváření energetické politiky a naopak jak europeizace energetické politiky působí na sdílené představy o energetické bezpečnosti.

Vzhledem ke snaze o zachycení vlivu idejí a diskurzu na podobu evropské energetické politiky a na různici se perspektivy energetické bezpečnosti, které se v rámci této politiky EU vyvíjejí, se práce soustředí pouze na analýzu diskurzivních aktivit jedné evropské instituce – Evropské komise. Evropská komise představuje instituci, která významným způsobem ovlivňuje agendu politického jednání v rámci

EU, tj. má tzv. „agenda setting role“ (Campanella a Eijffinger 2003). Zároveň Evropská komise vzhledem ke své institucionální kapacitě, především finančním zdrojům, expertíze, organizačním kapacitám, je vhodným předmětem výzkumu využití idejí pro prosazování politických cílů. Neznamená to však, že by tato práce nepřiznávala schopnost ovlivňovat evropský energetický diskurz dalším aktérům, zejména členskými státy či Evropskému parlamentu, který nejen vzhledem k posilujícím formálním pravomocím získává větší vliv na určování politické agendy EU. Nicméně vzhledem k cílům této práce, která se snaží u vysvětlení role a využití rozdílných perspektiv energetické bezpečnosti při formování evropského energetického diskurzu, což předpokládá také zachycení způsobů využití velkého množství idejí ze strany jednotlivého aktéra, je podle názoru autora jistý redukcionismus na místě. Proto se také práce soustředí pouze na analýzu jedné úrovně, tj. evropské, a primárně na jediného aktéra, Evropskou komisi.

Teoretickému ukotvení práce odpovídají také zvolené metody. Jak poznamenává Thierry Balzacq, radikální konstruktivismus a jeho základní filosofický model vyžaduje použití post-strukturálních metod. V případě sociologického pojetí je podle některých autorů vhodné provázání analýzy diskurzu a analýzy procesů (process-tracing) (Balzacq 2010: 60)². Příklon k sociologickému přístupu proto přirozeně vede k výběru posledně jmenovaných metod, tj. analýzy diskurzu a především analýzy procesů. V této práci však byla jako primární metoda zvolena právě analýza procesů, protože umožňuje studovat komplexní kauzální vztahy, které charakterizují bezpečnostní dimenzi evropské energetické politiky a vliv idejí na tuto politiku. Analýza procesů pak bude ve vybraných částech podpořena využitím diskurzivní analýzy.

Výběr metod odpovídá snaze překlenout dichotomii mezi kauzálním vysvětlením a interpretativním pochopením konkrétního sociálního jevu, jež zde nejsou vnímány jako nutně antagonistické epistemologické pozice. Předpokladem této práce je, že pro pochopení procesu tvorby evropské energetické politiky je nezbytné sledovat vývoj myšlenek a diskurzu, které se v průběhu posledních dvou

² Vzhledem k využití konceptuálního rámce tzv. diskurzivního institucionalismu, je výběr metody analýzy procesu veden také závěry diskuse „Warwick/RIPE debate: The Fall, Rise, Fall and Rise of the State within Modern Capitalism“, která proběhla 2. 3. 2010 na půdě University of Warwick a které se zúčastnila jedna z předních představitelk diskurzivního institucionalismu Vivien Schmidtová.

desetiletí v této oblasti objevily. Podstatou analýzy procesu je tak rozbor sledu událostí a dílčích rozhodnutí v čase, jenž z počátečních podmínek vyústil ve vznik fenoménu, který nyní nazýváme energetickou politikou EU. Proto také je metoda analýzy procesu doplněna o analýzu diskurzu. Jejím přínosem je možnost zkoumání vlivu jazyka na politické výstupy. Přestože se jedná o metodu, která je spojena především s interpretativním výzkumem, je možné i v tomto případě studovat kauzální vztahy mezi idejemi a politickými výstupy. Na tomto místě je nutné zdůraznit, že se „nejedná o kauzalitu v tradičním smyslu“, ale předpokládá se, že jazyk, text, ideje či diskurz mají vliv na politiku (Beneš 2008: 95).

1. Přehled současné literatury

Energetická politika a zejména její bezpečnostní dimenze je předmětem odborné diskuse již řadu desetiletí. Jejím výsledkem je velmi rozsáhlá literatura, která se věnuje souboru problémů vyplývajících z energetických potřeb jak světového hospodářství jako celku na jedné straně, tak jednotlivých národních států či regionálních uskupení na straně druhé. V 70. letech 20. století to byly ropné krize, které podnítily vydání mnoha vědeckých textů, jež se zaměřily na provázanost mezi zásobováním energetickými surovinami, mezinárodní politikou a národní i mezinárodní bezpečností³. Jednotlivé práce však již v této době přistupují k problematice energetické bezpečnosti z různých úhlů pohledu. Do jisté míry to odráží ukotvení autorů v jednotlivých společenskovedních oborech, což ovlivňuje jejich pojetí pojmu energetická bezpečnost⁴. Již v této době se proto ukazuje, že termín energetická bezpečnost může mít mnoho významů záviselých na kontextu a na teoretických i metodologických východiscích jednotlivých autorů.

V následujícím období, tj. v druhé polovině 80. a především v 90. letech 20. století, došlo k relativnímu poklesu zájmu o téma energetické bezpečnosti jak na straně politických aktérů, tak akademiků. Nicméně značné výkyvy cen energetických komodit, rychle rostoucí poptávka po surovinách a související politické a bezpečnostní výzvy vedly v posledních dvou desetiletích k znovuoživení zájmu sociálních vědců o problematiku energetiky. Velká část výzkumu, který se v reakci na výše uvedené jevy uskutečnil, se však zaměřuje pouze na dílčí aspekty energetické bezpečnosti. Výsledkem je řada prací zabývajících se konkrétními problémy politického, ekonomického a bezpečnostního charakteru. Do této kategorie textů patří množství studií, které se věnují například analýze vztahů mezi konkrétními producenty a spotřebiteli, například vztahům USA se zeměmi Blízkého východu, roli Blízkého východu nebo Ruska v energetickém systému (Robinson West 2005; Nanay

³ Mezi příklady prací, které zavedly problematiku energetiky do studia mezinárodních vztahů a bezpečnosti patří například texty Davida A. Deese (1979), Roberta J. Liebera (1976), Johna Maddoxe (1975), Raymonda Vernona (1975), Masona Willricha (1975) nebo Lindy B. Miller (1977).

⁴ Například Raymond Vernon je ekonom, Mason Willrich se specializoval na mezinárodní právo, kdežto například Linda B. Miller nebo Robert J. Lieber jsou politickými vědci.

2005) nebo vztahům mezi EU a Ruskem (Baran 2007). Další část prací se úzce zaměřuje na tematizaci jednotlivých komoditních odvětví, především na vývoj v ropném sektoru a na problematiku dodávek zemního plynu (Yergin 2008; Noreng 2007). Případně se zaměřují přímo na souvislosti mezi vznikem konfliktů a energetickými surovinami, především ropou (např. Klare 2002, 2004 a 2009; Bannon a Collier 2003).

V omezené míře se tito autoři pokoušejí nabídnout obecnější teoretické vysvětlení zkoumaných jevů nebo koherentní vysvětlení pojmu energetická bezpečnost. Jak poukazují Černocho a Ocelík, „*s pojmem energetické bezpečnosti bylo a dosud je zacházeno spíše vágně, intuitivně a mnohdy účelově*“ (Černocho a Ocelík 2014: 9). V důsledku tak není jasně definován ani termín energetická bezpečnost a neexistuje obecný konsenzus, co všechno tento pojem obsahuje (Lilliestam a Patt 2012). Christian Winzer proto označuje energetickou bezpečnost za zastřešující termín, pod který lze schovat celou řadu politik, jevů a politických cílů (Winzer 2012). Nicméně namísto je předpoklad, že rozvíjení samostatné výzkumné agendy zaměřené na energetickou bezpečnost, především v rámci mezinárodních vztahů a mezinárodní politické ekonomie, by mělo vést k postupnému vyjasňování tohoto pojmu a nabídne jeho jasnou definici. Ve skutečnosti však dochází spíše k opačnému procesu. Namísto očekávaného vyjasňování obsahu pojmu energetické bezpečnosti a jednoznačnějšímu vymezení výzkumné agendy totiž v poslední době dochází k rozšiřování jeho významu, stejně jako k zvětšování rozsahu témat, která do studia energetické bezpečnosti spadají (Sovacool a Brown 2010).

Na jedné straně tak v minulosti i dnes velká část prací přistupuje k energetické bezpečnosti čistě jako k otázce související se zásobováním energetickými surovinami (např. Shaffer 2009). Energetická bezpečnost v tomto pojetí se tak do značné míry stala synonymem pro bezpečnost energetických dodávek a to zejména z pohledu spotřebitele, tj. zemí dovážejících energetické suroviny. Předmětem těchto prací tak jsou především vztahy mezi dodavateli ropy a zemního plynu a spotřebitelskými zeměmi, respektive analýza fyzických toků surovin a jejich vztah k mezinárodní politice a bezpečnosti. Výzkum se tak především orientuje na dopady závislosti na dovozu energetických surovin na bezpečnostní situaci jednotlivých zemí, případně posuzuje možnosti využití vzájemné závislosti pro rozvoj vztahů mezi producenty a spotřebiteli v dalších oblastech (Sodupe a Benito 2001; Shaffer 2009). Odpovídá

tomu také charakter definic energetické bezpečnosti, které se v těchto pracích objevují (viz příloha č. 1). Společným jmenovatelem definic vycházejících z pojetí energetické bezpečnosti jako především záležitosti zásobování energetickými surovinami je důraz na fyzickou a cenovou dostupnost těchto komodit.

Na druhé straně ale také vzniká stále více prací, které posouvají význam pojmu energetická bezpečnost. Zaměřují se zejména na environmentální a sociální dimenzi energetické bezpečnosti. Vnášejí do studia nová témata, jako jsou například dostupnost pro vybrané sociální skupiny či geograficky vymezené populace, udržitelnost nebo efektivnost. Všímají si takových otázek, jako je energetická chudoba, vzorců spotřebního chování, vztahu energetické bezpečnosti a klimatických změn nebo zavádění nových technologií (Sovacool 2011; Elkind 2010)⁵. V důsledku to odráží měnící se vnímání pojmu bezpečnosti ve spojení s energetikou na straně různých aktérů. V akademické diskusi tím došlo mimo jiné k uznání nové, významnější role pro jiné než tradiční státní aktéry ve vztahu k energetice.

Společenské vědy zároveň v posledním desetiletí začínají stále více věnovat pozornost otázce, jak je pojem energetické bezpečnosti účelově vyplňován různým obsahem ze strany politických aktérů, kteří jej následně v jimi upravené podobě používají v politické diskusi a při formování konkrétních politik a opatření. Energetická bezpečnost v tomto pojetí není pouze objektivním popisem stavu, kdy jsou zajištěny nebo ohroženy potřebné dodávky energií. Získává také normativní povahu s tím, jak energetickou bezpečnost aktéři definují a jaké prvky do tohoto obecného pojmu začleňují. Například uplatnění pojmu energetické bezpečnosti na problematiku zajištění základních energetických potřeb sociálně vyloučených obyvatel významně posouvá nejen chápání pojmu energetické bezpečnosti, ale také přesouvá těžiště diskuse z oblasti národní bezpečnosti do oblasti rozvoje či sociální politiky.

V kontextu vyvíjející se akademické diskuse je tak možné identifikovat tři hlavní proudy, které utvářejí současnou literaturu věnovanou tématice energetické

⁵ Například ve svém společném textu Benjamin Sovacool a Marilyn Brown konceptualizují energetickou bezpečnost v několika významech. Zaprvé fyzické dostupnosti energií, zadruhé cenové dostupnosti energií, zatřetí jakožto efektivnějším využívání energie prostřednictvím nových technologií a začtvrté ve smyslu environmentální udržitelnosti spotřeby energetických zdrojů zejména ve vztahu k hrozbě klimatických změn (Sovacool a Brown 2010).

bezpečnosti. Prvním z nich je tzv. strategický přístup nebo jinými slovy geopolitická škola. Druhým z hlavních vědeckých proudů je pak tzv. tržní přístup (Cherp a Jewell 2011: 3). Vedle těchto dvou přístupů se zejména v posledních letech rychle rozvíjí výzkumná agenda vycházející z teoretického rámce sociálního konstruktivismu. Vzniká tak poměrně různorodá literatura, která přináší nové pohledy na problematiku energetické bezpečnosti, která posouvá naše vnímání tohoto fenoménu a která se vymezuje vůči tradiční diskusi mezi zastánci na jedné straně tržního přístupu a na straně druhé geopolitického přístupu.

V prvních dvou případech se totiž jedná o výzkumnou agendu, která vychází ze společné racionalistické tradice a jejich ontologických a epistemologických východisek. Energetická bezpečnost je v obou případech v zásadě ztotožněna se zásobováním energetickými surovinami. Nedochozí tak k problematizování samotné povahy pojmu energetická bezpečnost, jeho obsahu a dopadu používání tohoto termínu na politické rozhodování. Základním rozdílem mezi těmito přístupy je pouze odlišné pojetí role jednotlivých aktérů, zejména státu a tržních subjektů, a jejich preferencí a zájmů (Černochoch a Ocelík 2014)⁶. Do jisté míry je také možné rozdíl mezi oběma přístupy vymezit prostřednictvím rozdílného pohledu politických věd a mezinárodních vztahů na jedné straně a ekonomie, včetně politické ekonomie, na straně druhé (Checchi et al. 2009; Metais 2013).

Geopolitický, respektive strategický přístup je charakterizovaný předpokladem, že aktéři usilují o relativní zisky spíše než o absolutní risky. Proto se také zaměřuje primárně na otázky reciprocit ve vztazích mezi producentními a spotřebitelskými zeměmi či na vliv energetiky na mocenské vztahy mezi jednotlivými státy. Do značné míry je tento přístup zdůvodněn tím, že energetické suroviny vzhledem ke svému strategickému významu pro hospodářství jednotlivých zemí a přímé vazbě na vojenskoprůmyslový komplex ovlivňují rozložení moci v mezinárodním systému. Energetické zdroje jsou tak kvalitativně odlišné od ostatních obchodních komodit, protože mají přímý vliv na mocenské postavení a kapacity států. Z tohoto důvodu se také podstatná část prací vycházejících z tohoto teoretického přístupu zaměřuje na

⁶ Černochoch a Ocelík identifikují jeden z klíčových rozdílů mezi těmito přístupy v tom, jak definují preference a motivy aktérů. V případě strategického přístupu jsou preference formovány kalkulací relativních zisků, kdežto v případě tržního přístupu se jedná o jednání vycházející ze snahy o zajištění absolutních zisků (Černochoch a Ocelík 2014: 10).

problematiku energetické závislosti a na možnosti jejího omezování jakožto nástroje k vyvažování narůstajícího vlivu producentů zemí (Bahgat 2006; Yergin 2006). Z tohoto důvodu také je zajištění energetické bezpečnosti především odpovědností států, nikoliv komerčních subjektů, tj. je předmětem bilaterálních smluv mezi státy a nikoliv tržních sil (Young 2007; Chester 2010). Velká pozornost je proto věnována právě geopolitickým souvislostem energetiky, zejména vlivu na soupeření států o přístup k omezeným a geograficky lokalizovaným energetickým zdrojům (Mané-Estrada 2006; Correljé a van der Linde 2006; Černocho a Ocelík 2014).

Ve vztahu k výzkumu vývoje evropské energetické politiky tvoří podstatnou část tohoto vědeckého programu studium komplikovaných vztahů mezi EU a Ruskem na poli energetiky. Asymetrická závislost na Rusku má významné geopolitické důsledky a vyvolává potřebu vyvažovat tento stav na straně evropských zemí. Rostoucí podíl ruského zemního plynu a ropy na spotřebě EU se proto promítá ve snaze zpřístupnit nové zdroje energetických surovin pro evropské spotřebitele a geograficky diverzifikovat svoji závislost (Young 2007). EU tím nereaguje na konkrétní ekonomické dopady své závislosti, ale potencionální důsledky pro mocenskou rovnováhu v regionu, která je narušována rostoucí mocí Ruska, jež vychází z jeho dominantního postavení v energetickém systému. Geopolitické a strategické ohledy tak podle představitelů tohoto přístupu jsou hlavním faktorem ovlivňujícím chování politických aktérů, tj. států, a přímo přispívají k větší angažovanosti vlád v energetice.

Jestliže geopolitický proud studia energetické bezpečnosti a energetické politiky lze identifikovat s realistickou školou, tak tržní přístup na straně druhé je do značné míry ukotven v širší liberální teoretické tradici. V souladu se základními předpoklady neoliberalismu se tak autoři řadí se do tohoto směru zaměřují na analýzu spolupráce, existenci společných pravidel a norem nebo prohlubování vzájemné závislosti jakožto charakteristických rysů mezinárodního trhu s energetickými surovinami (ibid.). Alokaci energetických zdrojů je také možné podle tohoto přístupu ponechat na funkčním tržním mechanismu, protože energetické suroviny nejsou kvalitativně odlišné od jiných obchodovatelných komodit. Energetickou bezpečnost je možné zajistit právě prostřednictvím funkčních tržních mechanismů, tj. ponechat rozhodování o získávání, využití a distribuci energetických surovin na tržních subjektech a nikoliv na politických či dokonce vojenských

opatření států. V neposlední řadě se také rozšiřuje množství relevantních aktérů, kteří se podílejí na formování energetické politiky a ovlivňují energetickou bezpečnost. Jedná se především o mezinárodní organizace, neziskové organizace nebo také o soukromé společnosti, především nadnárodní i národní energetické společnosti (Černoch a Ocelík 2014).

V evropském kontextu potom práce spadající do tržně-liberálního proudu přichází rovněž s normativními závěry a doporučeními pro politické rozhodování. Evropská energetická politika by podle těchto prací měla usilovat o prohlubování konexe „energetických systémů mezi různými geografickými oblastmi, která by vycházela z regulačních norem EU a z *acquis* jakožto způsob překonání doposud pouze dílčí technické spolupráce navázané odděleně s jednotlivými partnerskými zeměmi“ (Young 2007: 2). Za hlavní nástroj posilování energetické bezpečnosti je považována liberalizace energetického trhu a jeho integrace, což se odráží v důrazu na dokončení společného trhu s energetickými surovinami, především se zemním plynem a elektřinou⁷.

Vedle výše zmíněných racionalistických přístupů ke studiu energetické bezpečnosti se v posledních letech „začínají také objevovat pokusy o neracionalistické konceptuální a teoretické uchopení tohoto tématu“ (Černoch a Ocelík 2014: 19)⁸. Energetická bezpečnost je narozdíl od racionalistických přístupů pojímána jako fenomén vytvářený samotnými aktéry a nikoliv jako objektivní hrozba vznikající v důsledku exogenních faktorů. Dochází tím také k výraznému posunu pozornosti výzkumu právě směrem k procesům sociální konstrukce hrozeb, proměnám v identitě aktérů a také k měnícímu se vnímání rizik souvisejících s energiemi. Vedle materiálních faktorů ovlivňujících citlivost energetického systému na změny, například přerušení dodávek či výpadky, tak energetickou bezpečnost definují rovněž politické příběhy a vyjádření aktérů, které uvádějí tato rizika do souvislostí. Výzkum energetické bezpečnosti tak podle tohoto přístupu musí také zohlednit právě tyto diskurzivní aktivity aktérů (Cherp a Jewell 2011).

⁷ Základní charakteristiky obou racionalistických přístupů viz příloha č. 2.

⁸ Černoch a Ocelík uvádějí jako příklady vznikajícího konstruktivistického výzkumného programu v oblasti energetické bezpečnosti texty Ulricha Besta, Mikko Palonkorpiho nebo Pami Aalto a Dicke Korzmaze (Černoch a Ocelík 2014). Mezi dalšími příklady lze uvést například práci Marie Trombetti (2012)

V důsledku tak „priorita nemateriálních faktorů nabourává dominantní rámování energetiky jako oblasti spojené s ‚tvrdými daty‘, fyzikálními a geologickými východisky, technickými a ekonomickými řešeními, kterou společenské faktory ovlivňují jen do určité míry“ (Černocho a Ocelík 2014: 21). Ve své podstatě tato skutečnost otevírá prostor pro zkoumání nových aspektů energetické bezpečnosti, respektive pro propojení energetické bezpečnosti s řadou dalších témat, například s environmentálními dopady spotřeby energií. Konstruktivismus tak přispívá k rozšiřování významu energetické bezpečnosti za rámec tradičně pojímané problematiky vnějších dodávek ropy a zemního plynu spotřebitelským zemím.

Konstruktivismus však nepředstavuje jednotný teoretický proud, ale obsahuje v sobě několik hlavní přístupů, které energetickou bezpečnost zkoumají z různých úhlů pohledu. Černocho a Ocelík identifikují a představují tři hlavní přístupy: anglickou školu, kulturalismus a kodaňskou školu (ibid. 55). Na konstruktivistických východiscích však staví také literatura čerpající inspiraci z diskurzivního institucionalismu. Příkladem může být práce Iulii Selianka, která kombinuje teoretické koncepty kodaňské školy a diskurzivního institutionalismu (Selianko 2011). Z výše uvedených teoretických rámců vycházejících ze sociálního konstruktivismu je to právě teorie sekuritizace, zakládající se na práci představitelů kodaňské školy, která se větší měrou uplatnila při studiu energetické bezpečnosti. Literatura pracující s konceptem sekuritizace se zaměřuje především na zkoumání procesů, jejichž prostřednictvím jsou některé politické jevy proměněny v bezpečnostní hrozby, kdežto jiné nikoliv (Kirchner a Berk 2010; Trombetta 2012). Proto se zaměřují na vývoj identity aktérů a jejich interakce, které přispívají k tomu, že daný problém je sekuritizován. Ve vztahu k evropské energetické politice má především význam koncept regionálního bezpečnostního komplexu, který je řadou autorů aplikován na vztahy v energetice v širším evropském regionu (Palonkorpi 2007; Chester 2010). V současné literatuře je v empirické rovině věnována největší pozornost opět vztahům mezi EU a Ruskem, tj. především otázce, proč jsou energetické vztahy mezi těmito dvěma stranami sekuritizovány (Radoman 2007; Kirchner a Berk 2010; Belyi 2003 a 2009).

V souvislosti s výše uvedeným procesem rozšiřování významu samotného pojmu a redefinování předmětu studia energetické bezpečnosti je v současné době otevřenou otázkou, nakolik se bude mimo teoretický rámec konstruktivismu formovat

výzkumná agenda, která usiluje o provázání environmentální a energetické bezpečnosti. V tomto případě dochází k celkovému posunu pozornosti směrem k procesům, které mají přispět k proměně energetického systému směrem k udržitelnějšímu způsobu produkce energie. Nově vznikající nexus tak překračuje hranice dosavadního výzkumu energetické bezpečnosti, jelikož jako bezpečnostní problém vnímá samotný charakter současné energetiky závislé na fosilních palivech (např. King a Gullede 2013). V některých případech je pak environmentální dimenze integrována s energetickou bezpečností z opačné perspektivy, tj. jaké mohou být dopady změn regionálních ekosystémů či globálního klimatu na energetický systém (ECOFYS 2009).

2. Analytický rámec a teoretické ukotvení práce

Studium evropské energetické politiky s sebou přináší množství teoretických, konceptuálních i metodologických výzev. V první řadě proto, že energetickou politiku je možné analyzovat z celé řady hledisek za současného využití teoretických a koncepčních východisek mnoha vědeckých oborů. Zvláštní pozornost je možné věnovat geografickému rozložení energetických zdrojů a následných důsledků pro mezinárodní obchod, bezpečnost, lidská práva a další sociální a politické aspekty. Stejně tak akademické diskuse probíhají nad způsobem přepravy energetických zdrojů, geopolitickými důsledky obchodních vztahů mezi producenty a spotřebiteli, dopady současného modu využívání energetických surovin na životní prostředí, zejména pak na globální klima, či možnostmi budoucího technologického vývoje v oblasti energetiky. Kompletní výčet otázek souvisejících s procesem zajištění energie pro naši společnost by byl mnohem delší a není předmětem této práce. Avšak tato interdisciplinární povaha tématu, zejména s ohledem na začlenění energetiky v širším politicko-ekonomickém systému, představuje velkou výzvu pro základní vymezení teoretického a analytického rámce. V případě vzniku a vývoje energetické politiky EU je celková komplikovanost problematiky dále prohloubena komplexní strukturou politického zřízení⁹ Unie a dynamickým institucionálním prostředím, které se neustále vyvíjí (De Witte 2002).

V této kapitole jsou proto nastíněna metodologická a teoretická východiska prezentované práce, a to včetně epistemologických a ontologických předpokladů, se kterými přistupuje ke zkoumaným jevům. V následujících podkapitolách jsou tak představeny dva hlavní výzkumné programy, které se na problematiku energetické politiky a energetické bezpečnosti Evropské unie, respektive širšího vývoje evropské politické integrace zaměřují¹⁰. V prvním případě se jedná o texty vycházející

⁹ V tomto směru je politické zřízení nebo také politický řád, tj. „polity“, vnímáno v širším smyslu jako funkční a strukturální vymezení prostoru, ve kterém probíhají politické procesy. Tradiční definice pojmu „polity“ odpovídá formě vlády v geograficky ohraničeném prostoru nebo také státu jako samostatné entitě (slovník). V širším slova smyslu však „polity“ může být jakákoliv strukturovaná politická entita, což se také vztahuje na Evropskou unii (Besson 2007).

¹⁰ Současná diskuse v mezinárodních vztazích, evropských studiích a mezinárodní politické ekonomii podle mnoha autorů probíhá mezi třemi východisky: racionalismus,

z racionalistické tradice v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii. Do značné míry se jedná o dominantní analytický přístup nejen v oblasti energetiky, ale také v obecné rovině evropské integrace a formování politik EU. Zcela jistě výzkumný program, jenž staví na materialisticko-individualistických axiomech racionalistických přístupů, významným způsobem posunul naše porozumění a znalosti dílčích aspektů energetické politiky Unie. Přesto mnoho autorů konstatuje, že tento analytický rámec má také svá omezení, a to nejenom v oblasti studia energetické politiky, resp. energetické bezpečnosti Evropské unie, ale obecněji i v oblasti vývoje evropských politik a celkové europeizace politického rozhodování (Schmidt 2010; Blyth 2002 a 2003; Checkel 2006). Například ne vždy je možné jeho prostřednictvím nalézt relevantní odpověď na otázky, proč v daném okamžiku dochází k institucionálním změnám nebo ke změnám v konkrétních politikách, zatímco v jiném kontextu a historických souvislostech jsou politiky či instituce stabilní a nemění se (Schmidt a Radaelli 2004). Racionalistické teoretické přístupy – neorealismus, liberální intergovernmentalismus, ale také institucionalismus racionální volby – také nabízejí vhodná východiska především pro analýzu systémových otázek, tj. otázek integrace samotné. Případně jsou schopny vysvětlit logiku delegace kompetencí na nadnárodní instituce. Ale pro studium vývoje v jednotlivých politických oblastech a analýzu formování konkrétních evropských politik je jejich využitelnost do jisté míry omezena (Císař 2002).

Na druhé straně v posledním desetiletí vznikla relativně bohatá literatura, která je inspirovaná nebo přímo vychází ze sociálního konstruktivismu. V menší míře pak výzkum energetické bezpečnosti a politiky EU v této oblasti navazuje na kritickou teorii či některé další reflektivistické přístupy. V mnoha ohledech se tyto přístupy odlišují a do značné míry je spojuje pouze kritika racionalismu. Konstruktivismus a některé reflektivistické přístupy pak spojuje především větší pozornost věnovaná významu ideové, respektive intersubjektivní povaze sociální reality (Cox a Sinclair 1996; Sinclair 2009, 2012). Sociální konstruktivismus se ve studiu evropské integrace uplatňuje zejména od počátku 90. let 20. století. Jeho

konstruktivismus a reflektivismus (Christiansen et al. 2001). V této práci je pozornost věnována prioritně diskusi mezi racionalismem a konstruktivismem, které představují dva dominantní směry teoretizování v těchto oborech. V případě reflektivismu se pak jedná o velmi širokou a nesourodou skupinu teoretických přístupů, které zahrnují postmodernismus, normativní teorii, feminismus nebo také kritickou teorii.

počátky jsou spojeny především s kritikou racionalistických přístupů, především liberálního intergovernmentalismu. Ale v současnosti představuje bohatý výzkumný program, který výrazně obohatil naše porozumění procesu vytváření evropského politického zřízení a způsobům vládnutí v tomto víceúrovňovém systému.

Výše uvedené přístupy podle mnoha autorů představují dva póly teoretické dominantní teoretické diskuse, která se vede nejen v oboru evropských studií¹¹, ale také mezinárodní politické ekonomie¹², bezpečnostních studií či mezinárodních vztahů (Reus-Smit 2005). Zároveň však také tito autoři upozorňují na skutečnost, že v obou případech se jedná o meta-teorie¹³ (Karlas 2003). Z jejich ontologických a epistemologických předpokladů vychází konkrétní teorie a koncepty evropské integrace. Jak bylo již uvedeno, v případě racionalismu je jednou z dominantních liberální intergovernmentalismus. Konstruktivismus také nereprezentuje jedna ucelená teoretická škola, ale tvoří jej celá řada konceptuálních přístupů¹⁴ (Fiala 2007). Z konstruktivistických premis vychází například teorie sekuritizace, které bude věnována v této kapitole samostatná část a která je uplatňována při studiu problematiky energetické bezpečnosti (Balzacq 2010).

A právě z těchto širokých teoretických pozic sociálního konstruktivismu vychází analytický rámec, který je použit v této práci k porozumění vývoje evropské energetické politiky a významu bezpečnostních obav v tomto procesu. Hlavní inspirací této práce je především teoretický rámec, jenž nabízí diskurzivní, jinými autory označovaný také jako konstruktivistický institucionalismus (Schmidt 2010 a 2011; Hay 2006). Základy tohoto přístupu budou představeny v poslední podkapitole

¹¹ Rozdílům mezi konstruktivismem a racionalismem v evropských studiích se věnuje například Jeffrey T. Checkel (2001a, 2001b), Ben Rosamond (2000), Pollack (2010) nebo také příspěvky Marka Pollacka a Jeffreyho Checkela v *Handbook of European Union Politics* (Pollack 2006, Checkel 2006). V roce 1999 se také v *Journal of European Public Policy* vedla na toto téma diskuse mezi Thomasem Risseem a Antje Wienerem na jedné straně a Andrew Moravcsikem na straně druhé (Riss a Wiener 1999; Moravcsik 1999).

¹² Příkladem může být diskuse mezi představiteli britské a americké tradice v IPE.

¹³ Meta-teorie nebo také teorie druhého řádu (Wendt 1999).

¹⁴ Konstruktivismus je na základě rozdílné povahy a charakteristik často rozdělen na několik typů. V zásadě toto dělení vychází z vymezení ontologických a epistemologických základů jednotlivých typů konstruktivismu a jejich situování na ose mezi racionalismem a radikálnějším formami reflektivismu (post-modernismus, post-strukturalismus), tj. od měkkého po radikální konstruktivismus. Příkladem takovéto typologie nabízí například Emanuel Adler, který identifikuje čtyři druhy: 1) modernistický, 2) modernisticko-linguistický, 3) radikální a 4) kritický konstruktivismus (Adler.v Fiala 2007: 194).

této části práce poté, co bude detailněji rozebrána současná debata mezi racionalisty a konstruktivisty, která představuje obecné teoretické pozadí této dizertace¹⁵.

2.1. Racionalistické přístupy ke studiu evropské energetické politiky a jejich limity

V důsledku tzv. neo-neo syntézy se podstatnou mírou setřely rozdíly mezi dominantními teoretickými tradicemi v oboru mezinárodních vztahů - neo-liberalismem a neo-realismem. Na základě společných ontologických a epistemologických východisek tak vzniká v oboru mezinárodních vztahů společný výzkumný program založený na racionalistickém paradigmatu a jeho domněnkách o podstatě sociální reality a aktérech v ní působících. V souladu s neoklasickou „ortodoxií“¹⁶ tak považuje za základní charakteristiku aktérů jejich snahu o maximalizaci zisků/užitku¹⁷ (Watson 2005: 46). S tím také souvisí to, že racionalismus předpokládá, že zájmy a identita aktérů jsou dané a neměnné, tj. jsou exogenní povahy. V případě mezinárodních vztahů se tento předpoklad projevuje v identifikaci hlavního zájmu aktérů, kterým se stává snaha získat „materiální zdroje jako je moc, bezpečnost nebo ekonomické statky“ (Karlás 2003:30).

Základní ontologický předpoklad racionalismu je existence objektivní reality, jejíž povaha je dána jejími materiálními základy – tj. struktura globálního politického a ekonomického systému je určována materiálními faktory (Rieker 2004, Karlás 2003). V metodologické rovině se pak jedná o individualistický přístup, ve kterém

¹⁵ V oboru mezinárodní politické ekonomie jsou ontologické a epistemologické aspekty této diskuse rozvinuty v debatě mezi britskou a americkou školou IPE, která se odehrávala v letech 2007 – 2008 v Review of International Political Economy (Cohen 2007, 2008; Ravenhill 2008; Higgot a Watson 2008).

¹⁶ Neoklasická ekonomická teorie je významným zdrojem inspirace pro další sociální vědy, včetně mezinárodních vztahů a mezinárodní politické ekonomie. Mezi její klíčové předpoklady patří, že jednotlivci usilují o maximalizaci, respektive optimalizaci svého užitku. Lidské uspokojení je podle nich měřitelné a odpovídá stálému spektru preferencí. Zvyšování užitku je pak dosahováno „kombinací daných zdrojů a známých produkčních technik, kterou je možné racionálně posoudit“ (Kasper 2010: 2).

¹⁷ Jistou metaforou pro racionalistické pojetí aktérů je jejich vyobrazení coby „atomistických ekonomických jedinců“ – „atomistic economic man“ (Fullbrook 2002:1).

aktér předchází sociální struktury, tj. je možné jeho jednání studovat nezávisle na širších sociálních strukturách. Metodologický individualismus předpokládá, že základní jednotkou, respektive úrovní sociální analýzy je jednotlivec. Veškerá kolektivní rozhodování nebo chování sociálních skupin vnímá jako agregaci individuálních voleb vycházejících ze zájmů racionálně jednajících aktérů (Pollack 2000). Lidské jednání, ať už individuální nebo kolektivní, tak lze vysvětlit prostřednictvím charakteristických vlastností jednotlivce (Caporaso et al. 2003). Podstata institucionalizovaných aktérů je pro analytické potřeby obdobná jako jednotlivce, tj. vlastnosti institucionálních aktérů ovlivňující jejich působení v mezinárodních vztazích jsou považovány za podobné vlastnostem individuů. Instituce tak získávají v racionalistickém pojetí antropomorfní povahu.

Metodologický individualismus také zásadním způsobem určuje, jak racionalismus přistupuje ke vztahu mezi aktéry, respektive činiteli na jedné straně a strukturou globálních politických a ekonomických vztahů na straně druhé. Především určuje, jakým způsobem vnímá dopad této interakce na lidské chování. Racionalismus jednoznačně přiznává v této debatě větší vliv činitelům/aktérům. Vzhledem k exogenní povaze zájmů a identity má ve vztahu k politické struktuře obecně činitel významnou autonomii. Zájmy a identita jsou tak na struktuře nezávislé. Jinými slovy, strukturální změny neproměňují povahu zájmů a preferencí států, mezinárodních institucí a dalších aktérů, stejně jako jejich identitu. Neznamená to však, že mezinárodní struktura nehraje žádnou roli v globálních vztazích a nemá žádný vliv na interakce mezi aktéry. Naopak. Racionalistické přístupy struktuře roli přiznávají. Jedno z klíčových teoretických děl v oboru mezinárodních vztahů – Waltzova *Teorie mezinárodní politiky* - se právě zaměřuje na vysvětlení role struktury v mezinárodních vztazích (Waltz 1979). V důsledku měnícího se strukturálního kontextu totiž dochází ke změnám chování aktérů. Nadále zůstávají autonomními - samostatně jednajícími - subjekty. Na proměny ve struktuře globálního ekonomického a politického systému ale reagují, a to přizpůsobením svého chování nové realitě. Nemění své předem dané zájmy, ale modifikují svoji strategii jak je sledovat a prosazovat, což se může projevit ve změně jednání. V této souvislosti se také projevuje to, že racionalistické přístupy předpokládají, že aktéři jednají podle tzv. logiky důsledků nebo také konsekvencionistické logiky (Fiala

2007, Pollack 2000). Při každé volbě zvažují, jaké bude mít jejich rozhodnutí dopady na snahu o maximalizaci svých zisků ve smyslu prosazování svých zájmů.

V neposlední řadě jsou významné rozdíly mezi racionalismem a konstruktivismem také v epistemologické rovině. Racionalismus vychází z pozitivistických předpokladů, které považují sociální fenomény za objektivní skutečnosti, které je možné měřit a které podléhají jasným příčinným vztahům, jež se musíme snažit odhalit. Nebo jak v jiném kontextu poznamenávají Jeffrey Chwieroth a Timothy Sinclair, racionalismus vnímá sociální jevy jako neodporovatelné skutečnosti života neboli „facts of life“ (Chwieroth a Sinclair 2008: 2). Výsledkem je předpoklad, že aktéři posuzují, jaké prostředky použijí k dosažení svých cílů na základě objektivního poznání reality. Pozitivistická epistemologie také předpokládá, že pozorovatel je oddělitelný od sociální reality, kterou tudíž neovlivňuje svým pozorováním a pojmenováváním pozorovaného. Výzkumná činnost je proto založena na objektivním popisu reality a jevů, které se v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii objevují. Ve své podstatě je poznání pro racionalismus cestou k řešení problémů, tj. teorie v této tradici jsou někdy také označovány jako „problem-solving“ (Cox 1987; Cox a Sinclair 1996).

V případě studia energetické politiky a energetické bezpečnosti Evropské unie vykazují racionalistické přístupy několik základních charakteristik. Zaprvé předpokládají, že klíčovými aktéry jsou členské země a že tito aktéři se snaží v maximální míře uspokojovat své zájmy v této oblasti (Pointvogl 2009). Instrumentální logika pak umožňuje racionalistickým přístupům odhalit přímou příčinnou vazbu mezi proměny v pozicích členských zemí a podobou konkrétních politických změn. Například proces budování vnitřního trhu s elektřinou a zemním plynem je vysvětlován jako snaha členských zemí hledat cestu k zlepšení hospodářské konkurenceschopnosti nebo jako efektivní nástroj zvýšení energetické bezpečnosti (Hrubý 2008, McGowan 1996). Vznik politiky je tak vysvětlen jejím souladem se zájmy členských zemí s tím, že opět se předpokládá, že sociální realita je soubor faktů, které není nutné rozporovat nebo je interpretovat. V případě energetické bezpečnosti tak tato epistemologická pozice vede k závěru, že rizika a hrozby jsou objektivního charakteru a nepodléhají interpretaci aktérů. Například rostoucí závislost na dovozech ropy a zemního plynu pak je objektivní hrozba, na kterou musí členské země strategicky odpovědět prostřednictvím přijetí konkrétních

politických opatření zaměřených na předcházení nebo alespoň omezení potencionálních hrozeb (Umbach 2008). Racionální přístupy tak v případě energetické bezpečnosti „sdílí ideu, že problém má svůj původ ve skutečnosti, že takzvané spotřebitelské země jsou závislé na nabídce producentských zemí“ (Mané-Estrada 2006: 3773).

Druhým rysem racionalistických přístupů je vymezení potřeb, zájmů a hrozeb států v materialistických termínech. Zájmy a preference členských zemí Evropské unie jsou definovány jako podmínky pro jejich materiální přežití a hospodářský rozvoj, tj. zájmem členských zemí je zachovat dodávky surovin a distribuovat je prostřednictvím fungujícího trhu. Například energetická bezpečnost je tak vymežována většinou autorů jako materiální fenomén. Jeho podstatou je nepřerušování fyzických dodávek energetických zdrojů, jako je ropa či zemní plyn, nebo také zachování dlouhodobého přístupu k těmto zdrojům, ideálně pak za přijatelnou cenu (např. Yergin 2006; Baghat 2006)¹⁸. Jestliže do hry vstupují ideje, tak pouze jako součást instrumentálního učení, jež se následně promítá v strategickém chování a v politických krocích aktérů. Ideje nemají vliv na povahu zájmů a preferencí členských zemí.

V neposlední řadě racionalistické přístupy vnímají vývoj evropské energetické politiky jako proces založený na vědomých, instrumentálních rozhodnutích členských států, které prosazují své předem dané a neměnné národní zájmy. Vliv dalších činitelů – evropských institucí, nestátních organizací, podnikatelských subjektů nebo také epistemických komunit, nátlakových či diskurzivních koalic nebo politických sítí - je buď sekundární, nebo je více či méně zcela opomíjen (Schmidt a Radaelli 2004). Odráží to jedno z klíčových východisek dvou hlavních teoretických přístupů ke studiu evropské integrace, liberálního intergovernmentalismu a neo-realismu, které považují stát za unitárního racionálního aktéra (Rieker 2004). Evropská energetická politika tak vzniká vyjednáváním (bargaining) mezi členskými státy, které vychází z posuzování vlastních zájmů a kalkulace na úrovni účel-prostředek. V důsledku tomu odpovídá také komunikace v oblasti energetiky, která předpokládá

¹⁸ V některých případech se termín energetická bezpečnost a bezpečnost energetických dodávek zaměňuje. Autor je názoru, že tím je popírán skutečný širší význam termínu energetická bezpečnost. Poměrně ucelený přehled definic bezpečnosti energetických dodávek nabízí ve svém článku Christian Winzer (Winzer 2012).

relativní stálost preferencí a která spočívá ve vymezení jednotlivých pozic. Jestliže racionalistické přístupy připouštějí nějaký vliv externího prostředí, tak je to právě materiální povaha mezinárodní struktury a především pak strukturální nerovnováha ve vztazích mezi producentními a spotřebitelskými zeměmi. V tomto směru se především jedná o návrat geopolitiky do energetických vztahů, nárůst vlivu národních ropných a plynárenských společností a intenzivnější uplatňování tzv. „petro-politiky“, což jsou jevy, se kterými se musí vypořádat národní bezpečnostní a zahraniční politiky členských zemí EU (Umbach 2008).

Vysvětlení vzniku a vývoje evropské energetické politiky z racionalistických pozic však má dvě zásadní omezení, která neumožňují ucelené pochopení tohoto mnohaúrovňového procesu. Zaprvé většina prací nenabízí celistvou interpretaci příčin postupné europeizace energetické politiky. Změna materiální struktury, tj. nárůst vlivu producentních zemí, rostoucí závislost na dovozech nebo větší soutěž o přístup ke zdrojům, měla zcela jistě vliv na jednání členských zemí, které hledaly novou strategii, jak těmto výzvám čelit. Velká pozornost je tak věnována například rusko-ukrajinským sporům o dodávky a tranzit zemního plynu (více např. Vahtra 2009). Mnoho autorů právě události, které proběhly v souvislosti s přerušением dodávek plynu v lednu 2006, vnímá jako jeden z hlavních impulsů vedoucích ke zrodu bezpečnostní roviny evropské energetické politiky a posílení geopolitické dimenze energetiky obecně (Umbach 2008; Kirchner a Berk 2010; Černoch 2008; Bahgat 2006). Krize totiž ovlivnila zásobování některých členských zemí zemním plynem, což bylo považováno za ohrožení jejich vitálních zájmů. Příмым výsledkem pak bylo pevné ukotvení energetické bezpečnosti v politické agendě EU a intenzivní debata na úrovni Evropské rady o možnosti institucionálního řešení. Jednoduchá příčinná souvislost mezi materiální hrozbou, jež vyvolala strategicky motivovanou reakci na straně členských zemí vedoucí ke konkrétní podobě energetické politiky, však není schopna koherentně vysvětlit podstatné prvky tohoto procesu a především se nejasně vyjadřuje k mechanismům a nástrojům této změny, jež se projevila dílčí europeizací politiky v oblasti energetické bezpečnosti.

Evropská energetická politika se vyznačuje významným vnitřním napětím mezi jejími jednotlivými dimenzemi – konkurenceschopností, udržitelností a bezpečností. Právě tyto tenze do značné míry ovlivňují její historický vývoj a podstatnou měrou určují její současnou podobu. Nerovnoměrný postup

v jednotlivých oblastech je podle racionalistických přístupů vnímám jako důsledek toho, že energetická politika je „částečně ekonomická politika, částečně environmentální politika a částečně bezpečnostní politika“ (Buchan 2010: 378). Rozdílné trajektorie politiky v oblasti vnitřního trhu, klimatických změn a energetické bezpečnosti jsou tak určovány rozdílnou podstatou a vahou zájmů členských zemí v těchto třech oblastech. Vědecké práce vycházející z racionalismu vnímají přesun kompetencí v oblasti evropské energetické politiky, podobně jako v dalších politických oblastech, jako výsledek vyjednávání suverénních národních států zastoupených v Evropské radě a Radě ministrů, které odráží jejich národní zájmy a potřeby (Moravcsik 1998). Liberální intergovernmentalismus předpokládá, že prohlubování spolupráce v oblasti hospodářských politik včetně energetiky je možné ve chvílích, kdy se zájmy členských zemí se začaly sbližovat v důsledku ekonomických změn a v návaznosti na předchozí změny v dané politice umožňující změny ve většinové koalici v Evropské radě (Eikeland 2012: 5). Konvergence národních zájmů je v obecné rovině podle Moravcsika výsledkem procesu, ve kterém „domácí politický konflikt, v němž zájmy specifických odvětví, náklady přizpůsobení a někdy geopolitické obavy hrají významnou roli“ (ibid.: 3)¹⁹.

Proces europeizace energetické politiky tak má v odborné literatuře vycházející z racionalistické tradice dvě hlavní osy, po kterých se vysvětluje – změna preferencí uvnitř odvětví a geopolitické faktory. V první oblasti se zaměřuje na změnu preferencí vybraných segmentů energetického odvětví, která se promítá v posunu zájmů členských zemí. V tomto směru nabízí racionalistické přístupy například vysvětlení liberalizace vnitřního trhu s elektřinou a plynem jako procesu reflektujícího skutečnost, že členské země začaly podporovat deregulaci a vytvořily tím prostor pro Evropskou komisi a její návrhy²⁰ (Eikeland 2011). V druhé oblasti racionalistické přístupy nabízejí vysvětlení, proč některé členské státy usilují o prohloubení spolupráce v oblasti energetiky, prostřednictvím měnících se geopolitických faktorů. Například klauzule o solidaritě mezi členskými státy v případě přerušení dodávek energetických surovin, která byla začleněna do

¹⁹ Zájmy se v tomto případě sbližují, ale stále se zakládají na snaze o maximalizaci užitku. Ve výsledku tak spíše dochází k posunu v tom, jakou cestu členské země považují za vhodnou k dosažení svých zájmů.

²⁰ Například Velká Británie, která energetický průmysl privatizovala a provedla deregulaci již v 80. letech 20. století. Nebo Nizozemsko a skandinávské země.

Lisabonské smlouvy, odráží geopolitické obavy nových členských zemí reflektující rostoucí závislost na Rusku²¹ (Baran 2007; Roth 2011).

Vysvětlení vývoje energetické politiky prostřednictvím preferencí členských zemí se zakládá na pojetí zájmů v jejich materiální poloze. Nicméně, evropská energetická politika je velmi komplexním fenoménem. A racionalistické přístupy ze svých pozic opět nabízí pouze omezené možnosti interpretace vzájemné provázanosti tří hlavních pilířů energetické politiky EU. V akademické debatě se tak do značné míry tyto tři dimenze oddělily a zkoumají se individuálně jako svébytné fenomény, což se projevuje také v důrazu buď na sblížování zájmů v energetickém sektoru, nebo na geopolitické faktory, které naopak v mnoha případech zájmy členských zemí staví proti sobě. Velmi omezený prostor je také dán nestátním aktérům a jejich roli při formulování evropské energetické politiky. Neschopnost racionalistických přístupů uchopit skutečnost, že jednotlivé dimenze energetické politiky na sebe vzájemně působí, omezuje jejich možnosti vysvětlit přetrvávající fragmentaci v tomto odvětví. Některé faktory ovlivňující vývoj evropské energetické politiky proto nejsou doposud dostatečně zanalyzovány. Východiska racionalistické tradice tak samy o sobě nenabízí nástroje pro holistický výzkum evropské energetické politiky a vysvětlení současného procesu nedokončené europeizace a komunitarizace.

2.2. Význam ideových a diskurzivních faktorů ve studiu evropských politik – konstruktivistické základy analytického rámce

Jestliže jednou ze základních charakteristik racionalistických přístupů ke studiu mezinárodních vztahů je důraz na instrumentální racionalitu aktérů a význam materiálních faktorů pro jejich chování, sociální konstruktivismus nabízí analytický rámec zdůrazňující především ideové, kognitivní, diskurzivní a kulturní aspekty sociální reality. Struktura mezinárodních politických a hospodářských vztahů tak není pouze materiální. Jejím „určujícím prvkem [...] jsou ideje“ (Karlas 2003:30). Jinými slovy se jedná o kognitivní strukturu mezinárodních vztahů a mezinárodní

²¹ Zejména Polsko a pobaltské země usilovaly o začlenění této klauzule do nové smlouvy.

politické ekonomie (Adler 1997). Konstruktivismus se proto zabývá tím, jak se „myšlenky, názory, teorie a diskurz vyvíjí a jak v důsledku ovlivňují naše konání“ (Abdelal et al. 2010: 227). Neznamená to, že by materiální faktory svoji roli nehrály. Na rozdíl od neoliberalismu či neorealismu však sociální konstruktivismus tématům, jako jsou rozložení vojenských kapacit, hospodářská síla zemí nebo také množství energetických zdrojů, nepřisuzuje takovou váhu a považuje je pouze za jednu z mnoha veličin ovlivňujících politické a ekonomické rozhodování. V této tradici jsou významné jak materiální, tak ideové základy sociální reality (Ruggie 1998 v Christiansen et al. 2001: 2). A je to právě předpoklad, že ideje a diskurz hrají podstatnou roli při formování evropské energetické politiky, která řadí představovaný výzkum do široké konstruktivistické tradice. Tato práce se tak přidává ke kritice racionalismu pro jeho neschopnost zohlednit ve svém analytickém postupu to, jak institucionální normy a ideje ovlivňují sociální praktiky, stejně jako politické a hospodářské aktivity sociálních aktérů, jejich identitu a v důsledku podobu dané politiky Evropské unie. Vývoj evropské energetické politiky je také nutné vnímat v měnícím se historickém kontextu, který ovlivňuje postoje aktérů a jejich vnímání politických problémů. Racionalismus není vzhledem ke své omezené schopnosti vysvětlit procesy proměňující tento kontext a celkové staticnosti pro potřeby této práce vhodným východiskem. V tomto směru konstruktivismus nabízí velmi vhodnou alternativu. Jeho výzkumný rámec se jak v ontologických, tak často také epistemologických východiscích rozchází s racionalismem. V ontologické rovině je to především pojetí sociální reality coby sociální konstrukce. Epistemologická východiska pak člení konstruktivismus do několika pozic, jež se liší ve vztahu k pozitivismu racionalistických přístupů (Drulák 2003). Z tohoto důvodu tato práce nevychází při vymezení rozdílů mezi konstruktivismem a racionalismem z odlišností v této obecné rovině, ale zaměřuje se na dílčí teoretické posuny při vnímání pěti klíčových prvků pro vytvoření uceleného analytického rámce.

V první řadě je to rozdílné vnímání povahy aktéra. Zatímco racionalismus přisuzuje charakter atomistického egoisty usilujícího o maximalizaci vlastního užitku v relaci k ostatním aktérům, pro konstruktivismus jsou jak institucionální aktéři, tak jedinci hluboce sociální a jejich identita je utvářena vztahy s dalšími aktéry a intersubjektivní povahou sociální reality. Druhým podstatným rozdílem je podstata zájmů (interests). V prvním případě jsou zájmy považovány za exogenní a neměnné

(viz. výše). V druhém pak jsou endogenní a mohou se v čase měnit například změnou kontextu, posunem v paradigmatech, postupnou socializací aktérů nebo také podstatnou změnou norem. Na rozdíl od racionalismu se konstruktivismus věnuje otázce, jak preference aktérů vznikají a jak aktéři své zájmy vnímají nebo jim rozumí. Zájmy totiž nevnímá jako ontologicky předcházející aktéry (Varadarajan 2004). Velmi podstatný je také třetí rozdíl, a to, jak oba teoretické přístupy vnímají a definují význam společnosti. Jestliže racionalismus považuje společnost za prostor strategického jednání aktérů, ve kterém se snaží dosáhnout svých cílů a obhájit své zájmy, konstruktivismus se zaměřuje na její konstitutivní povahu. V tomto ohledu je společnost „místem, které utváří aktéry jako uvědomělé sociální a politické činitele, jako prostor, který je dělá tím, čím jsou“ (Reus-Smit 2004:199).

Za čtvrté spočívá podstatný rozdíl mezi oběma teoretickými rámci ve vnímání role idejí a norem. Na jedné straně se předpokládá jejich instrumentální vliv. Na straně druhé mají ideje a normy konstitutivní charakter, protože utváří zájmy a identitu aktérů. Institucionalizované normy a ideje mají vliv na to, jaký význam aktéři záležitostem přikládají a jak je interpretují. Normy a ideje mají tak následně vliv na to, co tito aktéři považují za vhodné a přijatelné jednání či aktivity. V neposlední řadě se oba přístupy odlišují ve váze přisuzované materiální nebo ideové povaze sociální reality, jak již bylo zmíněno výše. Konstruktivismus tak předpokládá, že kognitivní a institucionální kontext, ve kterém jsou jednotlivci i institucionální aktéři socializováni a ve kterém se vytváří a mění jejich identita, může mít stejný vliv na vznik specifických vzorců a podob sociální reality jako materiální prostředí (Hay 2008).

Je to právě otázka identity a její role při formování politiky, které konstruktivismus přikládá velkou váhu. Identita aktérů určuje, jak vnímají své zájmy a jak si nastavují preference, což má ve výsledku vliv na jejich politické a ekonomické aktivity a chování. A je to především kolektivní vnímání identity a také prostorové a časové změny sdílených názorů, přesvědčení a motivací, které určují, jak se aktéři chovají a jaká politická rozhodnutí přijímají (Chwieroth a Sinclair 2008). Politické rozhodování je tak podstatně ovlivňováno strukturou sociálních vztahů, která konstruuje identitu aktérů v daném kulturně-institucionálním prostředí, jež se následně promítá v jejich zájmech a preferencích (Reus-Smit 2004; Varadarajan

2004).²² Neznamená to však jednostranný vliv strukturálních faktorů na identitu aktérů. Naopak, struktura a aktéři se vzájemně ovlivňují a spoluutvářejí. Subjekt má vliv na podobu svého prostředí, stejně jako prostředí ovlivňuje sebepojetí subjektu a jeho preference (Zbíral 2008; Reus-Smit 2004: 197; Wendt 1999)²³.

V neposlední řadě je pro konstruktivistické přístupy zásadní role diskurzu v politickém procesu. Výsledná podoba individuálních i kolektivních politických a ekonomických rozhodnutí je podmíněna logikou vhodnosti (*logic of appropriateness*). Institucionální normy a ideje přispívají k tomu, co aktéři považují za vhodné jednání, tj. jaká politická řešení a návrhy jsou legitimní. A je to právě legitimita převládajícího diskurzu, který ztělesňuje tyto normy a ideje, jež má vliv na pojetí vhodnosti chování subjektů. Legitimní diskurz tak může mít tak přímý vliv na politické rozhodování. Institucionální nebo regulatorní změny jsou proto prosazovány z důvodu, že „soubor názorů získal dostatečnou normativní sílu, že političtí lídři se obávají, aby nevypadali jako opozdilci, pokud nepřijmou odpovídající politiky“ (Drezner 2001: 57). Ne každý diskurz nebo soubor názorů však může být legitimní. Podmínka pro dosažení jeho obecné přijatelnosti jednání tedy předpokládá situaci, kdy „kolektivní rozhodnutí je v souladu s konstelací diskurzů přítomných ve veřejném prostoru“ (Dryzek 2001: 660).

Pro pochopení politických procesů je proto nezbytné určit, co ovlivňuje výsledek „soupeření diskurzů“. Konstruktivismus nabízí východisko v přesunu pozornosti od vyjednávání (*bargaining/deliberation*) k přesvědčování (*arguing*) (Zbíral 2008). Aktéři se tak prostřednictvím kognitivních a normativních argumentů podílejí na vytváření politického diskurzu, jenž může v důsledku vést k podstatné změně zájmů a preferencí subjektů. Legitimita diskurzu je pak podmíněna především

²² Christian Reus-Smit identifikuje tři hlavní mechanismy, jak struktura ovlivňuje identitu a zájmy aktérů. Zaprvé prostřednictvím „představivosti“ (*imagination*), jež určuje, co je možné a jakou mají aktéři představu o tom, co je v daném kontextu přijatelné a co nikoliv. Zadruhé je to komunikace, která podmiňuje to, jaké kroky jsou legitimní a jaké kroky nikoliv. Prostřednictvím vzájemné komunikace aktérů se utvářejí jejich sdílené představy a jejich sdílené normy. V neposlední řadě struktura představuje omezení (*constrains*) činnosti aktérů, protože racionalizace politických a hospodářských rozhodnutí nemůže být v hlubokém rozporu s přijatými institucionálními normami a idejemi (Reus-Smit 2004:198).

²³ Jak poznamenává Alexander Wendt, „jsou to kolektivní významy, které konstituují strukturu, jež organizuje naše aktivity“ (Wendt 1999: 81). Kolektivní významy však nejsou prosté vlivu politických aktérů, tj. nejsou nezávislé na aktérech, ale aktéři je spoluutvářejí.

jeho vnitřní logickou koherencí a akceptací jak ze strany subjektů podílejících se na rozhodování, tak ze strany veřejnosti.

V důsledku tak argumentace a výsledný diskurz podmiňují výslednou podobu politik a institucionálních řešení (Reus-Smit 2004:207). Pro analytické potřeby má tento předpoklad jeden zásadní důsledek, a to, že rozbor vlivu na politický proces se nemůže omezit pouze na aktéry, kteří mají silné vyjednávací pozice a kteří disponují mocenským vlivem ve vztahu k dalším aktérům. Například v kontextu Evropské unie to znamená, že vliv na podobu politických výstupů nemají pouze členské státy, ale i další subjekty. Zejména v souvislosti se vznikem nových politik mají podstatný vliv aktéři, kteří jsou schopni identifikovat a argumentačně komunikovat nové a inovativní myšlenky (Panke 2005: 6, 2006; Adler a Haas 1992). Výzkum aktérů, kteří mají vliv na vznik a formování politik prostřednictvím idejí či znalostí, tak identifikuje například epistemologické komunity, nátlakové skupiny, diskurzivní koalice nebo politické sítě coby relevantní politické činitele (Schmidt a Radaelli 2004: 195). Pro potřeby této práce je tento předpoklad zásadní zejména s ohledem na identifikaci aktérů, kteří mohou přispívat ke vzniku evropského energetického diskurzu, a při hledání zdroje myšlenek, jež se podílejí na europeizaci této politiky EU.

Jak řada autorů zdůrazňuje, konstruktivismus představuje obrazně zastřešující pojem pro mnoho teoretických přístupů ke studiu mezinárodních vztahů, evropské integrace nebo mezinárodní politické ekonomie (Christiansen et al. 2001; Fiala 2007). Ve vztahu k evropské energetické politice jsou relevantní především dva konkrétní teoretické rámce. V prvním případě se jedná o teorii sekuritizace, o níž je pojednáno v následující části a která poskytuje řadu důležitých vhledů použitých v této práci, stejně jako již poměrně bohatou literaturu na téma energetické bezpečnosti. Na konstruktivistických východiscích však staví také diskurzivní institucionalismus reprezentovaný především Vivien Schmidtovou, který je představen v poslední části této kapitoly a jehož konceptuální rámec je následně použit pro rozbor vzniku a vývoje evropské energetické politiky.

2.3. Koncept sekuritizace ve světle evropské energetické politiky

Energetická politika byla dlouhou dobu poměrně stranou zájmu konstruktivistického výzkumu. V posledních letech se tato situace začíná měnit a vzniká tak již poměrně rozvinutá literatura věnovaná energetické politice a především energetické bezpečnosti. Významnou měrou k tomu přispěly práce stavějící na východiscích „Kodaňské školy“, která prostřednictvím teorie sekuritizace vnesla tuto problematiku do konstruktivistického výzkumného programu, a to především do oboru bezpečnostních studií. Základním charakteristickým rysem teorie sekuritizace je výchozí předpoklad, že bezpečnost či bezpečnostní hrozby nejsou objektivní skutečností, nýbrž se jedná o sociální konstrukce. Konkrétní jev nebo událost nepředstavují hrozbu samy o sobě. Není nezávislá na vnímání aktéra či pozorovatele. Je to právě uvědomělý politický činitel, který pojmenováváním vybraného fenoménu usiluje o jeho posunutí do oblasti bezpečnosti, tj. sekuritizuje tento fenomén. Otázka tudíž v pojetí Buzana a dalších není bezpečnostní hrozbou před aktérem samotným a neexistuje mimo sociální vztahy. V bezpečnostní hrozbu je právě až aktérem proměněna prostřednictvím diskurzivní interakce s dalšími aktéry (Buzan at al. 2005). Pouhým použitím nebo pronesením slova bezpečnost aktéři vytvářejí nový kontext a mění politickou realitu.

Významnou úlohu v procesu sekuritizace hrají řečové akty, což řadí tuto teorii k silným konstruktivistickým přístupům, což čelní představitelé této teoretické školy sami deklarují. Například Waever dokonce považuje sekuritizaci za „radikálně konstruktivistickou“ (Waever 1995 v Balzacq 2010). Ve své podstatě je bezpečnost konstruována a je charakterizována svojí intersubjektivní povahou. Jazyk zde proto není prostým nástrojem popisu reality. Jazyk je naopak projevem sociálního jednání (action), jelikož právě pojmenováváním jsou věci vytvářeny (Balzacq 2010: 61). Relevantní aktéři tak prostřednictvím řečových aktů vytváří sdílené představy a významy. V obecné rovině jejich prostřednictvím lidé dávají materiálnímu i sociálnímu světu smysl a obsah. V případě bezpečnosti se, zjednodušeně řečeno, konkrétní věc stává hrozbou, pokud lidé sdílejí představu, že to skutečně hrozba je. Sdíleným představám a tudíž identifikaci něčeho jako hrozby pak nutně předchází

záměrné²⁴ označení dané věci za hrozbu ze strany politických aktérů (McDonald 2008: 566).

Sekuritizace má také další podstatný důsledek pro studium vzniku a vývoje politik. Pojmenováváním vybraných politických témat jako bezpečnostních hrozeb si zároveň totiž sekuritizující aktéři nárokují možnost využití mimořádných nástrojů²⁵, které mají předcházet vzniku či dopadům existenčních hrozeb (Buzan et al. 2005: 31). Předpoklad vychází z vnímání bezpečnosti jako prioritní oblasti pro politické aktéry, nadřazené ostatním okruhům politiky. Velmi často tak proces sekuritizace obsahuje apel na fundamentální pocity a přesvědčení vybraného publika²⁶. Za tímto účelem aktéři používají jak emotivní, tak kognitivní dimenzi sociální interakce.

Velmi výstižná definice, která se pro potřeby této práce jeví jako nejrelevantnější, vychází z textu Thierry Balzacqa, ve kterém je sekuritizace vnímána jako proces, „v němž vzory *heuristických artefaktů* (metafory, repertoár obrazů, analogie, stereotypy, emoce atd.) jsou kontextuálně mobilizovány uznanými aktéry, kteří prostřednictvím přesvědčování se snaží přimět *cílené publikum k vybudování koherentní sítě logických závěrů* (postoje, pocity, názory a intuice), které se shodují s důvody, jež vedly nositele výpovědi ke konkrétním volbám a činům. Referenčnímu subjektu je pak dána *aura bezprecedentně komplexní hrozby*, a proto přizpůsobený politický akt musí být okamžitě učiněn, aby se zabránilo jejímu vývoji“²⁷ Balzacq 2010: 63). Nicméně výsledek procesu sekuritizace není automatický. Jeho úspěch se zakládá na schopnosti aktéra „sociálně a politicky konstruovat hrozbu“ (Taureck 2006b: 56), jež je podmíněna především jeho sociálním a mocenským postavením, jeho vlastní identitou a vztahem, respektive autoritou vůči cílenému publiku (Buzan et al. 2005; Balzacq 2010). Neopominutelný je také kontext, ve kterém sekuritizace

²⁴ Pojetí řečového aktu samotného se velmi liší v případě filosofického modelu sekuritizace a sociologického modelu sekuritizace. V prvním případě není jeho úmyslnosti přikládán žádný podstatný význam. V druhém případě se předpokládá, že aktéři vědomě pojmenovávají věci a postupují ve snaze uspět se svým argumentem podle jasných pravidel. Jelikož v této práci se volně navazuje na sociologický model sekuritizace, je předpoklad intencionality zahrnut do analytického rámce (Balzacq 2010).

²⁵ „A securitising actor by stating that a particular referent object is threatened in its existence claims a right to extraordinary measures to ensure the referent objects survival“ (Taureck 2006a: 3).

²⁶ Publikum v tomto případě nemusí nutně být široká veřejnost, ale může se například jednat o členy politické elity nebo o zájmové či profesní skupiny.

²⁷ Kurzíva v originále.

probíhá. Velmi podstatné jsou proto širší kulturní, historické a sociální podmínky, ve kterých aktéři vybrané jevy pojmenovávají jako bezpečnostní hrozby. Příkladem může být sekuritizace obchodu se zemním plynem ve vztahu Ruska a nových členských zemí. V porovnání se západoevropskými zeměmi je v nových členských státech větší prostor a je zde snadnější sekuritizovat energetickou závislost na Rusku, a to z několika důvodů. Mimo jiné kvůli historické zkušenosti s ruskou mocenskou dominancí v druhé polovině 20. století nebo rovněž kvůli nové snaze kulturně a politicky se opětovně integrovat se západní částí kontinentu, což zejména v 90. letech 20. století vedlo k vymezení se vůči Rusku obecně. V neposlední řadě je obecná nejistota ohledně vlastní novodobé identity středoevropských národů faktorem ovlivňujícím současný politický kontext. V tomto prostředí pak jsou dodávky zemního plynu vnímány mnohem intenzivněji jako riziko a bezpečnostní hrozba, než je tomu například u skandinávských zemí.

Vedle sekuritizace však může rovněž docházet k desekuritizaci konkrétního sociálního fenoménu. Jedná se o opačný proces, jehož prostřednictvím aktér zpochybňuje potenciál subjektu/objektu ohrozit existenci dotčené politické entity. Vyjmutím tématu z oblasti bezpečnosti dochází k snížení jeho priority a postavení ve vztahu k dalším oblastem. Téma nebo jev se tak vrací do oblasti běžné politiky. Zároveň přestává být legitimní použití mimořádných prostředků k jeho řešení. To jestli bude daná otázka sekuritizována nebo desekuritizována je proto výsledkem intencionálního politického rozhodnutí relevantního sociálního aktéra. Někteří autoři konstatují, že sekuritizace není žádoucí jev a že v důsledku „bezpečnost je potenciálně problematická sociální praxe“ (Trombetta 2012: 5). V normativní rovině je to právě desekuritizace daných hrozeb, která by měla být preferovaným politickým postupem (Buzen et al. 1995).

Ve vztahu k evropské energetické politice je to právě tenze mezi procesy sekuritizace a desekuritizace, které jsou součástí jednotlivých politických diskurzů, které se v posledních dvaceti letech v této oblasti vyvinuly a které budou představeny v následujících kapitolách. Na jedné straně je tak snaha energetiku desekuritizovat a uplatnit na ni nástroje běžné politiky, respektive ji ponechat v rukách tržních aktérů a uplatňovat na ni normální ekonomické principy. Na straně druhé však právě sekuritizační kroky, tj. označení daného energetického problému jako hrozby, charakterizuje zbylé diskurzy, které tímto vytvářejí prostor k novým institucionálním

řešením v oblasti energetiky, a to včetně přesunu kompetencí na evropskou úroveň (Trombetta 2012: 3)

Teorie sekuritizace tak oblast bezpečnosti neuzavírá na jasně vymezená témata. Naopak, prakticky jakákoliv otázka nebo jev mohou být uznány jako bezpečnostní hrozba (Taureck 2006b: 58; Stejskal 2010: 23). V oblasti energetiky se například velmi často sekuritizují otázky spojené s infrastrukturou. Příkladem může být projekt plynovodu Nord Stream, který obcházela tranzitní země, Bělorusko, Ukrajinu a Polsko, a spojoval ruské zdroje se západoevropskými spotřebiteli. V evropské debatě to bylo především Polsko, které od počátku záměr kritizovalo a označovalo jej za ohrožení nejen své energetické bezpečnosti, ale širší bezpečnostní situace v regionu střední a východní Evropy, a to vzhledem k otevření možnosti izolovat tyto země od dodávek bez dopadu na Německo a další západoevropské země²⁸. V jiné úrovni pak dochází k sekuritizaci procesu klimatických změn. V tomto případě je označena za hrozbu produkce skleníkových plynů, jelikož se předpokládá, že oteplování zásadním způsobem promění bezpečnostní situaci v regionálním i globální úrovni.²⁹ A vzhledem k významnému podílu energetiky na jejich emisích je tak v podstatě současné nastavení energetického mixu možné vnímat jako riziko.

Významným přínosem Buzana a dalších tak mimo jiné je, že tak významně posunuli a rozšířili vnímání bezpečnosti za hranici vojenských hrozeb³⁰. Bezpečnostní rizika tak mohou mít politický, sociální, ekonomický nebo environmentální charakter (Buzan et al. 2005; Waisová 2004: 67). V porovnání s tradičními přístupy teorie sekuritizace také pojímá bezpečnost mnohem flexibilněji a nabízí lepší analytický rámec pro zachycení vývoje v pojetí hrozeb, jejich identifikaci a následné rozhodování o politických nástrojích, s jejichž pomocí se na

²⁸ Natural Gas Europe (2011) „Nord Stream: A view from Poland“, <http://www.naturalgaseurope.com/nord-stream-a-view-from-poland-3421> (25.3.2014).

²⁹ Například vlivem masové migrace, ale také vyšší pravděpodobností konfliktů o zdroje jako je voda či zemědělská půda, což může mít vedlejší dopady také na energetický sektor, např. vyšší zátěží na přenosové sítě nebo nedostatkem vody pro energetický průmysl.

³⁰ Buzan a spol. ovšem nejsou první, kteří rozšiřují tradiční pojetí bezpečnosti v jejím čistě vojenském smyslu do nových oblastí. Například již počátkem 90. let 20. století Joseph Nye rozlišuje mezi tvrdou mocí, tj. vojensko-politickým sektorem, a mezi měkkou mocí, tj. sociálně-ekonomickým sektorem. V tomto dělení je možné zajistit národní bezpečnost jak vojenskými nástroji, tak například s využitím ekonomických či kulturních prostředků (Nye 1990 a 2004).

tyto hrozby reaguje (Rieker 2004:7). Především zachycuje dynamickou povahu bezpečnosti a politik, jež jsou do jejího věcného okruhu vtahovány. Zároveň je alespoň v sociologickém modelu schopna zohlednit jak kauzální, tak konstitutivní důsledky diskurzu na to, jak konkrétní jev je vtažen do procesu tvorby politiky, včetně způsobu výběru adekvátních nástrojů. Není proto divu, že teorie sekuritizace začala také pronikat do studia energetické politiky. Výzkum v této oblasti se zaměřuje především na proměnu energetiky v bezpečnostní a strategické téma se silným geopolitickým akcentem. Zejména pak pomáhá porozumět procesu, který posunul důraz z běžných, v tomto případě především obchodních a průmyslových, aspektů politiky do zahraničně-bezpečnostní roviny, ke kterému dochází od konce 90. let 20. století.

Energetika také nabízí velmi široké uplatnění konceptu sekuritizace pro empirický výzkum. Velmi účinně a velmi často se aplikuje na energetické vztahy Evropské unie s Ruskem, které se vyznačují vysokou mírou rizik spojených se závislostí na ruských dodávkách ropy a zemního plynu (např. Belyi 2003 a 2009). V rovině mezinárodního systému pak mezi témata, které se jeví jako vhodné pro aplikaci teorie sekuritizace, patří například konfliktní potenciál rostoucího globálního soupeření o přístup ke zdrojům, role Číny v surovinově bohatých regionech nebo působení národních energetických společností v producentských zemích. Aplikace teoretického rámce vyvinutého Kodaňskou školou tak odkrývá mnohé aspekty těchto vývojových trendů, které tradiční přístupy nejsou schopny zachytit.

Teorie sekuritizace nabízí velmi relevantní analytický rámec, jehož prostřednictvím lze vysvětlit mnohé aspekty vývoje evropské energetické politiky v posledních dvou desetiletích. Především je to samotný proces sekuritizace/desekuritizace, který je jedním z důležitých prvků existujících diskurzivních pilířů této politiky EU. Odlišné perspektivy a pohledy na téma energetické bezpečnosti tak ovlivňují interakci těchto diskurzů. V důsledku je to právě rozdílné pojetí energetické bezpečnosti, které vytváří třecí plochy mezi třemi hlavními diskurzy a do značné míry tak omezuje proces europeizace energetické politiky v rámci Evropské unie.

Nicméně je její uplatnění pro studium celého komplexního procesu vývoje této politiky velmi problematické. Sekuritizace nám například může pomoci identifikovat relevantní aktéry nebo způsob jejich interakce s evropskou veřejností prostřednictvím sekuritizačních kroků, respektive desekuritizace nově se objevujících fenoménů v oblasti energetiky. Také nám umožňuje pochopit význam diskurzu, který akcentuje potencionální energetické hrozby v politickém rozhodování v rámci EU. Teorie sekuritizace je proto vhodným východiskem, ze kterého je možné vytvořit významnou část analytického rámce této práce. Ale nemůže být jeho základním kamenem, protože je schopna vysvětlit pouze omezenou výšeč procesu vytváření evropských politik, a to včetně politiky energetické. Jejím prostřednictvím není zejména možné vysvětlit celkový institucionální vývoj v oblasti evropské energetiky a její postupnou europeizaci. Nenabízí také relevantní analytický aparát k tomu, abychom mohli vysvětlit vzájemné interakce mezi jednotlivými dimenzemi energetického diskurzu. Z těchto důvodů tato práce vychází z teoretických základů diskurzivního institucionalismu, který tuto mezeru v analytickém a konceptuálním rámci teorie sekuritizace může vyplnit.

2.4. Analýza diskursu v komplexním institucionálním prostředí Evropské unie: diskurzivně-institucionální rámeč

Základem analytického rámce této práce je přesunutí těžiště interpretace vývojové trajektorie energetické politiky EU od materiálních k diskurzivním a ideovým faktorům. V tomto směru se tato práce jistě řadí do širší konstruktivistické tradice. Pochopení evropské energetické politiky však není možné, aniž bychom nevzali v potaz vliv institucionálních činitelů. Proto je nutné věnovat pozornost jak kauzálnímu, tak konstitutivnímu efektu institucionálních, symbolických i diskurzivních struktur. Alternativní analytický rámeč využitý v této dizertaci tak v sobě integruje na jedné straně východiska konstruktivistických přístupů a na straně druhé používá vybrané koncepty institucionálních teorií. Jeho základem jsou dva předpoklady. Zaprvé, vedle materiálních faktorů má zásadní vliv na proces utváření veřejných politik a na jejich konkrétní podobu v čase příslušný normativní,

respektive ideový kontext, v němž jsou navrhovány, přijímány a implementovány. Politiky nevznikají ve vakuu, ale v ideovém a institucionálním prostředí, které strukturuje vztahy mezi aktéry a jejich vnímání politických problémů. Avšak ani tento kontext není stálý. Vyznačuje se dynamikou a je proměnlivý v čase. Do značné míry je výsledkem diskurzivních interakcí politických aktérů, kteří se jej snaží vědomě utvářet a měnit (Sell 2003 a 2008; Schmidt a Radaelli 2004).

Politický diskurz tak vyplňuje prostor mezi strukturou mezinárodních politických a ekonomických vztahů na straně jedné a velmi širokou skupinou činitelů, do které v kontextu evropské energetické politiky patří například evropské instituce, političtí představitelé členských zemí i zemí jako Rusko nebo Ukrajina, velké energetické společnosti nebo také organizace evropské občanské společnosti prosazující posílení environmentální agendy či zájmy spotřebitelů, na straně druhé. Prostřednictvím diskurzu je možné vysvětlit, jak aktéři ovlivňují politickou strukturu a naopak jaký má struktura vliv na jejich chování. Druhý předpoklad se zaměřuje na strategickou povahu diskurzu. Diskurz neexistuje sám o sobě, ale je aktéry využíván pro specifické účely a ve vztahu k ostatním subjektům. V důsledku je tak podoba konkrétních politik do značné míry určována „bojem o diskurzivní hegemonii, ve kterém se aktéři snaží zajistit podporu pro svoji definici reality“ (Ockwell a Rydin 2006: 38 v Kern 2009: 3).

V první řadě je proto nutné definovat, co je diskurz a jakou roli v jeho utváření hrají ideje, které mohou mít několik podob. Podle Susan Sell mají ideje čtyři hlavní funkce, a to „katarzní funkci, která rozdělí vinu; morální funkci, která poskytuje vizi budoucnosti; solidární funkci, coby sjednocující prvek nebo základ pro vznik koalic; a obhajovací funkci, která akcentuje proces zplnomocnění“ (Sell 2003: 50). Ideje tak mají jak normativní, tak kognitivní roli³¹. Nejenom, že nám říkají, jaké hodnoty máme zastávat a co je správné či vhodné, ale také nám pomáhají určit, co je vlastně možné a prakticky uskutečnitelné. Zároveň je nutné vnímat roli idejí jako nezávislou na zájmech aktérů (Schmidt 2008; Kern 2009). Ideje nejsou tudíž pouhým nástrojem exogenních zájmů, jejichž prostřednictvím aktéři ospravedlňují své počínání. Vznik a

³¹Kognitivní ideje nám například říkají, jak problémy, jimž čelíme, vznikly a jak je můžeme řešit. Normativní ideje vymezují hodnoty, které jsou těmito problémy ohroženy (Selianko 2013: 10).

vývoj idejí proto neodráží základní racionalitu aktérů, ale je především sociální povahy. Zájmy mohou v některých případech pouze reprezentovat, ale v řadě případů je rovněž mohou měnit a předefinovat. Normativní a kognitivní charakter idejí, stejně jako jejich autonomie, hrají při vzniku legitimního a akceptovatelného diskurzu významnou roli. Ideje totiž tvoří základ diskurzu. Ale nejsou jeho jedinou součástí.

V obecné rovině diskurz zahrnuje „jak soubor politických idejí, tak interaktivní proces politické konstrukce a komunikace“ (Schmidt 2002: 210). V diskurzu tak jsou obsaženy základní předpoklady, názory, tvrzení a soudy o sociální realitě a obecně o světě kolem nás. John Dryzek také zdůrazňuje, že diskurz musí jeho „přívržencům“ umožnit, aby „rozpoznali a zpracovali sensorické vjemy do koherentních příběhů a výpovědí, které následně je možné sdílet intersubjektivně smysluplným způsobem. Tomu odpovídá skutečnost, že každý diskurz má ve svém jádru dějovou linii příběhu, která může zahrnovat názory jak o skutečnostech, tak o hodnotách“ (Dryzek 2001: 658). Ze své podstaty tak diskurz musí zahrnovat co, kde a jak se říká, ale také kdo a komu to říká. Na formování diskurzu tak má významný vliv nejen jeho obsah, tj. ideje, které reprezentuje a prosazuje, ale také širší kontext, ve kterém se jeho prostřednictvím aktéři snaží ideje prezentovat a komunikovat. Současně diskurz je ukotven v širším institucionálním prostředí a podléhá vlivu institucí a kultury. Vivien Schmidt a Claudio Radaelli rozlišují v této souvislosti dvě dimenze diskurzu: jeho ideový obsah a jeho použití v daném institucionálním prostředí (Schmidt a Radaelli 2004: 184).

Jaký je tedy vztah diskurzu a politiky (policy)? Vivien Schmidt předpokládá jak kauzální, tak konstitutivní vliv diskurzu na vývoj politik. Nicméně to neznamená, že diskurz má automaticky dopad na formování politiky nebo je jediným faktorem v tomto procesu. V některých případech má pouze sekundární postavení a hlavní důvody, proč k politické změně dochází, spočívají v zájmech klíčových aktérů nebo v nastavené institucionální trajektorii. V jiných případech však má diskurz příčinný vliv navzdory zakořeněným zájmům a institucionálním překážkám (Schmidt 2002b: 169). Diskurz totiž „vytváří prostor pro politické změny tím, že proměňuje to, jak aktéři vnímají politické problémy, politické dědictví ...“ (Schmidt a Radaelli 2004: 188). Významnou měrou také utváří institucionální prostředí, které má následně dopad na preference aktérů (Císař 2002: 56). Prostřednictvím měnících se institucí

tak strukturuje identitu a zájmy aktérů, čímž usměrňuje jejich přístup k rozhodování o podobě politik.

Velmi významná proměna v oblasti evropské energetické politiky nastala v období, kdy Evropskou komise vedl Jacques Delors. V průběhu 70. a 80. let 20. století se významně proměnilo ideové prostředí, které se od státního intervencionismu více a více přiklánělo k čistě tržnímu hospodářství. „Ideologie“ trhu se stala součástí širší politické struktury, což mělo vliv na identitu a zájmy jak politických představitelů, tak institucí, včetně Evropské komise. Nicolas Jabko poukazuje na to, že v tomto prostředí Komise prostřednictvím strategického využití tržního diskurzu byla schopna znovunastartovat spící projekt jednotného trhu (Jabko 2006). V oblasti energetiky tato institucionální změna a následná změna v pojetí vlastních zájmů ze strany jednotlivých evropských politických aktérů významně posunuly těžiště energetické politiky do oblasti liberalizace evropského energetického trhu. V průběhu 90. let 20. století se tak hlavní diskurzivní linií na evropské úrovni stala liberalizační rétorika, která však nesloužila pouze k vytvoření vnitřního trhu, ale také k rozšíření kompetencí evropských institucí za rámec hospodářské soutěže a politiky vnitřního trhu do celé oblasti energetiky. Z tohoto důvodu tento posun nastartoval proces, kterým došlo v porovnání s předchozími desetiletími k významnému pokroku na cestě k evropské energetické politice.

V kontextu Evropské unie diskurz také přispívá k procesům „politického učení“ (policy learning) a socializace elit. Ve výsledku tak má vliv na europeizaci politických procesů, protože aktéři se učí reagovat na nové problémy v evropském prostředí a přizpůsobují tomu podobu a výběr politik (Schmidt a Radaelli 2004). Dochází tak nejenom k přenosu norem a politických procesů z celoevropské na národní úroveň nebo k projekci národních zájmů v evropské politické aréně, ale také postupně probíhá tzv. identitární rekonstrukce (Eichler 2011: 168). Prostřednictvím učení a socializace se mění a sbližují preference členských zemí, což vytváří prostor pro formování společných politik v reakci na nové politické výzvy. Velmi podstatnou rolí diskurzu v evropském politickém prostředí je jeho vliv na argumentaci jako zásadní nástroj prosazování konkrétních politických návrhů a myšlenek. Vytváření evropských politik není totiž výsledkem pouhého vyjednávání, ve kterém se členské státy snaží prosadit své zájmy. Je také podmíněno přesvědčováním a vysvětlováním. Vytváření politik tak může být popsáno jako proces, ve kterém se střetávají

protichůdné názory na vhodná řešení. Pouze takové argumenty, které se zakládají na normativně i kognitivně relevantních myšlenkách, mohou uspět. Ve výsledku tak „ambiciózní politiky jsou výsledkem toho, když jejich oponentům dojdou sociálně udržitelné argumenty, jejichž prostřednictvím obhajují svoji pozici“ (Schafler 2012: 22). Prostředí Evropské unie navíc význam argumentace posiluje. Její role je totiž mnohem silnější v silně institucionalizovaných politických arénách, ve kterých se aktéři setkávají pravidelně a dlouhodobě (Panke 2006).

Ve vztahu k jeho strategické povaze je nutné rozlišit dva typy diskurzu – koordinační diskurz a komunikační diskurz. V prvním případě zahrnuje aktéry, kteří jsou v „centru politické konstrukce a kteří se účastní procesu vytváření, rozvíjení a odůvodnění politických a programových idejí“ (Schmidt 2008: 310). Nové myšlenky, pokud se prostřednictvím argumentace³² prosadí, tak dávají vzniknout nové kolektivní identitě a kolektivním rozhodnutím. Prostřednictvím diskuse, přesvědčování a následné socializace aktérů dochází k sbližování jejich postojů a vzniku společného, respektive koordinovaného přístupu k politickým otázkám (Dryzek 1987: 671). Ve výsledku tak ideje a diskurz mají příčinný vliv na politické změny, protože vytvářejí intersubjektivně sdílené chápání problémů a jejich řešení. Ve druhém případě se jedná o komunikační diskurz, jehož prostřednictvím političtí aktéři „prezentují politický program vyvinutý v rámci koordinačního diskurzu široké veřejnosti“ (Schmidt a Radaelli 2004: 196). Publikum, na které komunikační diskurz cílí, však nutně nemusí být složeno pouze z občanů. V některých případech může být směřován na tržní aktéry (Schmidt 2012b). V jiných pak pouze na určité zájmové skupiny a v některých případech na vnější aktéry, například na producentské země v případě energetické politiky.

Jak již bylo řečeno, diskurz nevzniká ve vzduchoprázdnu, ale vzniká a uplatňuje se v konkrétním historickém a institucionálním kontextu, který má také vliv na to, která část – koordinační nebo komunikační – procesu je významnější. Vivien Schmidtová přichází s hypotézou, že koordinační diskurz je základem politického procesu v systémech charakterizovaných velkým množstvím zainteresovaných aktérů, víceúrovňovým rozhodováním a korporativistickým

³² V koordinačním diskurzu kromě argumentace a přesvědčování hraje důležitou roli také vyjednávání. Nejedná se tak o jednorozměrný proces, ale obě složky na sebe dle povahy dotčené politiky reagují.

přístupem k vytváření politik (Schmidt a Radaelli 2004). Naopak v případě unitárních politických zřízení, kde je jedno silné mocenské centrum, převládá komunikativní diskurz.

Ve vztahu k Evropské unii je možné tento předpoklad plně uplatnit. EU je charakterizovaná jako zřízení s velkým množstvím aktérů a několika úrovněmi, kde probíhá rozhodování. Zásadním problémem je koordinace postojů a stanovisek relevantních aktérů. Proto také „celoevropský koordinační diskurz mezi politickými aktéry se při formulování politik překrývá s národním, zatímco komunikační diskurz vůči národnímu publiku je ponechán na národních politických aktérech“ (Schmidt a Radaelli 2004: 199). Přestože v posledních dvou desetiletích v souvislosti s debatou o politickém deficitu EU se zejména Komise, ale také Evropský parlament a další instituce pokouší o přímou komunikaci s evropskou veřejností, hlavní diskurz na celoevropské úrovni slouží ke koordinaci postojů politických a ekonomických elit. Výrazem této nerovnováhy mezi dvěma typy diskurzu je mimo jiné mnohem více institucionalizovaná tradice konzultací se zájmovými skupinami. V porovnání s interakcí s veřejností je v této oblasti Evropská komise mnohem úspěšnější. Schmidt a Radaelli také konstatují, že kromě posilování legitimacy slouží komunikační diskurz Evropské komise k vytváření tlaku na členské země prostřednictvím působení na národní veřejné mínění (Schmidt a Radaelli 2004).

Jak již bylo řečeno, vliv diskurzu na politické procesy a podobu politik není ani automatický, ani mechanický. Zůstává proto otázkou, za jakých podmínek má vliv na vytváření nových nebo změny stávajících politik? Jinými slovy, kdy je tím klíčovým faktorem, který působí na modifikaci zájmů a posuny v identitách aktérů, čímž vede k politickým změnám? A kdy naopak pomáhá zachovat *status quo*? V obecné rovině je základním předpokladem k uplatnění jeho kauzálního i konstitutivního efektu jeho legitimita, která je podmíněna jeho všeobecným přijetím ze strany příslušného publika. Neznamena to však pouze, že diskurz odráží nebo vychází vstříc veřejnému mínění. V mnoha případech dochází prostřednictvím komunikačního diskurzu k posunům v postojích veřejnosti. Dryzek jde ještě dál a veřejné mínění vnímá jako výsledek vzájemného soupeření diskurzů (Dryzek 2001). Ze své podstaty však efektivní diskurz musí v sobě obsahovat takové ideové modely

politických řešení, které ob stojí vůči intersubjektivně sdíleným postojům, které se ve veřejném mínění promítají a které jsou tvořeny v širší veřejné sféře (ibid.: 657)³³.

Základem úspěchu každého diskurzu jsou ideje, na kterých staví své argumenty a které v interakci s dalšími politickými aktéry či s veřejností jsou komunikovány. Nezbytným předpokladem pro legitimizaci diskurzu je, aby myšlenky nebo příběh, které jsou v něm obsaženy, působily věrohodně, fundovaně a konzistentně. Věcně nabývají myšlenky a ideje různé formy na základě jejich obecnosti a vztahu k praktickým politickým řešením. Schmidt rozlišuje tři roviny od nejkonkrétnější po nejobecnější – tj. politické ideje, programové myšlenky a filosofické ideje (Schmidt 2010). V diskurzu, ať už koordinačním nebo komunikačním, se tyto tři úrovně prolínají a určují jeho charakteristiku. V nejobecnější rovině diskurz vychází ze souboru relativně trvalých normativních a morálních postojů k sociálnímu, politickému a hospodářskému vývoji a zřízení, tj. filosofických idejí. Zjednodušeně je možné tyto ideje označit za „světonázory“ nebo ideologie spojené s různými -ismy. Tvoří nejhlubší vrstvu diskurzu, základy, na kterých jsou následně stavěny a konkretizovány další myšlenky a představy o politických problémech (Campbell 1998 v Schmidt 2011: 113).

Filosofické ideje podmiňují širší společenské ukotvení diskurzu, ale v praktické rovině nenabízí dostatečně konkretizovaný soubor představ o politickém procesu, aby bylo možné u nich hledat přímý vztah se vznikem jednotlivých politik. V diskurzivním institucionalismu jsou „převodníkem“ mezi úrovní filosofických a politických, tj. kontextuálně a časově určených idejí, paradigma či názorové rámce, které lze také označit za programové ideje (Schmidt 2012b: 10). Obsahují v sobě jak širší filosofická východiska, tak soubor konkrétních politických názorů či představ o řešení politických problémů. Jako příklad programové ideje může sloužit myšlenka sociálního státu, která vychází z hlubších filosofických postojů, ale také v sobě zahrnuje definici problémů v řadě konkrétních oblastí a elementárních návodů jejich řešení. Na rozdíl od filosofických idejí jsou ty programové proměnlivé v čase, ale jejich změna je relativně pomalá v porovnání s politickými idejemi (ibid. 11).

³³ Otázka legitimacy ve vztahu k diskurzu může nabývat dvou rovin. Zaprvé legitimacy diskurzu, tj. uznání, že konkrétní diskurz je přijat veřejností. Zadruhé diskurzivní legitimitou, které je „dosaženo, když kolektivní rozhodnutí je v souladu s konstelací diskurzů přítomných ve veřejném prostoru“ (Dryzek 2001: 660). Jedná se tak o legitimizaci politických aktivit prostřednictvím dostupných diskurzů.

Ve vztahu k politickému rozhodování jsou pak nejbližší politické ideje, které jsou časově a věcně ohraničeny. Jsou myšlenkovým a normativním vyjádřením konkrétních politik a obsahují v sobě hodnoty politických aktérů, kteří se na rozhodování podílejí. Nabízejí aktérům konkrétní řešení na vzniklé problémy a tím jim umožňují využít příležitost k jednání (ibid. 8). Zároveň jsou měřítkem toho, zda prosazovaná řešení jsou uskutečnitelná a přiměřená problémům, na které se pokoušejí reagovat (Schmidt a Radaelli 2004: 201). Právě přiměřenost politických řešení je důležité kritérium pro uplatnění konkrétních návrhů v praxi.

Ve vztahu k vývoji konkrétních politik je pak rovněž důležité nejen to, jaké myšlenky stály na jejich počátku, ale jak se následná praxe shoduje se zastřešujícím diskurzem a jestli implementace politických doporučení potvrzuje správnost předpokladů, na kterých se diskurz zakládá. Politický diskurz může tedy v následné, tedy implementační fázi hrát velmi důležitou legitimizační roli – diskurzivní legitimita (viz. Dryzek 2001). Diskurz ale nemusí sloužit v implementační fázi pouze k racionalizaci předchozích rozhodnutí. Vzhledem ke své interaktivní a dynamické povaze totiž hraje klíčovou roli především ve vztahu k budoucím rozhodnutím, jelikož do sebe integruje předchozí zkušenosti a je otevřen změnám v ideových systémech na všech třech úrovních. Nicméně rozpory uvnitř diskurzu nebo mezi diskurzy v rámci dané politické oblasti významně limitují jak implementaci politiky, ale také schopnost jejího dalšího koherentního vývoje.

Předpokladem této práce je, že analytický rámec nabízený diskurzivním institucionalismem může přinést nové poznatky o vzniku a vývoji evropské energetické politiky. Za tímto účelem je nezbytné v první řadě identifikovat klíčové aktéry, kteří se podílejí na vytváření koordinačního diskurzu energetické politiky EU. Zadruhé je potřeba vymezit základní ideje, na kterých se tento diskurz zakládá, a jak jsou strategicky užívány k posunu politického rozhodování na evropskou úroveň (Jabko 2006). Následně se práce pokusí identifikovat, jak jsou „energetické“ diskurzy komunikovány, respektive jakou roli hraje komunikační diskurz při formování evropské energetické politiky. V neposlední řadě se tato práce soustředí na to, jak na sebe působí dílčí diskurzy, které je možné ve vztahu k evropské energetické politice identifikovat, a jak se vztahují k praxi evropské politiky v posledních dvaceti letech.

3. Historický vývoj evropské energetické politiky v kontextu mezinárodního energetického systému

Počátky evropské integrace jsou úzce spojeny s energetikou a především se snahou o zajištění společné evropské správy tohoto strategicky významného odvětví. Velmi důležitá tak již v počátcích integračního projektu byla vazba mezi bezpečností a mírem v Evropě na jedné straně a energetickou politikou a tímto průmyslovým odvětvím na straně druhé. Evropské společenství uhlí a oceli tak mělo za cíl přenést kontrolu a rozhodování o využití a obchodu s uhlím, surovinou tvořící základ tehdejší evropské energetiky, na nadnárodní úroveň a mimo dosah národních vojenských komplexů. Společná správa těchto sektorů měla přispět k dokončení poválečné rekonstrukce evropského hospodářství. Podobně další z evropských společenství, Evropské společenství pro atomovou energii (EURATOM), mělo sloužit k společnému rozvoji evropského jaderného sektoru pro civilní účely (Kučerová 2006). Vznik a vývoj evropského integračního projektu tak ve svých počátcích úzce souvisel s vývojem evropské energetiky a byl vázán na pokus o navázání spolupráce v oblasti využití a správy energetických zdrojů (Langsdorf 2011).

Až do počátku 90. let 20. století však paradoxně k žádnému významnějšímu přesunu rozhodovacích pravomocí na úroveň Evropské unie nedošlo (Černoč 2008). Energetická politika byla dlouhodobě vnímána jako oblast, ve které není prostor pro evropské instituce a která zůstává pod plnou kontrolou členských zemí. Vývoj v posledních dvaceti letech tento stav začíná měnit. Postupně dochází k liberalizaci trhu v síťových odvětvích, jmenovitě v obchodu s elektřinou a zemním plynem. Vzniká tak skutečný vnitřní trh s elektřinou a zemním plynem, což byla odvětví dlouhodobě ovládaná národními monopoly a chráněná členskými státy před zahraniční konkurencí. Evropské instituce se také významně podílejí na utváření nové energeticko-environmentální politiky, jež má vést především k snížení produkce skleníkových plynů a omezení dopadů evropské energetiky na globální oteplování. V neposlední řadě se objevují možné zárodky vnější dimenze evropské energetické politiky. Významným posunem pak byl rok 2009, kdy vstoupila v platnost

Lisabonská smlouva, která poprvé obsahuje zvláštní ustanovení pro energetickou politiku a vytváří tím právní základ pro aktivity Evropské unie v této oblasti.

Nicméně, utváření energetické politiky Evropské unie je stále otevřený proces. Mnozí poukazují na nedostatky této politiky (Young 2007; Černoš 2008). Nedostatečná koherence jednotlivých komponent přispívá k celkové fragmentaci evropské energetické politiky, což má negativní vliv na její efektivnost a vyváženost. V případě mimořádných událostí je stále nejisté, jestli členské země budou postupovat na základě principu solidarity či nikoliv. V mnoha oblastech se postoje členských zemí rozcházejí, což má dopad na jejich připravenost implementovat přijatá opatření. Příkladem může být doposud neukončený proces liberalizace vnitřního trhu, kdy se některé členské země velmi aktivně brání zavedení evropské legislativy do svého vnitrostátního právního systému. Velmi často jsou tyto tendence výsledkem dlouhodobých trendů a minulých interakcí mezi různorodými aktéry v evropské aréně.

V této části bude proto představen historický vývoj tohoto procesu, na jehož základě se pokusím vykreslit hlavní pilíře evropské energetické politiky, jak v průběhu času vznikaly, vyvíjely se a byly začleněny do souboru nástrojů politiky EU v této oblasti. Zároveň v této kapitole bude poukázáno na skutečnost, že evropská energetická politika není ve skutečnosti fenomén posledních dvaceti let, ale že se jedná o politickou oblast, která se vyvíjí po celou dobu evropského integračního projektu. Lepší pochopení historického vývoje nám také může pomoci pochopit některé charakteristiky současné politiky v této oblasti vzhledem k jisté kontinuitě, mimo jiné v diskurzích a kognitivních argumentech vázaných na energetiku. V neposlední řadě má přehled obsažený v této části také význam pro hledání odpovědi na otázku, proč nedošlo k výraznějšímu posunu směrem ke koherentní evropské energetické politice dříve, než v posledním desetiletí.

3.1. Kořeny evropské energetické politiky

Většina současné literatury považuje za začátek procesu vytváření evropské energetické politiky až období po přijetí Jednotného evropského aktu v roce 1986. Do té doby nebyla energetika integračním procesem výrazněji dotčena a naprostá většina rozhodování probíhala na národní úrovni. Členské země vzhledem k strategickému významu a podstatné státní angažovanosti v tomto sektoru velmi omezily prostor pro možný přesun kompetencí na evropskou úroveň a pro přímé zapojení evropských institucí do rozhodovacího procesu. Neznamená to však, že by před rokem 1986 nedocházelo k žádné spolupráci na úrovni Společenství.

V počátcích evropské integrace byla energetice přikládána významná role. U jejího zrodu stála myšlenka, že podřízení strategických sektorů, a to včetně produkce a obchodu s uhlím, v té době dominantním zdrojem energie pro evropské hospodářství, společnému dohledu může být základem poválečné spolupráce mezi evropskými národy a nástrojem k předcházení konfliktů mezi nimi. Schumannův plán, který nastavil základní parametry evropské integrace založené na sektorové spolupráci, měl především politické motivy. Energetice se však v poválečném období začala věnovat větší pozornost také z důvodu celkové dynamiky tohoto odvětví. Velmi rychlý růst spotřeby energie koncem 40. a v průběhu 50. let 20. století vytvářel nové tlaky na zajištění energetických surovin³⁴. Obnovení hospodářského růstu a nároky na zdroje v důsledku poválečné rekonstrukce evropského hospodářství vyžadovaly vzhledem k rostoucí poptávce vytvoření podmínek pro stabilitu dodávek a vyšší produkci energetických surovin a dalších klíčových komodit, jako ocel či hutní materiály.

Podpisem Smlouvy o zřízení Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO)³⁵, ke kterému došlo v Paříži v dubnu 1951, se smluvní strany zavázaly vytvořit

³⁴ V porovnání s předválečným obdobím, kdy spotřeba energie prakticky stagnovala, dochází po roce 1945 k velmi razantnímu růstu energetických nároků evropského hospodářství. V letech 1948 až 1952 byl v zemích Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci roční nárůst spotřeby energie 5,4 procenta. V letech 1953 až 1958 došlo k mírnému poklesu, ale stále se ročně zvyšovala přibližně o 4 procenta (Grayson 1961: 79).

³⁵ Smlouva vstoupila v platnost po dokončení celého ratifikačního procesu 27. července 1952 (Fiala a Pitrová 2003).

společný trh s oběma komoditami, které měly naprosto zásadní význam pro evropský průmysl té doby. Mimo jiné ESUO mělo přispět k odstranění všech omezení na obchod s uhlím a ocelí mezi členskými zeměmi, což mělo vést k zvýšení produkce z vnitřních zdrojů a zajištění nediskriminativního přístupu k těmto surovinám. Rámcovým cílem bylo zajištění stabilního prostředí pro oba sektory a možné zlevnění těžby uhlí s následnými výhodami pro spotřebitele (El-Agraa a Yao-Su Hu 1984). Orgány ESUO byly nadány poměrně velkou autonomií a jednoznačně vymezenými kompetencemi, které měly zajistit funkčnost společného trhu. Paradoxně se však v prvopočátku nepředpokládalo, že by zúčastněné země musely přijmout společný postup vůči třetím stranám nebo společnou obchodní politiku v dotčených odvětvích (Haghighi 2007). Nedostatečná domácí produkce byla vnímána jako větší problém než dovozy. Situace se začala měnit až s nadprodukcí na přelomu 50. a 60. let 20. století. Levnější dovozy z USA a rostoucí význam ropy vyvolal poptávku po ochraně domácí produkce tuhých paliv a finanční podpoře tohoto odvětví.

Podoba evropské energetiky se však v průběhu 50. let začala významně proměňovat. V energetickém mixu většiny evropských zemí začal postupně narůstat podíl ropy, která se stávala levnější a efektivnější alternativou pevných paliv. Zejména ropa z Blízkého východu přispěla k dramatické transformaci energetické situace Evropy, což také podstatně posunulo hlavní roli ESUO, která nyní měla přispět k usnadnění procesu útlumu těžby uhlí³⁶. Vysoký úřad ESUO tak podstatnou část své činnosti věnoval koordinaci státní podpory evropské produkce uhlí – subvence a ochranná opatření – jejíž využití musel autorizovat, což do značné míry neslo známky společné politiky (El-Agraa a Yao-Su Hu 1984: 340).

Novými trendy v energetice se však nevěnovalo pouze ESUO. Velmi intenzivní diskuse se vedly například na půdě Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC), kde také vznikla jedna z nejznámějších a nejvlivnějších zpráv, tzv. Harleyho zpráva. Představena byla v roce 1956 a obsahovala několik zásadních politických závěrů vycházejících z krátkodobých a střednědobých předpovědí vývoje energetiky (Grayson 1961). V první řadě konstatovala, že lze předpokládat nárůst dovozu energetických surovin z oblastí

³⁶ V letech 1950 až 1973 podíl pevných paliv na energetické spotřebě členských zemí ESUO klesl ze 75 na 21 procent (El-Agraa a Yao-Su Hu 1984: 339).

mimo západní Evropu, což s sebou přináší negativní dopady především v podobě zhoršení platební bilance evropských zemí a růstu závislosti na producentních zemích. Evropa se z exportéra energetických surovin postupně stávala jejich čistým importérem. Zpráva proto doporučila zaměřit se na zvýšení energetické soběstačnosti a větší využití vlastních zdrojů energie, zejména pevných paliv a jaderné energie (Ibid. 79). Předpokladem pro zachování těžby evropského uhlí, jehož rezervy byly sice stále velmi významné, ale v porovnání s náklady na dovoz levné ropy z Blízkého východu ekonomicky nekonkurenceschopné, tak podle Harleyho zprávy bylo zvýšení investic do technologického vývoje, zavádění lepších produkčních metod a zlepšení pracovních podmínek horníků (Haghighi 2007: 40).

V této situaci se tak evropské země začaly v druhé polovině 50. let zabývat otázkou využití potenciálu nových zdrojů, a to především jaderné energie. Při hledání nových cest pro rozvoj integračního procesu se tento sektor vzhledem k jeho očekávanému přínosu pro řešení energetické situace Evropy jevil jako vhodná oblast pro spolupráci mezi členskými zeměmi. EURATOM měl především zajistit, že členské země využijí společných zdrojů k rozvoji využití jaderné energie a k navýšení jejího podílu v zajištění svých rostoucích energetických potřeb. Smlouva o založení evropského společenství pro atomovou energii definuje několik cílů pro nové Společenství a zavádí mimo jiné: 1) koordinaci výzkumu a investic, o čemž ve druhém případě musí být Komise povinně uvědomena, 2) víceletý společný výzkumný program zajišťovaný Společným výzkumným centrem, 3) společný systém šíření informací, 4) společnou politiku dodávek rud, zdrojových materiálů a zvláštních materiálů pro štěpení na základě rovného přístupu [...], 5) status „společného podniku“ za účelem zlepšení mezistátní průmyslové spolupráce“ (El-Agraa a Yao-Su Hu 1984: 340 – 341).

Velmi významný impuls pro rozvoj spolupráce v energetice představovala Suezská krize, která byla prvním konkrétním signálem toho, že rostoucí závislost na ropě z Blízkého východu s sebou nese podstatná rizika. V případě, že by tempo růstu dovozu ropy pokračovalo stejně jako v období let 1950 až 1955, kdy se spotřeba a dovozy prakticky zdvojnásobily, bude evropské hospodářství náchylné na veškeré turbulence v blízkovýchodním regionu (Haghighi 2008). Krize proto pro většinu evropských politických představitelů znamenala potvrzení, že sázka na jadernou energii byla správná. V dlouhodobém výhledu měla do značné míry nahradit ropu

v evropském energetickém mixu. Přestože Komise v souvislosti se suezským konfliktem nikdy nepřijala politiku energetické soběstačnosti, posílilo to snahu o intenzivnější využití dalších domácích zdrojů mimo jadernou energii, tj. zejména uhlí a vlastní ložiska ropy a plynu například v Itálii a ve Francii. Nicméně zastávaná teze Komise, která předpokládala, že rostoucí spotřeba ropy pocházející z mimoevropských oblastí otevře prostor pro oboustranně výhodnou spolupráci, poprvé dostala trhliny. Krize však také posunula diskusi o vhodných nástrojích energetické politiky. Na základě zkušenosti s omezením dodávek ropy z Perského zálivu v důsledku zablokování Suezského kanálu také vznikla doporučení OEEC, jež značí posun ve vnímání energetických problémů a jež v mnohém připomínají současná doporučení k zlepšení energetické bezpečnosti Evropy³⁷.

Hlavní cíle a celkové ambice vkládané do společného projektu rozvoje jaderné energie se však nikdy nenaplnily v míře deklarované v zakládací smlouvě. Základní úkoly Společenství se od počátku vzhledem k odlišnému přístupu členských zemí nedařilo efektivně plnit. Výzkum a vývoj v této oblasti přes několik pilotních projektů a zařízení zůstal většinou na národní úrovni. Velký vliv na neúspěch EURATOM měly především odlišné pozice Francie a Německa. V prvním případě existovala snaha sledovat vlastní proces vývoje atomové energie za současného využití poznatků pro vojenské potřeby. Ve druhém případě pak byla zdůrazněna potřeba spolupráce se Spojenými státy (ibid: 341). Ve výsledku tak nebylo dosaženo hlavního záměru stanoveného v zakládací smlouvě, a to vytvoření společného trhu a společného postupu při rozvoji evropského jaderného průmyslu.

Zásadním omezením pro rozvoj evropské energetické politiky se stala skutečnost, že nebyla včleněna do právního základu druhého z integračních projektů iniciovaných koncem 50. let 20. století, tj. Evropského hospodářského společenství. Smlouva o založení EHS obsahovala pouze ustanovení obecného charakteru, které se vztahovaly k záměru založit společný trh pro zboží, služby a kapitál. Přitom konference v Messině otázce konvenčních zdrojů energie, tj. ropy, zemního plynu a

³⁷ Doporučovaná opatření zahrnovala: „1) zajistit spravedlivou distribuci dostupných zásob mezi členskými zeměmi v případě budoucích mimořádných událostí, 2) nashromáždit větší zásoby ropy v Evropě, než tomu bylo do té doby, 3) diverzifikovat země původu dodávek, 4) vzájemné konzultace a náležitá plánování ze strany vlád a průmyslu tak, aby Evropa byla lépe připravena na překonání přerušení dodávek (OEEC 1958 v Haghghi 2008: 45).

obnovitelných zdrojů³⁸, věnovala velkou pozornost. V diskusích však převládlo přesvědčení, že význam ropy bude dlouhodobě klesat s rozvojem jaderné energetiky. A pro tento sektor byla vypracována samostatná smlouva. Zároveň povaha energetického sektoru, jeho veřejnoprávní charakter a monopolistická organizace národních trhů přispěly k tomu, že z právního a institucionálního rámce EHS byla energetika zcela vynechána, jelikož prvky tržní soutěže byly vnímány jako nevhodné pro tento sektor, zejména pak pro elektřinu a plyn (Daintith a Hancher 1986; Haghighi 2008). Další vývoj prokázal, že tyto úvahy jsou vzdálené realitě. Jak se ukázalo, tak „energetika [si] nedokázala vydobýt podstatnější místo ve Smlouvě o EHS a postupné oslabování významu uhlí a jaderné energie ve prospěch ropy a zemního plynu odsunulo tuto oblast [tj. energetickou politiku] mimo centrum zájmu Společenství a především mimo oblasti reálných pravomocí Evropské komise“ (Černoch 2008: 69).

Již koncem 50. let 20. století se však objevují první diskuse o nutnosti koordinovat energetickou politiku členských zemí a více provázat její jednotlivé části, které byly rozděleny mezi dvě, respektive tři instituce. Hlavním argumentem pro posílení spolupráce byly především měnící se energetické potřeby evropských zemí a nutnost do jisté míry zmírnit dopady rozdílů v energetickém systému jednotlivých zemí. Ve společné zprávě Rady ministrů a Vysokého úřadu ESUO o koordinaci energetické politiky se mimo jiné hovoří o potřebě zajištění pravidelnosti a bezpečnosti dodávek energie za ekonomicky přijatelných podmínek. Vedle tradiční pozornosti trhu uhlí je pozornost ve světle dopadů Suezské krize a závěrů Harleyho zprávy věnována zejména otázce dovozů ropy a roli atomové energie v energetickém mixu Společenství. Jedním ze závěrů zprávy je, že energetická politika je nedílnou součástí hospodářské politiky Společenství, a proto se nemůže omezit pouze na rozhodování o relativním množství jednotlivých zdrojů pro zajištění ekonomických potřeb, zejména pak ve vztahu k postavení evropského uhlí v energetice³⁹. Společná zpráva Rady ministrů a Vysokého úřadu ESUO se tak pokouší posunout energetiku

³⁸ Rámec pro politiku v oblasti uhelného průmyslu zajišťovalo ESUO a nebylo proto diskutováno v kontextu Messinské konference.

³⁹ Haute Autorité (1959) “Premier rapport sur une politique coordonnée dans le domaine de l’énergie”, Communauté Européenne du charbon et de l’acier, Comité Mixte Conseil de Ministers – Haute Autorité, DOC. No. 3024/ 59 f (Avril 1959).

z úzkého sektorového členění do dvou specializovaných organizací směrem k obecnějšímu institucionálnímu rámci, jenž představovalo EHS

Neexistence základního právního a politického rámce koherentní energetické politiky Společenství byla limitující především ve vztahu k ropnému průmyslu a ropě jakožto stále významnějšímu zdroji v evropském energetickém mixu. V průběhu 60. let 20. století její podíl na spotřebě dále výrazně vzrostl. Stejně tak se zvyšovala závislost na externích dodávkách této strategické komodity. Identifikovaný trend byl pouze v minimální míře korigován prostřednictvím nástrojů Společenství a spolupráce členských zemí. Především podpora atomové energie, včetně iniciativ odvíjejících se od založení Evropského společenství pro jadernou energii, neměla předpokládaný efekt. Na výzvy spojené s rostoucí závislostí Společenství v 60. letech 20. století opakovaně reagovalo pokusy zvýšit domácí produkci energetických surovin (Haghighi 2008: 47)⁴⁰. Zároveň se však promítly v rostoucím množství zpráv a politických dokumentů věnovaných jednotné energetické politice. V roce 1962 bylo přijato *Memorandum o energetické politice*⁴¹, které bylo následně prezentováno prostřednictvím dokumentu *Energetická politika Evropského společenství*⁴². V těchto dokumentech se za jeden ze záměrů v přechodném období směrem k společnému trhu uvádí vytvoření společné energetické politiky. Následně byl v dubnu 1964 přijat *Protokol o dohodě o energetické politice*⁴³, který stanovil základní principy činnosti Komise ve vztahu k dalším komoditám, zejména zemnímu plynu a ropě (ibid: 47).

Novým impulsem v této oblasti se pak staly události roku 1967. V souvislosti s Šestidenní válkou mezi Izraelem a arabskými zeměmi došlo k podstatnému omezení produkce blízkovýchodní ropy. Zároveň byl poprvé použit ze strany producentských zemí nástroj ropného embarga, které bylo zaměřeno mimo jiné na Německo a v té době ještě nečlenskou zemi - Velkou Británii. Přestože krize nezasáhla evropskou ekonomiku v takové míře, jako předchozí Suezská krize nebo následné krize 70. let

⁴⁰ V této době také převážil názor, že lepším nástrojem k rozvoji využití domácích zdrojů jsou dotace než omezení dovozu (Haghighi 2008: 47).

⁴¹ EC (1962) „Memorandum sur la politique energetique“, Bulletin de la Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier 25 June 1962. Second special issue, (European Community).

⁴² EC (1963) “Energy Policy in the European Community”, Community Topics 9, <http://aei.pitt.edu/34492/1/A662.pdf> (10.12.2013), (European Community).

20. století, vytvořila poptávku po nových nástrojích, jakými zlepšit celkovou energetickou bezpečnost Evropy. V reakci na tento vývoj Komise iniciovala přijetí legislativy upravující povinné rezervy ropy. První směrnice Rady EHS věnovaná specificky energetické bezpečnosti tak byla přijata v roce 1968. Hlavním opatřením bylo povinné udržování ropných rezerv na úrovni odpovídající „alespoň průměrné denní domácí spotřebě vypočtené za 65 dnů předchozího kalendářního roku“ (EC 1968). Směrnice Rady 68/414/EHS však byla pouze výjimkou společného postupu v oblasti ropné politiky a Společenství nebylo schopno vytvořit obdobný institucionální rámec jako tomu bylo v případě uhlí, přestože zejména představitelé Komise o takovýto posun usilovali (např. Nora 1961).

Významným pokusem o nastartování europeizace politiky bylo představení prvních zásad pro energetickou politiku Společenství, tj. „First guidelines for a Community energy policy“ v roce 1968. Komise potřebu vzniku energetické politiky Společenství zakládala na dvou hlavních argumentech. Zaprvé narušováním hospodářské soutěže, zejména v energeticky náročných odvětvích, způsobeným rozdílnými cenami energie v jednotlivých členských zemích. Vytvoření společného trhu s energiemi se podle Komise stalo jednou z podmínek integrace v dalších oblastech. Dalším důvodem byla potřeba řešit rizika vyvstávající z nedostatečné diverzifikace zdrojů dodávek a velké závislosti členských zemí na dovozech energetických surovin (CEC 1968: 4-5). Komise se rovněž věnuje otázce základních cílů, kde identifikuje hlavní tenzi mezi potřebou zajistit stabilitu a bezpečnost dodávek na jedné straně a snahou nakupovat energii za přijatelné, respektive maximálně nízké ceny na straně druhé. V dokumentu proto uvažuje o možnosti započítání nákladů na zvýšení energetické bezpečnosti do celkové ceny energie (ibid. 8). V neposlední řadě se také věnuje možným nástrojům k naplňování hlavních cílů této politiky, které rozděluje do tří kategorií: 1) vytvoření obecného rámce a konkrétních opatření pro vyrovnání se s krátkodobými přerušeními dodávek, 2) vytvoření společného trhu, 3) nástroje na zajištění levných a bezpečných dodávek (ibid. 9).

V 60. letech 20. století narůstalo obecné vědomí toho, že evropská spolupráce je předpokladem pro efektivnější zajištění dodávek energie. V tomto období se také objevují první návrhy na vytvoření koordinované a vyvážené energetické politiky a na posílení společného postupu členských zemí v klíčových oblastech, a to včetně

zásobování ropou. Příkladem může být výše uvedená legislativa v oblasti strategických rezerv ropy. Několik iniciativ směřovalo také na otázku krizového řízení a společného postupu v případě výpadku dodávek energie (Landgsdort 2011). Nicméně tyto pokusy měly velmi omezený vliv europeizaci energetické politiky. Několik dílčích opatření posilujících spolupráci ve vztahu k energetice bylo učiněno, ale ve výsledku většina zásadnějších návrhů směřujících k vytvoření koherentní evropské energetické politiky, založené na jasném právním základu, byla členskými zeměmi odmítnuta. Významný podíl státu v tomto sektoru byl jednou z překážek pro posilování spolupráce a příčinou přetrvávajícího nesouladu mezi vládami při diskusi o společném postupu. Ve stejnou dobu však dochází k celkové krizi integračního procesu, což v důsledku limitovalo ochotu národních vlád přenést část kompetencí a rozhodování v energetické politice na nadnárodní instituce (Haghighi 2008, Pointvogl 2009 v Mišík 2011: 579, Landgsdort 2011).

Přes veškeré snahy o komplexnější přístup k energetické politice na evropské úrovni, integrace a europeizace byla v tomto sektoru velmi omezená. V období 50. a 60. let 20. století byla pozornost věnována především záchraně a podpoře evropského uhelného průmyslu a zachování pracovních míst v dolech. Neschopnost konkurovat levnějšímu dovozu jak zahraničního černého uhlí, tak zejména blízkovýchodní ropy však celou politiku vystavovalo neustálým tlakům, které nebyla schopna efektivně řešit (Taverne 2008: 110). Evropský energetický systém tak procházel významnými změnami, které nebyly následovány odpovídající reakcí v nastavení evropské energetické politiky. Vývoj energetiky nebyl však jediným omezením. Velkou překážkou pro vznik skutečně koherentní energetické politiky na evropské úrovni bylo také její institucionální roztržštění a kompetenční fragmentace podle dotčených zdrojů energie. Organizační rozdělení všech tří institucí nebylo překonáno až do přijetí Slučovací smlouvy v roce 1967, což také podstatně ovlivnilo vnitřní soudržnost energetické politiky v rámci Společenství. V neposlední řadě to byla nerealistická víra v potenciál jaderné energetiky a naopak podcenění dlouhodobého významu ropy, což podstatně ovlivnilo počáteční fázi vývoje politiky v této oblasti (Daintith a Hancher 1986).

3.2. Ropné krize a jejich dopad na vývoj evropské energetické politiky v 70. a 80. letech 20. století

Významný přelom v energetické politice členských zemí Evropského společenství a Společenství jako takového přinesla až 70. léta 20. století a zejména dvě ropné krize, které zasáhly evropskou i světovou ekonomiku. Krize především upozornily na zranitelnost západoevropských zemí v případě náhlého růstu cen ropy a omezení fyzických dodávek energetických surovin. Aktivní využití ropného embarga, ke kterému došlo v roce 1967⁴⁴ a následně v souvislosti s první ropnou krizí, kdy arabské země zastavily dodávky do Nizozemí a dalších evropských zemí⁴⁵, tuto hrozbu spojenou se závislostí na dovozu energetických surovin pouze dále vyzdvihla. Poukázalo totiž na rizika a nejistotu, které s sebou přinesl nárůst podílu ropy na energetické spotřebě Evropy. V období před první krizí byly přibližně dvě třetiny celkové spotřeby energie zajišťovány dovozy, z čehož ropa představovala naprostou většinu, přibližně 95 procent těchto dovozů (CEC 1974a: 4). Vývoj počátkem 70. let 20. století tak zásadním způsobem posunul vnímání energetické situace Evropy, která byla charakterizována jednak rostoucím podílem dovozů na spotřebě, jednak velmi intenzivním růstem energetických potřeb členských zemí.

Od počátku 70. let 20. století vznikají nové iniciativy, které mají za cíl upevnit spolupráci členských zemí v oblasti energetiky a které usilují o vytvoření koherentní komunitní energetické politiky (Kanellakis 2013: 1020). Komise Evropských společenství se pokusila již v období před prvním ropným šokem⁴⁶, které bylo přes relativně dynamický hospodářský růst evropských zemí poznamenáno rostoucí nejistotou ohledně vývoje energetického systému (viz níže), iniciovat diskusi o základních východiscích spolupráce členských zemí za účelem vzniku harmonické a koherentní energetické politiky. Neexistenci explicitně postoupených kompetencí v této oblasti na evropskou úroveň se snažila řešit tím, že se odvolávala

⁴⁴ Ačkoliv embargo z roku 1967 nebylo tak efektivní jako zastavení dodávek v roce 1973.

⁴⁵ Vedle Nizozemí byly postiženy také Velká Británie a Portugalsko.

⁴⁶ První ropný šok byl důsledkem událostí z října 1973 (viz níže). Následné kroky členských zemí OPEC, které byly podniknuty v období do března 1974, vedly k dramatickému růstu cen ropy. Vyvolaná nestabilita na ropných trzích pak měla dlouhodobý dopad na světové hospodářství, které pociťovalo dopady vyšších cen ještě v následujících letech.

zejména na článek 308 Smlouvy o evropském hospodářském společenství, který otevíral prostor pro řešení nových problémů ovlivňujících hlavní cíle Společenství, aniž by tím byly ve smlouvách instituce EHS přímo pověřeny⁴⁷. V 70. letech 20. století tak dochází k prvnímu aktivnímu pokusu vytvořit společné nástroje v oblasti energetické politiky, která by překonala její segmentaci podle primárních surovin, tj. vytvořit jednotný institucionální rámec a relevantní nástroje pro posílení spolupráce členských států a koordinaci jejich politik v oblasti energetiky (EP 1973).

Příčiny, proč se již v období před ropnými krizemi objevují iniciativy na posílení spolupráce v energetické oblasti, lze hledat ve dvou faktorech. Zaprvé v rostoucích obavách z dopadů celkové podinvestovanosti v ropném sektoru. A zadruhé v projevujících se problémech Spojených států, které v tomto období ztratily svoji soběstačnost v zásobování ropou a které se potýkaly v roce 1971 s dílčími omezeními dodávek v důsledku měnících se podmínek v domácím ropném průmyslu (Council 1973a). Velké americké a evropské ropné společnosti s investicemi na přelomu 60. a 70. let 20. století váhaly. Důvodem byla nejistota ohledně měnících se podmínek v producentských zemích, včetně uplatňování nových smluvních mechanismů z jejich strany⁴⁸. Druhým faktorem byly nepřiměřené

⁴⁷ Článek 308 (bývalý článek 235) stanoví, že „ukáže-li se, že k dosažení některého z cílů Společenství v rámci společného trhu je nezbytná určitá činnost Společenství, a tato smlouva mu k tomu neposkytuje nezbytné pravomoci, přijme Rada na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem jednomyslně vhodná opatření“ (Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství). Společenství tak mohlo rozvíjet činnost v oblastech, kde to bylo potřebné. Článek 308 tak byl „použitý na rozšíření legislativy EU do nových oblastí a může poskytnout harmonizaci nových oblastí, které nemají specifický právní základ“ (Mišík 2012, Haghghi 2008: 464). V případě energetické politiky byl použit například při iniciaci vzniku vnitřního trhu s energiemi, ale také při vzniku rámcových a výzkumných programů v této oblasti nebo při vyjednávání mezinárodních smluv typu Energetická charta (Mišík 2012).

⁴⁸ V letech 1970 a 1971 se významně proměnil vztah mezi producentskými zeměmi a ropnými společnostmi. Politické změny v blízkovýchodním regionu, např. vzestup Muammara Kaddáfího v Libyi, byly spojeny s obnoveným úsilím změnit tradiční poměr sil mezi vládami ropných zemí a nadnárodními ropnými koncerny. Rostl tlak na změnu systému rozdělování zisků z produkce ropy. Po dvě desetiletí se zisky dělily rovnoměrně mezi společnosti a ropné státy, tj. 50:50. V roce 1970 však nejprve Libye a později Írán předložily požadavek na 55procentní podíl na ziscích, což ropné společnosti musely vzhledem k obavám z možné nacionalizace akceptovat. Následovala neúspěšná snaha ropných společností tomuto tlaku čelit, která se ovšem setkala s nedostatkem podpory ze strany americké vlády a evropských zemí stejně, jako s velmi tvrdým postojem Saúdské Arábie. Následovalo nové kolo jednání a nakonec uzavření dvou dohod v průběhu roku 1971 – Teheránské a Tripolské. Výsledkem těchto jednání bylo jednak navýšení ceny ropy ve Středomoří a rovněž i konec období trhu ovládaného kupujícími, tj. konkurence mezi

produkční představy představitelů Saúdské Arábie (CEC 1974a). Ve spojení s relativně nízkými cenami koncem 60. let 20. století⁴⁹ to vedlo k poklesu investic do rozvoje nových nalezišť a k stagnaci růstu produkční kapacity. Ve stejnou dobu dochází k růstu poptávky po energiích, kterou vyvolával především rychlý hospodářský rozvoj USA a evropských zemí, zvyšování životní úrovně a s tím spojená vyšší spotřeba energie. Tyto trendy vyvolávaly obavy z jejich dopadů ohledně energetické budoucnosti Společenství.

V tomto kontextu přichází v letech 1972 až 1974 několik významných návrhů ze strany Komise, která představila svoji představu energetické politiky Společenství. Komise se v této době pokusila aktivně nastolovat témata za účelem prohloubení spolupráce členských zemí, jejichž energetické systémy se v průběhu 60. let 20. století pod vlivem klesajícího významu vlastních zdrojů pevných paliv a rostoucího významu ropy v energetickém mixu všech členských začaly velmi podobat. Evropská komise zveřejnila 4. října 1972 své sdělení Radě nesoucí název „Necessary Progress in Community Energy Policy“ (CEC 1972). Sdělení navazuje a aktualizuje první zásady energetické politiky Společenství z roku 1968. V mnoha oblastech však jde mnohem dále. Jeho význam spočívá především v komplexním a vyváženém pojetí energetické politiky. Vedle tradiční pozornosti věnované zásobování, těžbě a obchodu s hlavními energetickými komoditami je věnována pozornost také novým tématům, například dopadům na životní prostředí⁵⁰ – emise oxidu siřičitého, lokální změny klimatu, zásahy do vodního cyklu nebo také bezpečné

producenty vzhledem k větší nabídce než poptávce. Kontrolu nad ropným trhem převzaly země OPEC, což mělo silný psychologický efekt na energetické importéry (Yergin 2008).

⁴⁹ Nízké ceny ropy na světových trzích měly svůj původ v událostech z druhé poloviny 50. let 20. století. Jednalo se o souběh několika příčin. V roce 1959 Spojené státy zavedly kvóty na dovoz ropy (Mandatory Oil Import Quota) ve spojení s preferenčním režimem pro dovoz z Venezuely, Mexika a Kanady. Výsledkem bylo snížení ceny blízkovýchodní ropy. V roce 1955 také Sovětský svaz obnovil dodávky ropy na světové trhy za komerčních podmínek, a to v takovém množství a za tak nízké ceny, že to vyvolalo obrovský tlak na příjmy ropných zemí, které ve snaze zachovat jejich celkový objem rovněž zvyšovaly těžbu. V reakci na nadprodukcí producentů země přikročily k vytvoření Organizace zemí vyvážejících ropu. Nicméně po celá 60. léta 20. století se OPECu nikdy nepodařilo dosáhnout dohody na snížení produkce prostřednictvím kvót pro jednotlivé země, která by byla zároveň naplňována členskými státy. Výsledkem bylo pokračování nadprodukce a s ní spojené nízké ceny ropy (Yergin 2008).

⁵⁰ Komise v sdělení konstatuje, že z pohledu energetické bezpečnosti i nižších dopadů na životní prostředí jsou perspektivními zdroji zemní plyn a jaderná energetika. Minimální pozornost je věnována obnovitelným zdrojům (CEC 1972: 10).

ukládání jaderného odpadu – nebo snižování energetické náročnosti evropského hospodářství. Novým prvkem byl také důraz na potřebu rozvíjet vztahy s producentními zeměmi, tj. explicitní vymezení externí dimenze jako nedílné součásti energetické politiky Společenství (Haghighi 2008: 52; CEC 1972).

Významným rozdílem oproti 60. letům 20. století byla skutečnost, že Komise poprvé oficiálně uznala skutečnost, že pevná paliva nezískají zpět svůj dominantní podíl v energetickém mixu západoevropských zemí a že přechod k jaderné energetice neprobíhá tak rychle, jak se očekávalo. Největší pozornost byla proto věnována otázkám spojených s ropou jakožto s klíčovým zdrojem pro zajištění energetických potřeb Společenství. V dokumentu se také poprvé objevují obavy, že rostoucí poptávka nebude následována v čase odpovídajícím nárůstem nabídky, tj. jestli nové zásoby budou objeveny a jestli budou připraveny pro těžbu ve chvíli, kdy to bude potřeba. Komise se také zaměřuje na proces vytváření rozsáhlých energetických společností⁵¹ a způsob, jakým se podílejí na tvorbě cen. Navrhuje také, aby ve spolupráci s firmami v „různých fázích produkce, prodeje a spotřeby“ byl zaveden průběžný monitoring celého zásobovacího řetězce pro jednotlivé suroviny, což by učinilo tvorbu cen transparentnější a členské země by mohly lépe předvídat budoucí vývoj (CEC 1972: 10).

Velká pozornost je nově věnována vztahům mezi importéry a exportéry energetických zdrojů. Komise vycházela z předpokladu, že vzhledem k významu Evropy pro vývoz ropných zemí a naopak zásadnímu charakteru ropy coby strategické komodity, se obě strany nacházejí v situaci vzájemné závislosti a že jejich zájmy jsou komplementární, a to nejenom v energetickém sektoru (ibid: 13; Haghighi 2008: 52). V této souvislosti Komise navrhuje, aby Společenství učinilo tři kroky: 1) vytvořilo konzultační proceduru s vývozci, jež by zlepšila informovanost obou stran a vzájemný dialog, 2) podpořilo výměnu průmyslníků z obou stran, kteří jsou schopni formulovat praktické opatření na podporu hospodářské spolupráce, 3) vyjednat dohody o spolupráci, které by obsahovaly jednak závazek Společenství přispívat k hospodářskému a sociálnímu rozvoji producentních zemí a jednak zakotvení pravidel a záruk ve vzájemných obchodních vztazích (CEC 1972: 14).

⁵¹ Většina nových energetických gigantů jsou původní ropné společnosti, které začaly pronikat také do produkce a obchodu se zemním plynem a elektřinou

V kontextu dlouhodobého záměru vytvořit společný trh dle Smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství je poněkud překvapivé, že Komise ve svém sdělení Radě navrhuje relativně málo nástrojů na vytvoření společného trhu s energiemi. Navrhovaná harmonizace se věnuje spíše okrajovým tématům, jako jsou bezpečnostní standardy. V oblasti výroby a distribuce elektřiny se však navrhuje sladění národních pravidel pro udělování povolení k její produkci, přenosu a distribuci. V omezené míře se zde již rýsují některé aspekty budoucí politiky liberalizace energetických trhů v rámci Evropské unie. Nicméně hlavní akcent Komise se zaměřuje na jiné otázky.

Sdělení Komise bylo určeno především pro plánované setkání zástupců členských států na nejvyšší úrovni, které se mělo uskutečnit koncem října 1972. Ačkoliv summit hlav států a vlád členských zemí nebyl v té době institucionální součástí Společenství, měla takováto setkání podstatný vliv na nastolování nových témat a určování celkové orientace integračního procesu (Fiala a Pitrová 2003). Evropská komise se pokusila využít možnosti přenést diskusi na úroveň nejvyšších představitelů členských států a získat tím nový základ pro svůj postup v této oblasti. Komise věřila, že tímto získají její návrhy nový stimul a urychlí europeizaci této oblasti (CEC 1972). Na jednom z prvních summitů, který se nakonec uskutečnil na pozvání francouzského prezidenta Georgese Pompidoua ve dnech 19. a 20. října 1972 v Paříži, se tak vedle dalších otázek věnovala velká pozornost výzvám ležícím před Evropským společenstvím v oblasti energetiky. V závěrech jednání představitelé členských států jasně deklarují zájem o rozvoj energetické politiky Společenství. Zároveň vyzvali evropské instituce, aby zformulovaly pokud možno co nejrychleji konkrétní návrh její podoby. Jako hlavní cíl politiky definovali zajištění dodávek energie pro členské státy za přijatelných ekonomických podmínek (EC 1972a). „Evropská rada“ rovněž přijala obdobný závazek vytvořit politiku Společenství v oblasti životního prostředí (Hey 2012). Pařížský summit položil základ procesu, ve kterém se energetická a environmentální politika Společenství prolínají a vzájemně ovlivňují.

V období před první ropnou krizí bylo rovněž přijato několik legislativních opatření. V první řadě byla koncem roku 1972 odsouhlasena nová směrnice o povinných rezervách ropy. Ve snaze zlepšit připravenost Společenství na mimořádné

události byl odsouhlasen návrh Komise k navýšení povinné rezervy ropy na 90 dní⁵². Ve svém sdělení Radě z října 1972 Komise dokonce navrhovala zadání studie proveditelnosti a finančních nákladů pro navýšení až na 120 dní. V této výši se však návrh setkal s nesouhlasem členských zemí. Rada ministrů EHS také na základě námětů Komise obsažených v prvních zásadách energetické politiky Společenství vydala již 18. května 1972 dvě nařízení, kterými mělo dojít k zlepšení informovanosti o obchodu s ropou a zemním plynem a kontrole nad investičními záměry v energetice. V prvním případě se jedná o nařízení č. 1055/72, které upravuje povinnost oznámit Komisi prostřednictvím členských zemí všechny dovozy ropy a zemního plynu přesahující 100 000 tun dané komodity⁵³. V druhém případě pak aby opětovně prostřednictvím členských zemí byla Komise obeznámena se všemi rozhodnutími postavit nebo rozšířit zařízení na produkci, dopravu nebo zpracování ropy, zemního plynu nebo elektřiny, která by měla být realizována do tří let od data rozhodnutí⁵⁴.

V dubnu 1973 Evropská komise představila nové sdělení Radě, tzv. *Guidelines and Priority Actions for a Community Energy Policy*⁵⁵. Vycházejíc ze závěrů říjnového summitu Komise identifikovala tři prioritní oblasti pro nadcházející období. Zaprvé to byl rozvoj spolupráce s dalšími zeměmi dovážejícími energetické suroviny, zejména s USA a Japonskem, za účelem předcházení nadměrné soutěži o přístup ke zdrojům a vzájemnému přetahování se o ropné dodávky. Zadruhé zlepšení vztahů Společenství se zeměmi vyvážejícími ropu, které budou založeny na vzájemné důvěře a oboustranné prospěšnosti. V neposlední řadě to byla organizace trhu s ropou na úrovni Společenství a prohloubení spolupráce s ropnými společnostmi. Komise se při zpracovávání svého návrhu v této oblasti odkazovala na potřebu zachování skutečné soutěže a zajištění svobody pohybu uvnitř Společenství, a to včetně pohybu zboží. Kroky k vytvoření trhu s ropou měly směřovat do dvou oblastí. Významnou překážkou pro obchod s ropou uvnitř Společenství byly rozdílné standardy a

⁵² Council Directive 72/425/EEC of December 1972, OJ L 291.

⁵³ EC (1972b) Council regulation (EEC) No 1055/72 of the Council of 18 May 1972. OJ EC No L120.

⁵⁴ EC (1972c) Council regulation (EEC) No 1056/72 of the Council of 18 May 1972. OJ EC No L120.

⁵⁵ CEC (1973) „Guidelines and Priority Actions under the Community Energy Policy“, SEC (73) 1481 final, 19 April 1973. Bulletin of the European Communities, Supplement 6/73

specifikace ropných produktů. Komise proto doporučila harmonizaci těchto technických parametrů. Dalším společným úkolem byla identifikována potřeba společných pravidel pro dovoz a vývoz ropy a zemního plynu (CEC 1973a).

Rada ministrů EHS se oběma dokumenty zabývala na svém zasedání v květnu 1973, věnovaném energetickým problémům. Všechny delegace členských zemí v diskusi podpořily předložený záměr Komise na vytvoření energetické politiky Společenství, jenž odpovídal závěrům evropského summitu z října 1972. Komise, zastoupená na jednání místopředsdou Simonetem, rovněž představila základní rozbor energetické situace a problémů, kterým evropské země čelí a do budoucna budou čelit, s čímž se Rada také ztotožnila (Council 1973a). Ačkoliv záměr formulovat energetickou politiku Společenství byl prakticky jednomyslně podpořen, postoje jednotlivých delegací se rozcházely v některých konkrétnějších otázkách a v podobě institucionálního rámce. Zejména otázka vytvoření společného trhu s ropou a ropnými produkty byla členskými zeměmi vnímána velmi rozdílně. Navrhovanou vazbu na společnou obchodní politiku a politiku v oblasti zásobování některé členské země, zejména Francie, vnímaly jako velmi problematickou⁵⁶, což se jednak projevilo v samotné diskusi na Radě, jednak v alternativních návrzích společného usnesení v tomto bodě (ibid: 54). Francouzští představitelé rovněž považovali potřebu nového institucionálního rámce pro vnější energetické vztahy za předčasnou a doporučovali intenzivnější využití kontaktů a konzultací na platformě OECD (ibid: 28). Výsledkem jednání v Radě ministrů bylo odsouhlasení principů politiky bez vytvoření nástrojů její implementace, což znemožnilo efektivní integraci energetického trhu a prohloubení spolupráce na evropské úrovni v oblasti vztahů s dovozci a vývozci energetických surovin.

Rada nicméně vzhledem k obecnému souhlasu se základními východisky energetické politiky Společenství pověřila Komisi detailnějším rozpracováním vybraných obecných principů obsažených v projednávaných materiálech. Především se jednalo o návrhy na rozvoj vztahů se zeměmi dovážejícími i vyvážejícími energetické suroviny. Dále Komise měla vypracovat návrhy na organizaci společného

⁵⁶ Francie zejména vzhledem ke komplikovaným vztahům se Spojenými státy a také vzhledem k preferenčním vazbám na vybrané rozvojové země. Ministr průmyslu Charbonnel varoval před rizikem vzniku jakési svaté aliance, která bude velmi negativně vnímána producenty z řad rozvojových zemí (Council 1973a:27-28).

ropného trhu, podporu jaderné energetiky a výzkumu v oblasti nových zdrojů nebo také racionalizaci využití energie. Komise dostala za úkol všechny detailní návrhy vypracovat do konce roku 1973 (Council 1973b).

Evropské společenství si již před vypuknutím první ropné krize uvědomovalo potencionální následky turbulencí hrozících v mezinárodním ropném průmyslu. Důraz na zajištění bezpečnosti dodávek a zlepšení vztahů s exportéry však v průběhu celého roku nevyústil v přijetí konkrétních opatření. Předtím, než Komise mohla představit požadované rozpracování principů a nástrojů energetické politiky Společenství, totiž vypukl nový izraelsko-arabský konflikt. Armády Sýrie a Egypta 6. října 1973 překvapivě zaútočily na Izrael, čímž byla zahájena čtvrtá, takzvaná Jomkippurská válka na Blízkém východě. Ve stejný okamžik arabské ropné státy vyhlásily omezení těžby o pět procent a další omezení do chvíle, než Izrael ustoupí z území obsazených v roce 1967 (Haghighi 2008: 53). V říjnu také eskalovala déle trvající jednání o nových požadavcích na zvýšení ceny ropy ze strany OPEC, které byly pro nesouhlas západních vlád ropnými společnostmi jednoznačně odmítnuty. Krach rozhovorů mezi nadnárodními ropnými společnostmi a představiteli ropných zemí vedl blízkovýchodní vlády k tomu, aby 16. října 1973 oznámily navýšení ceny ropy o 70 procent (Yergin 2008: 587). Následovalo uvalení embarga na vybrané západoevropské země a Spojené státy ze strany exportérů. Arabské země tak využily ropné zbraně k paralelnímu prosazení jak politických cílů, tedy zejména ukončení podpory Izraele, tak cílů ekonomických, tedy zajištění vyšších výnosů z ropy.

Krize prokázala, že dosavadní proces vytváření energetické politiky Společenství nenabízel adekvátní rámec, jenž by zajistil společný postup členských zemí při řešení dopadů ropného šoku a společnou politiku vůči arabským zemím. Někteří autoři vnímají události ze 70. let 20. století jako jednoznačný důkaz neexistence evropské energetické politiky, jelikož „*zastihly Evropské společenství bez potřebného institucionálního, právního a exekutivního zázemí nutného pro řešení vzniklé krize*“ (Černocho 2008: 69). Historická realita však nebyla černobílá. EHS ve skutečnosti vytvořilo platformu pro diskusi mezi členskými státy, na které probíhaly rozhovory o řešení krize. V té době také přijalo několik zásadních rozhodnutí a společných prohlášení ve vztahu k izraelsko-arabskému konfliktu a jeho důsledkům na energetickou situaci Evropy. V obavě z pokračování odvetných kroků ze strany ropných producentů se poměrně rychle většina členských států přiklonila na arabskou

stranu, což bylo potvrzeno ve společné deklaraci Rady z listopadu 1973, která potvrdila principy obsažené v rezoluci Rady bezpečnosti OSN č. 242 ze stejného měsíce (Haghighi 2008:56).

Ve dnech 14. a 15. prosince 1973 se konal také Kodaňský summit, který byl opět iniciován francouzským prezidentem ve světle událostí na Blízkém východě, které tvořily podstatnou část diskuse čelných představitelů členských států (EC 1973b). Jedním z hlavních výstupů summitu bylo přijetí *Deklarace o evropské identitě*, která definovala principy společného postupu ve vztazích s třetími státy a vyhlášovala odhodlání členských zemí prohloubit spolupráci v oblasti vnějších vztahů včetně vytvoření prostoru pro roli Společenství v této sféře (EC 1973a). Přestože v deklaraci není o energetice zmínka, načasování jejího přijetí je do jisté míry vztaženo k událostem na Blízkém východě a k reakcím jednotlivých členských zemí. Problémům v energetice byla věnována podstatná část zasedání summitu. Ceny ropy po počátečním zvýšení z října o přibližně sedmdesát procent začaly v prosinci opět růst. V samostatné příloze ke komuniké ze zasedání byl opětovně potvrzen záměr vytvořit komunitní energetickou politiku, a to včetně přenesení části kompetencí v energetice na Evropskou komisi, urychlené hledání energetických úspor a vytvoření společného energetického trhu (EC 1973b).

Ve skutečnosti však členské země nebyly schopny i ochotny koordinovat postup a reakci na blízkovýchodní/ropnou krizi. Zkušenost prvního ropného šoku z let 1973 a 1974 jednoznačně potvrdila, že solidarity a spolupráce mezi členskými zeměmi Evropských společenství v otázkách zásobování energie není jednoduché dosáhnout. Členské státy nebyly připraveny hledat dohodu o společném postupu ve vztazích s arabskými zeměmi⁵⁷. Krize tak poukázala na limity dosavadní spolupráce v energetické oblasti.

⁵⁷ Mezi faktory, které negativně ovlivnily schopnost dosažení společné pozice členských zemí lze zařadit: 1) prosazování vlastních zájmů a potřeb v kritických momentech, 2) rozdíly ve vlastních zásobách energetických surovin, 3) rozdíly v hospodářské síle jednotlivých členských zemích, 4) rozdíly ve vztazích s velkými ropnými společnostmi, 5) rozdíly v zahraničněpolitických pozicích členských zemí ve vztahu ke Spojeným státům a arabským zemím (Al-Agraa a Yao-Su Hu 1984: 344-345). Významnou dělicí linií vytvářela existence historických vazeb jednotlivých členských zemí na arabské země, což bylo významné zejména v případě Velké Británie a Francie. V jejich případě se také jednalo o vyhodnocení dopadů Suezské krize, po které dochází k postupnému příklonu jejich vlád na arabskou stranu. Obě země se zároveň snažily hrát v tomto regionu mocenskou politiku.

Události z přelomu let 1973 a 1974 prokázaly zásadní omezení existujícího rámce pro spolupráci mezi evropskými zeměmi v oblasti energetické politiky. Projevilo se to také v přesunu koordinace některých aspektů energetické politiky na nově vzniklou Mezinárodní energetickou agenturu, která byla zakotvena v institucionální struktuře OECD a nikoliv Evropského společenství. V důsledku ropné krize však proces formulování společné politiky členských zemí za účelem řešení jejich energetických potřeb získal nový stimul a nové podněty. Přes rozdílné postoje a spory během krize členské země pokračovaly v diskusi o základních parametrech energetické politiky společenství (CEC 1987). Krize mimo jiné potvrdila relevantnost obav z dopadů rostoucí závislosti na externích zdrojích energie, zejména pak na ropě, které byly již na přelomu 60. a 70. let 20. století diskutovány v různých evropských platformách, a vytvořila nový prostor pro celoevropské iniciativy (Mišík 2012).

V roce 1974 Společenství přijalo první konkrétní střednědobé cíle energetické politiky pro období od roku 1975 do roku 1985⁵⁸. Sdělení Komise, které bylo předloženo Radě v dubnu 1974, rozvíjí jako samostatný úkol Společenství diverzifikaci zdrojů, tj. přechod od jednoho zdroje k jiným. V této souvislosti se především pojednává o větším využití zemního plynu v energetickém mixu západoevropských zemí, u kterého se předpokládá až 30procentní podíl na spotřebě energie v EHS. Naopak opětovně se vrací k potřebě podpory jaderné energie a počítá s poměrně významným nárůstem jejího podílu v evropském energetickém systému z přibližně 1,4 procent na 16 procent (Haghighi 2008; CEC 1974b). Komise ve svém sdělení pracuje se scénářem převisu poptávky nad nabídkou ropy, tj. s růstem cen ropy. V tomto scénáři se proto předpokládá lepší návratnost investic do jaderné energetiky, zvýšení odběru zemního plynu a posílení konkurenceschopnosti evropského uhelného sektoru (CEC 1974b:4). K posunu došlo také ve vnímání obecných strategických cílů. V období před první krizí Komise a další evropské instituce vnímaly závislost na dovozech energetických surovin přes všechny rizika s ní spojené jako příležitost k rozvoji hospodářských vztahů s třetími zeměmi. Významnou prioritou bylo především zajištění nízkých cen těchto dodávek. V novém

Naopak velmi obezřetně si počínaly země bez přímých historických kontaktů na Blízký východ a severní Afriku, jako Německo, Dánsko nebo Irsko.

⁵⁸ Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community. Official Journal C153 , 09/07/1975.

kontextu se důraz přesunul na maximální omezení této závislosti. Nicméně Komise i Rada si byly vědomy omezených možností vlastních zdrojů energie. Výjimku samozřejmě tvoří jaderná energie, která však vzhledem k investičním nárokům byla vnímána jako alternativa pouze ve střednědobém horizontu (ibid.). Proto se v evropském energetickém diskurzu ani v této době neobjevují úvahy o energetické soběstačnosti Evropy, v čemž se vývoj v EHS podstatně odlišuje od situace ve Spojených státech.

Na základě červnového sdělení Komise přijala Rada 17. září 1974 rezoluci o nové strategii Společenství v oblasti energetické politiky⁵⁹. Rada potvrdila dlouhodobý záměr vytvořit komunitní energetickou politiku k naplnění cílů stanovených evropskými summity v roce 1972 v Paříži a v prosinci 1973 v Kodani. Rada především vymezila funkční mechanismus evropské energetické politiky, která měla zajišťovat naplnění stanovených cílů prostřednictvím koordinace politik a praxe členských zemí. Rezoluce zároveň obsahuje jasné zásady pro energetickou politiku Společenství. V první řadě je to zastavení růstu spotřeby energie v členských zemích a zavádění racionálních opatření na její efektivnější využití. Zadruhé je to zlepšení bezpečnosti dodávek prostřednictvím rozvoje jaderné energetiky, vlastních zdrojů Společenství, diverzifikací vnějších zdrojů a vývojem dalších zdrojů energie. V neposlední řadě se jedná o plné zohlednění dopadů na životní prostředí (Council 1974). Rada se rovněž zavázala do konce roku 1974 rozhodnout o konkrétních podmínkách pro vznik společného trhu s energiemi.

Nové kolo debaty o evropské energetické politice probíhalo na přelomu 70. a 80. let 20. století. Druhá ropná krize vyvolaná íránskou revolucí v roce 1979 opět vedla k růstu cen ropy na světových trzích. V tomto kontextu Rada přijala v červnu 1980 usnesení na základě materiálu Komise z roku 1978, kterým byly stanoveny nové střednědobé cíle Společenství pro období let 1980 až 1990, které navazují na předchozí dokument z roku 1974⁶⁰. Nicméně následný pokles cen ropy a její relativní nadbytek na trzích vedl k poklesu zájmu o energetiku a především o její bezpečnostní

⁵⁹ Council (1974) „Council resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community“. OJ No C 157.

⁶⁰ CEC (1978) „Energy objectives for 1990 and programmes of the Member States“, COM (78) 613 final. a Council (1980) „Council resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States“, OJ C 149.

dimenzi. Zároveň s rozvojem nalezišť ropy a zemního plynu v Severním moři se prohloubily rozdíly v postojích členských zemí a vytvořilo se nové dělení na země s rostoucí závislostí na dovozech energie a zemí soběstačných nebo vyvážejících komodity⁶¹. V 80. letech 20. století proto nedošlo k významnějším posunům v energetické politice Společenství, která vycházela z rámce vzešlého z debat v předchozím desetiletí. V důsledku se tak proces komunitarizace a europeizace energetické politiky zmrazil až do počátku 90. let 20. století (Černoch 2008).

V návaznosti na přijaté dokumenty z let 1973 až 1974 a 1979 až 1980 Evropské společenství iniciovalo ještě před přijetím Jednotného evropského aktu, několik konkrétních opatření. Zaměřilo se především na oblast nových zdrojů energie, rozvoje vnitřních zdrojů a také energetických úspor. V letech 1973 až 1985 se tak Společenství podařilo snížit celkový podíl dovážené ropy na spotřebě energie z bezmála 62 procent na 31 procent. V polovině 80. let 20. století Komise rovněž obnovila svoji snahu o navýšení podílu pevných paliv v energetickém mixu Společenství, a to zejména ve výrobě elektřiny. Podobně Komise velmi aktivně podporovala větší využití jaderné energie. Hlavním cílem, které Společenství prostřednictvím těchto doporučení sledovalo, bylo další výrazné snížení podílu ropy a zemního plynu na výrobě elektřiny do roku 1995 (CEC 1987). Evropská komise na podporu těchto cílů poskytla rovněž vlastní finanční podporu, která byla orientována především na rozvoj nových technologií. Avšak skutečný význam těchto iniciativ a rozpočtových opatření byl relativně omezený. Mimo jiné proto, že na tyto účely bylo uvolněno relativně málo prostředků vzhledem k rozsahu potřebných investic a nákladům na výzkum a vývoj. Například v letech 1978 až 1980 na projekty na podporu těžby ropy bylo rozpočtováno pouze 36,7 milionu ECU (El-Agraa a Yao-Su Hu 1984: 346).

Přes tyto skutečnosti a omezení došlo mezi lety 1972 a 1986 k položení základů evropské energetické politiky včetně její bezpečnostní dimenze (Haghighi 2008). V mnoha ohledech došlo k posunu vytváření politického rámce a společných politických vizí na evropskou úroveň. Formulování společných zásad nastavilo

⁶¹ Vlivem rozvoje těžby se k prohlubování spolupráce v energetické oblasti kriticky stavěla především Velká Británie, kde ve spojení s tradiční rezervovaností k evropskému integračnímu procesu proti kooperaci hovořily obavy ze ztráty suverenity při správě domácích energetických zdrojů.

základní vodítka pro energetickou politiku členských zemí. Evropská komise byla také pověřena pravidelným posouzením energetických politik členských zemí a problémů v energetické oblasti, což bylo v předchozím období nerealizovatelné⁶². Společenství však v energetické politice hrálo poměrně omezenou roli a mluvíme-li v této fázi o evropské energetické politice, tak tím označujeme spolupráci a jistou míru koordinace politiky členských zemí v institucionálním rámci ES, nikoliv pak skutečnou společnou politiku. Nicméně, i když nedošlo k ukotvení energetické politiky v právním řádu Evropských společenství a ani k přesunu významnějších pravomocí na evropské instituce, formulování společných zásad ovlivnilo podobu energetického systému v Evropě a mělo také vliv na proces zahájený přijetím Jednotného evropského aktu. V tomto směru je možné konstatovat, že sdílené úsilí a koordinace přispěly k dosažení jednoho z klíčových cílů energetické politiky Společenství. V průběhu deseti let od zavedení společných cílů došlo k výraznému snížení dovozů ropy a jejího podílu v evropské energetice, čímž došlo ke snížení celkové energetické závislosti na producentních zemích a zranitelnosti EHS (CEC 1987: 5).

3.3. Jednotný evropský akt a projekt vnitřního trhu s energiemi

Za zlom ve vývoji evropské energetické politiky je velmi často považováno přijetí Jednotného evropského aktu (JEA), který představoval nejvýznamnější změnu ve smluvním základu Evropských společenství od podpisu Římských smluv (Fiala a Pitrová 2003; Černoš 2008; Andoura et al.2010). JEA byl podepsán v únoru 1986 a v platnost vstoupil 1. července 1987. Klíčovým prvkem ovlivňujícím další integraci a europeizaci jednotlivých politik, a to včetně energetické politiky, byl projekt jednotného vnitřního trhu (Tosun a Solorio 2011: 4). Komise pod vedením Jacquese Delorse již v červnu 1985 představila bílou knihu s názvem *Dokončení vnitřního*

⁶² Každoroční zpráva k energetické situaci Společenství. Např. CEC (1975) „The energy situation in the Community: situation 1974, outlook 1975“, SEC (75) 1766 final.

*trhu*⁶³, která identifikovala přibližně tři sta položek představujících bariéry a která stanovila termín pro dokončení vnitřního trhu do konce roku 1992 (Fiala a Pitrová 2003: 116). Komise již neprosazovala vznik jednotného trhu, ale vnitřního trhu, což představovalo záměr vytvořit homogenní a plně integrovaný evropský trh (Kučerová 2006: 124).

Ve stejném období ceny ropy na mezinárodních trzích výrazně poklesly v důsledku nadprodukce v zemích OPEC, intenzivnějšímu využití nalezišť mimo členské země OPEC a v neposlední řadě také úspěšnému zvyšování energetické účinnosti, což se projevilo v nižší energetické náročnosti ekonomik vyspělých zemí. Členské země EHS také postupně měnily svůj postoj k energetickému průmyslu. Namísto původního silně intervencionistického a dirigistického přístupu řada vlád postupně omezovala svoji přímou, respektive majetkovou roli v tomto odvětví. Tyto trendy ve spojení s novou aktivizací evropských institucí v souvislosti s projektem vnitřního trhu měly významný dopad na transformaci přístupu k evropské energetické politice. Dlouhodobá priorita v podobě zajištění bezpečnosti dodávek energie ztrácela na svém významu. Namísto toho se do centra pozornosti dostávaly dvě doposud méně akcentované priority. V první řadě se jednalo o důraz na vytvoření funkčního tržního prostředí, které mělo především zajistit pokles cen pro konečné spotřebitele (Padgett, 1992:57 v Eikeland 2012: 12). V druhé řadě pak dochází k posílení významu ochrany životního prostředí a environmentálních témat na evropské úrovni. Důraz tak byl nově kladen na propojení energetické a environmentální politiky, včetně naplňování priorit ochrany životního prostředí prostřednictvím regulace energetického průmyslu (Pazderníková 2006).

V případě energetické politiky se první kroky směrem k integraci a liberalizaci trhu s energií objevují s jistým zpožděním v porovnání s jinými odvětvími. Jistá setrvačnost předchozích forem koordinace této politiky se projevila v systému práce Komise v této oblasti. V září 1986 byly v podobném duchu jako v předchozím období stanoveny nové střednědobé cíle v oblasti energetiky pro období do roku 1995⁶⁴. Za hlavní prioritu Společenství bylo stanoveno další snižování závislosti evropské

⁶³ CEC (1985) „Completing the Internal Market“, White Paper from the Commission to the European Council, COM (85) 310 final.

⁶⁴ Council (1986) „Council resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States“. OJ No C 241.

ekonomiky na ropě a zejména na jejích dovozech z nečlenských zemí (CEC 1987)⁶⁵. Mezi hlavní sektorové priority pak patřilo celkové zvýšení energetické účinnosti evropského hospodářství. Již v roce 1986 tak bylo například stanoveno, že společným cílem členských zemí je dosažení úspor ve výši 20 procent do roku 1995 oproti tehdejšímu stavu (ibid.). Rezoluce Rady ze září 1986 obsahující nové zásady energetické politiky však také znamenala významný obrat směrem k tržnímu přístupu, který se tak stává ústředním pilířem vznikající evropské energetické politiky. Zajištění stabilních dodávek mělo být do budoucna řešeno prostřednictvím tržních mechanismů, které přispívají k zlepšení a zefektivnění systému zásobování spotřebitelů, hospodárnějšímu využití energií a snižování cen, což zlepšuje konkurenceschopnost evropského průmyslu v globální soutěži (Eikeland 2012).

Evropská komise v této době rovněž definuje několik horizontálních cílů. Jedná se o vytvoření společného trhu s energiemi, snížení nákladů na energie a zvýšení ekonomické efektivnosti průmyslových odvětví. Již v této době se jako jeden z hlavních argumentů pro vytvoření vnitřního trhu uvádí posílení energetické bezpečnosti, zejména prostřednictvím lepší distribuce zdrojů v případě krize. Posílení energetické bezpečnosti je však možné dosáhnout kombinací více opatření. Za tímto účelem se předpokládá, že Společenství bude schopno zmírnit svoji zranitelnost zvýšením konkurenceschopnosti evropské produkce, diverzifikací dovozů, větší flexibilitou spotřeby a efektivnější přípravou na nepředvídatelné události. Evropská komise v této době dává rovněž najevo jasnou preferenci dlouhodobých energetických kontraktů, které se vztahují především na zemní plyn, uhlí a uran, než tomu je v případě volatilního trhu s ropou (CEC 1987). Pozornost je také v souvislosti s černobylskou katastrofou věnována zvýšení bezpečnosti evropské jaderné energetiky.

Základní principy evropské energetické politiky měly být podle Komise rovněž sladěny se zásadami ochrany životního prostředí. Především se jednalo o snahu o zavádění nových technologií, které by snížily emise a zplodiny

⁶⁵ Přes výrazný pokles podílu dovážené ropy na spotřebě energií, ke kterému došlo v předchozím desetiletí, Společenství zajišťovalo v roce 1985 celkem 44 procent své celkové spotřeby energie z dovážených zdrojů. Naproti tomu USA byla celková závislost na externích zdrojích pouze z 25 procent (CEC 1987).

v energetickém sektoru, s co nejnižšími investičními náklady, které by nezatížily evropskou ekonomiku (ibid.). V 80. letech 20. století dochází k institucionalizaci ochrany životního prostředí a právě prostřednictvím „zelené“ agendy dochází také k posunům v oblasti energetiky (Buchan 2010; Tosun a Solorio 2011). V neposlední řadě se Komise věnuje vnějším vztahům a to především rozvoji spolupráce s producenty zeměmi z Blízkého východu a severní Afriky (CEC 1987)⁶⁶.

V roce 1988 však Komise představila pracovní dokument s názvem *Vnitřní trh s energiemi*⁶⁷. Energetika se tak stala součástí širšího projektu vnitřního trhu. Znamenalo to také posun v základních východiscích přístupu k energetice, které byly dlouhodobě zaměřeny na témata související s dodávkami jednotlivých zdrojů. V obecné rovině tak Komise prostřednictvím této iniciativy přichází s novým přístupem k energetickým problémům a jejich řešení. Zároveň nabízí novou obecnou filozofii komunitarizace a europeizace energetické politiky prostřednictvím liberalizace vnitřního trhu s jednotlivými komoditami. Argumentace se posouvá více do ekonomické roviny. „Více Evropy“ v energetické politice Společenství je podporováno tvrzeními založenými na lepší konkurenceschopnosti evropského hospodářství, snížení nákladů pro evropský průmysl a spotřebitele, racionalizaci energetické produkce nebo zlepšení postavení evropských energetických společností ve vztahu k mezinárodní konkurenci. Komise předpokládá, že nedostatečná integrace evropského energetického trhu je nákladem ve výši přibližně 0,5 procent HDP Společenství, který by bylo možné odstranit a tyto prostředky efektivněji využít. Dva faktory jsou v tomto směru klíčové. Zaprvé povede větší konkurence na evropském trhu ke snížení ceny energie pro konečné spotřebitele. Zadruhé vytvořením evropského trhu bude možné využít úspor z rozsahu, což rovněž sníží náklady na energii (CEC 1988: 6). Nově je také vnitřní trh s energiemi definován jako nástroj na zlepšení energetické bezpečnosti členských zemí Společenství. Takto explicitně se tyto dva rozměry evropské energetické politiky propojují poprvé (Kovačovská 2011). Návrhy Komise obsažené v tomto dokumentu byly plně podpořeny v květnu 1989

⁶⁶ Spolupráce se Sovětským svazem, ačkoliv od 70. let 20. století probíhá, není v dokumentech Společenství prakticky zmiňována.

⁶⁷ CEC (1988) „The Internal Energy Market“, Commission Working Document, COM (88) 238 final.

usnesením Evropského parlamentu a získaly podporu také v konzultativních orgánech Společenství (CEC 1990c).

V praktické rovině Komise identifikuje ve svém pracovním dokumentu přetrvávající překážky pro dokončení vnitřního trhu a navrhuje přijetí řady opatření vztahujících se k různým oblastem energetiky, a to včetně nákupu, dopravy, distribuce a prodeje energetických surovin, které umožní jejich překonání (Černoch 2008; Andoura et al. 2010). Nedílnou součástí plánu na vytvoření vnitřního trhu v oblasti energií byl předpoklad vzniku evropské infrastrukturní sítě pro elektřinu a plyn, která by zajistila pohyb těchto komodit přes hranice členských zemí (Eikeland 2011: 17). Komise tak usilovala o aplikaci ustanovení v bílé knize *Dokončení vnitřního trhu* na energetický trh. Především se jednalo o uplatnění práva Společenství v této oblasti, harmonizaci pravidel a norem, odstranění technických bariér a fiskálních překážek⁶⁸. Evropská komise tím v podstatě zahájila proces liberalizace evropského energetického trhu, který probíhá do současné doby.

Hlavní překážkou pro vytvoření vnitřního trhu s energiemi však byly národní monopoly a skutečnost, že členské státy v mnoha případech měly a stále mají v energetických společnostech více či méně významný vlastnický podíl. Komise přesto identifikovala jako jednu z hlavních priorit odstranění těchto monopolistických struktur a zajištění rovného přístupu na energetický trh. Liberalizace celého odvětví byla uvedena jako klíčový předpoklad k vytvoření skutečně tržního prostředí a rovných konkurenčních podmínek v energetickém sektoru. Evropská komise předpokládala využití nástrojů hospodářské soutěže k prohlubování spolupráce s oblasti energetiky a k vytvoření společného trhu s energiemi (Eikeland 2011). V této souvislosti však nepanovala shoda, jaký právní základ a jaká rozhodovací procedura mohou být v energetickém sektoru uplatněny. V praxi Evropská komise předpokládala především využití pravidel EHS pro hospodářskou soutěž, konkrétně článků 85 a 86 Smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství (ibid.). Pro tento účel JEA umožnil aplikaci schvalování kvalifikovanou většinou na všechny oblasti vztahující se k dokončení vnitřního trhu. Nicméně, v případě liberalizace evropského energetického odvětví převládl názor, že vzhledem k jeho významnému veřejnoprávnímu charakteru a povaze zajišťovaných

⁶⁸ Čl. 28 v pracovním dokumentu *Vnitřní trh s energiemi* (CEC 1986: 10).

činností coby veřejné služby je konsensuální procedura vhodnější metodou pro formulování politických opatření na evropské úrovni. Nicméně tento postoj nesdíleli představitelé Generálního ředitelství Komise pro hospodářskou soutěž (DG-COMP), které prosazovalo urychlené zahájení procesu odstraňování národních monopolů a skutečné liberalizace vnitřního trhu s energiemi⁶⁹. Ve výsledku však bylo rozhodnuto, že o liberalizaci odvětví zemního plynu a elektřiny se bude rozhodovat konsensuálně a že bude uplatněn bývalý článek 100a Smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství (ibid.)⁷⁰. Ve prospěch tohoto postupu se vyslovovaly nejen členské země. Ani Evropská komise nebyla jednotná. Generální ředitelství Komise pro dopravu a energii prosazovalo jako způsob liberalizace vnitřního trhu s energiemi vyjednávání spíše než uplatňování právních nástrojů politiky hospodářské soutěže⁷¹.

Iniciativy spojené s dokončením vnitřního trhu Evropského společenství položily jeden ze tří hlavních pilířů evropské energetické politiky. Počátkem 90. let pak byly vytvořeny základy pro druhý z těchto pilířů. Jeho zaměření směřovalo na řešení vzájemného vztahu mezi energetickými problémy a potřebou zajistit ochranu životního prostředí na evropské i globální úrovni. Jednotným evropským aktem byla do smluvního základu Evropského společenství začleněna samostatná kapitola věnovaná životnímu prostředí. Na základě článků 130r až 130t⁷² byly stanoveny obecné cíle politiky Společenství v této oblasti a evropské instituce získaly mandát přijímat opatření směřujících ke sladění pravidel a vytvoření evropských standardů

⁶⁹ Per Ove Eikeland poukazuje na skutečnost, že DG-COMP se nechalo inspirovat rozhodnutím Evropského soudního dvora (ESD), které potvrdilo pravomoc Komise použít článku 90 Smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství za účelem prosazení větší soutěže v sektoru telekomunikací (Eikeland 2011: 18)

⁷⁰ Článek 95 (bývalý článek 100a) předpokládá uplatnění kvalifikovanou většinou (čl. 241) „pro přijímání opatření ke sbližování ustanovení právních a správních předpisů členských států, jejichž účelem je vytvoření a fungování vnitřního trhu“. Nicméně členské země mají možnost ponechat si ze závažných důvodů vlastní vnitrostátní předpisy. Vzhledem k tomuto omezení se proto předpokládá větší tlak na vedení otevřené diskuse mezi členskými zeměmi a institucemi a na hledání všeobecného konsenzu.

⁷¹ Per O. Eikeland se odkazuje na citaci uvedenou v článku Stephena Padgette z roku 1992, která se zakládá na interview s úředníkem Generálního ředitelství energie v roce 1989. „Komise se nesnaží implementovat jednotný trh prostřednictvím práva – dobře některé části Komise mohou chtít takto postupovat – ale DG XVII upřednostňuje hledání politických řešení“ (Padgett 1992: 60 v Eikeland 2012: 13).

⁷² V konsolidovaném znění smlouvy se jedná o články 174 až 176, Hlava XIX Životní prostředí.

ochrany životního prostředí (Zacker 1991). V návaznosti na tento nový smluvní rámec prezentovala Komise v únoru 1990 své sdělení Radě *Energie a životní prostředí*, které poprvé uceleně řešilo environmentální problémy způsobené energetickým sektorem⁷³. Společenství také poprvé ve svých dokumentech vzalo v potaz vztah mezi rostoucími emisemi oxidu uhličitého a procesem klimatických změn, respektive skleníkového efektu. Ve snaze více integrovat environmentální otázky do energetické politiky členských zemí Komise rovněž doporučila obecné zásady vycházející z JEA, tj. výše uvedených článků smlouvy.

Koncem 80. let 20. století Komise také přichází s prvními návrhy na vytvoření konkrétních nástrojů realizace vnitřního trhu s energiemi. V roce 1989 předložila balíček směrnic a nařízení, které měly mimo jiné zlepšit transparentnost cenotvorby v odvětví zemního plynu a elektřiny, usnadnit pohyb a dopravu plynu a elektřiny mezi trhy členských zemí a v neposlední řadě zajistit monitoring a konzultace v případě významných investic v energetickém sektoru (USITC 2000). Většina předložených návrhů byla členskými státy v Radě relativně bez problémů odsouhlasena. Jedině směrnice zavádějící monitoring investic v energetickém odvětví narazila na odpor a nebyla Radou ve výsledku přijata (Eikeland 2012: 13).

Počátkem 90. let 20. století byl také iniciován pravděpodobně nejambicióznější záměr na institucionalizaci energetického režimu v Evropě. V roce 1991 nizozemský předseda vlády Ruud Lubbers navrhl na dublinském zasedání Evropské rady vytvoření Evropského energetického společenství. Ještě koncem roku byla přijata deklarace o Energetické chartě. Následovalo vyjednávání textu smlouvy, kterou by došlo k založení Charty. Přestože se jednalo především o mezivládní iniciativu, evropské instituce využily této příležitosti a provázaly tento proces s paralelně probíhající diskusí o liberalizaci energetického trhu v rámci Společenství. Základní filosofický přístup Evropské komise k energetické politice Společenství byl ve výsledku zohledněn při přípravě textu smlouvy o Energetické chartě. Jednalo se začlenění norem a pravidel vnitřního trhu mezi základní principy připravovaného dokumentu. Energetická charta měla sloužit jako rozšíření vnitřního energetického trhu na celou Evropu (Marlary 1997: 53; Young).

⁷³ CEC (1990a) „Communication from the Commission to the Council on Energy and the Environment“, COM (89) 369 final.

Smlouva o Energetické chartě byla podepsána po třech letech jednání v prosinci 1994. Vstoupila v platnost po úspěšné ratifikaci ve většině signatářských zemí v dubnu 1998. Charta vytvořila nový institucionální rámec pro posílení vztahu vzájemné závislosti mezi západoevropskými a postkomunistickými zeměmi střední a východní Evropy v oblasti energetiky. Vytvoření rámce pro spolupráci na základě sdílení tržních norem, pravidel hospodářské soutěže, zajištění smluvních závazků a principů organizace evropského energetického trhu bylo považováno za oboustranně prospěšné. Hlavním předpokladem však bylo, že vytvoření stabilního a transparentního investičního prostředí pomůže urychlit transformaci energetického sektoru postkomunistických zemí. Zejména pak Charta měla pomoci „podporovat reformy a zabránit úpadku energetického sektoru ve východní Evropě, zejména Rusku“ (Sodupe a Benito 2001: 169 v Mišík 2012: 582). Evropská unie si slibovala, že Energetická charta přispěje ke stabilizaci celoevropského energetického systému a především k zpřístupnění ruských zdrojů zahraničním energetickým společnostem. Výsledným efektem bude mimo jiné zabezpečení stabilních dodávek ropy a zemního plynu z východní Evropy. V tomto ohledu se jednalo o nejvýznamnější iniciativu v oblasti evropské energetické bezpečnosti v 90. letech 20. století. Základním principem mělo být vytvoření právního podkladu pro energetickou bezpečnost signatářských zemí.

Ze zpětného hlediska však Energetická charta nenaplnila očekávání do ní vkládané. Záměr vytvořit Evropské energetické společenství nebyl nikdy naplněn (Kučerová 2006). Vývoj v Rusku omezil účinky Energetické charty na energetický systém v Evropě a v postsovětských zemích. Přestože Rusko podepsalo Smlouvu o Energetické chartě, nikdy ji neratifikovalo (Grätz 2011). Ve výsledku tak nebyl dosažen hlavní cíl celého procesu, kterým mělo být propojení energetických trhů bývalého Sovětského svazu s trhy členských zemí Evropské unie a kterým by vzniklo právní prostředí ošetřující fungování těchto trhů dle evropského modelu.

Hlavním deficitem evropské energetické politiky však dlouhodobě byly nedostatečně rozvinuté nástroje k naplňování stanovených cílů a k realizaci vize ES/EU v této oblasti. Evropské energetické politice zejména chyběl jasný právní základ, který by otevřel prostor pro prohloubení spolupráce a přenesl by část skutečných rozhodovacích pravidel na evropskou úroveň. V průběhu vyjednávání o znění Smlouvy o založení Evropské unie předložila Komise návrh na začlenění

zvláštní kapitoly věnované energetice do nového smluvního rámce. Nicméně významná část členských zemí, vedených Velkou Británií, Německem a Nizozemím, tento záměr odmítla a v tzv. Maastrichtské smlouvě přijaté v roce 1992 nebyla energetika zařazena mezi prioritní oblasti podle článku 2 a 3. V důsledku toho nebyly přijaty jasné závazky a jim odpovídající procedurální mechanismy a politické nástroje, které by umožnily vytvářet koherentní energetickou politiku na evropské úrovni (Eikeland 2012; Andoura et al. 2010). V důsledku to vedlo Komisi k sledování záměru využít procesu utváření vnitřního trhu k rozšíření svých pravomocí do oblasti energetiky a k europeizaci energetické politiky, včetně jejího environmentálního a bezpečnostního rozměru (Langsdorf 2011: 5). Maastrichtská smlouva alespoň přinesla změny v souvisejících oblastech. Posílila právní základ EU v oblasti životního prostředí a mezi úlohy Společenství začlenila rozvoj transevropských sítí, které byly vnímány „jako klíčové pro vytvoření vnitřního trhu“ (Eikeland 2012: 14).

Vyvrcholením snah o europeizaci energetické politiky v období po přijetí JEA bylo vyjednávání o směrnicih liberalizujících trh se zemním plynem a elektřinou, které probíhalo v polovině 90. let 20. století. V roce 1993 Evropská komise zahájila konzultace, které měly přispět k formulování nových cílů a zásad evropské energetické politiky. Výstupy z tohoto procesu byly zohledněny v zelené knize *O energetické politice EU* publikované v lednu 1995 (CEC 1994; Kučerová 2006; Eikeland 2012). Komise v této zelené knize v první řadě konkretizovala představu své vlastní role v energetickém sektoru. Zároveň se však zaměřila zejména na naplnění ekonomických cílů souvisejících s energetickou politikou, a to především na vytvoření funkčního vnitřního trhu s energiemi (CEC 1994). Zásadní přínos zelené knihy z roku 1995 však spočívá v explicitním definování tří hlavních priorit, na jejichž dosažení se musí spolupráce členských zemí zaměřit a které se staly základem všech budoucích dokumentů Evropské unie v oblasti energetiky. Zaprvé se jedná o zajištění hospodářské konkurenceschopnosti EU prostřednictvím liberalizovaného a integrovaného trhu s energiemi. Zadruhé dokument akcentuje zlepšení bezpečnosti dodávek energie a zmírnění importní závislosti členských zemí. A zatřetí mělo dojít k integraci energetické politiky s potřebami ochrany životního prostředí (ibid.; Kučerová 2006: 296).

Evropská komise využila prostoru vytvořeného jednáním o návrzích obsažených v zelené knize a ještě v prosinci 1995 představila bílou knihu *Energetická politika pro Evropskou unii*⁷⁴. Vyznění bílé knihy jasně potvrdilo posun těžiště evropského energetického diskurzu, který probíhal od přijetí JEA. Bílá kniha jasně definuje, že v obecné rovině je úlohou Společenství zajistit efektivní prostředí pro podnikání spojené s vznikem nových pracovních míst a zároveň ochrana životního prostředí. Komise v tomto materiálu předpokládá, že širší politický a ekonomický kontext, ve kterém se evropská energetika vyvíjí, je určován především globalizací světového hospodářství na jedné straně a růstem obav z globálního oteplování, znečištění prostředí a dalších environmentálních problémů na straně druhé (CEC 1995). Zahraničně-politické a geopolitické aspekty jsou v tomto dokumentu upozaděny, takže klíčovým pilířem evropské energetické politiky se stává její tržně-environmentální dimenze. V tomto rámci lze předpokládat více příležitostí pro evropské instituce, aby mohly aktivně podporovat koordinaci politik členských zemí a usměrňovat jednání veřejných i soukromých subjektů zapojených v tomto odvětví.

Bílá kniha rovněž obsahovala pětiletý akční plán nebo také pracovní program Společenství, který obsahoval jednotlivé kroky, jež je potřeba učinit k vytvoření relativně koherentní energetické politiky Evropské unie. Předpokládané legislativní návrhy, finanční opatření a nástroje na posílení koordinace politik členských zemí byly rozděleny do osmi oblastí: fungování vnitřního trhu, organizace spolupráce v oblasti energie, zlepšení transparentnosti energetické politiky, investiční pobídky, organizace bezpečnosti dodávek, zlepšení energetické účinnosti, obnovitelné zdroje a technologie (CEC 1995). Hlavní pozornost byla věnována harmonizaci standardů a vytvoření společných pravidel nutných k fungování vnitřního trhu s energiemi. Bílá kniha však navrhuje také opatření v oblasti diverzifikace zdrojů nebo také mezinárodní spolupráce, včetně například začlenění energetické stránky do finančních nástrojů vnější pomoci.

Nicméně členské země se ke komplexnímu návrhu Komise obsaženému v bílé knize postavily opět velmi rezervovaně. Ve snaze neztratit alespoň minimální prostor, kterou jí diskuse nad předloženými materiály nabídla, Komise a do jisté míry

⁷⁴ CEC (1995) „An Energy Policy for the European Union“, White Paper, (COM (95) 682 final.

také Evropský parlament zvolily cestu neucelené komunitarizace energetiky prostřednictvím deregulace vybraných sektorů (Duffield a Birchfield 2011: 4). Z tohoto důvodu se vrátila k návrhům spojené směrnice k vytvoření společných pravidel pro trh se zemním plynem a elektřinou. Původní iniciativa Komise proběhla sice již v roce 1992 a byla následně připomínkována Evropským parlamentem i Radou⁷⁵. Přestože Komise přijala většinu pozměňovacích návrhů Rady, a to včetně posílení reference na povinnost zajištění energie coby veřejné služby a vypuštění povinného organizačního oddělení (mandatory organizational unbundling), nepodařilo se prosadit navrhovanou deregulaci v celoevropském rozměru (Eikeland 2012). Základem politiky Komise v tomto směru bylo rozbourání kontroly národních monopolů nad přenosovou sítí. Předpokladem liberalizace vnitřního trhu bylo otevření doposud uzavřených národních infrastruktur jak novým společnostem, tak subjektům z dalších členských zemí. Celý proces deregulace tak spočívá především na zpřístupnění energetických sítí třetím stranám⁷⁶, tj. otevření obchodu a distribuce s elektřinou a zemním plynem konkurenci.

Přes počáteční odpor ze strany většiny členských zemí, výjimkou byly pouze Velká Británie a Irsko, i Evropského parlamentu se podařilo Komisi v průběhu diskusí o zelené a bílé knize rozšířit koalici aktérů podporujících liberalizační směrnice. Zlomovým okamžikem v novém kole vyjednávání trvajícím od roku 1995 bylo, když skandinávské země a země Beneluxu postupně změnila pozici a podpořily stanovisko (Eikeland 2012). V roce 1996 tak byla schválena Evropským parlamentem a Radou ministrů směrnice 96/92/EC o společných pravidlech trhu s elektřinou⁷⁷. V roce 1998 jí následovala obdobná směrnice pro trh se zemním plynem⁷⁸. Hlavním přínosem směrnic bylo nastavení pravidel souvisejících s fungováním a organizací obou odvětví, se vstupem na trh a do sítí nebo také s podmínkami pro zadávání veřejných zakázek v energetice (Pazderníková 2006: 19). Výsledkem akčního plánu

⁷⁵ CEC (1991) „Proposal for a Council Directive concerning common rules for the internal market in electricity. Proposal for a Council Directive concerning common rules for the internal market in natural gas.“ COM (91) 548 final – SYN 384 – 385. 21 February 1992.

⁷⁶ Tzv. third party access.

⁷⁷ EC (1996) „Directive 96/92/EC of the European Parliament and the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity“. OJ L027.

⁷⁸ EC (1998) „Directive 98/30/EC of the European Parliament and the Council of 22 June 1996 concerning common rules for the internal market in natural gas“. OJ L204.

obsaženého v bílé knize z roku 1995 tak bylo v podstatě pouze navržení tohoto balíčku směrnic, který se však zpětně ukázal být prvním pokusem o liberalizaci trhu s elektřinou a zemním plynem a obecnou europeizací energetické politiky, který byl přijat členskými státy (Adnoura et al. 2010: 21). Nový právní rámec však nikdy nebyl efektivně implementován a převáděn do národních právních systémů. Výsledná podoba směrnice o trhu s elektřinou umožnila dvě varianty, jak státy mohou zajistit přístup k sítím – regulovaný přístup třetích stran nebo model založený na vyjednávání přístupu (negotiated-access model) (Eikeland 2012: 18).

V období 1986 až 1998 tak došlo k významné proměně evropské energetické politiky. Problematika energetických dovozů a komplexního nastavení evropského energetického systému, která převládala v diskusích z předchozích desetiletí, ztratila vzhledem k cenově dostupným zdrojům a stabilitě dodávek na své urgentnosti. Novou dominantní linií v evropském energetickém diskurzu se tak postupně stala témata trhu a životního prostředí, která začala být formulována do oddělených a vnitřně konzistentních diskurzivních rámců. Bylo by možné říci, že v těchto letech došlo také ke změně strategie evropských institucí. Namísto snahy o pouhé prohlubování spolupráce členských zemí, i když prakticky ve všech oblastech energetiky, zejména Evropská komise hledá vlastní nástroje Společenství, které by mohly podobu energetiky, i když pouze v dílčích oblastech ovlivňovat. V tomto období tak jsou vymezeny charakteristické rysy evropské energetické politiky, které jsou jí vlastní do současnosti: fragmentace, selektivní postup a často se měnící klíčové priority.

4. Vývoj diskurzivních základů současné energetické politiky EU

Přestože již v 70. a 80. letech se na evropské úrovni hovoří o potřebě překonat sektorový přístup k energetice, „až do poloviny 90. let zabezpečovala kooperaci členských států dobře fungující sektorová sdružení“ (Kučerová 2006: 291). Nový prvek přinesl projekt vnitřního trhu, který jasněji definoval hospodářskou úlohu energetické politiky a její význam pro naplňování obecných cílů Evropské unie. Evropská energetická politika tak především měla zajistit levné vstupy pro evropské hospodářství, které potřebovalo na počátku 20. století posílit svoji konkurenceschopnost a zvrátit trend rostoucí nezaměstnanosti. V tomto směru měla zásadní roli nově přijatá Lisabonská strategie přijatá Evropskou radou v březnu 2000. Hlavním cílem nové evropské iniciativy bylo učinit z Evropy „nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomikou, schopnou udržitelného růstu s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální soudržností“ (Council 2000 v Kučerová 2006: 317).

Lisabonská strategie přes veškeré své nedostatky a minimální dopady na hospodářskou a sociální situaci Evropy, měla ve vztahu k energetice relativně velký význam. Jednou z klíčových oblastí strategie byla environmentální obnova EU. Evropská rada jasně deklarovala, že budoucí hospodářský vývoj EU musí vycházet z principů trvale udržitelného rozvoje. Zároveň také zdůraznila potřebu liberalizace energetického trhu a to především v síťových odvětvích jako je zemní plyn a elektřina (ibid: 136). Nicméně z pohledu dlouhodobého vývoje evropské energetické politiky to nebyly konkrétní návrhy nebo ustanovení Lisabonské strategie, které by měly zásadní vliv na její formování, koordinaci a v důsledku její europeizaci. V tomto směru Lisabonská strategie nejde za rámec předchozích iniciativ, zejména iniciativ vzešlých ze strany Evropské komise, v podobě zelených a bílých knih nebo legislativních návrhů z druhé poloviny 90. let.

Závěry ze zasedání Evropské rady v Lisabonu z března 2000 přinesly především jednu významnou inovaci v způsobu evropského vládnutí (governance), respektive v podobě nástroje k prohlubování spolupráce a k posilování integračních procesů.

Lisabonská strategie definovala nový způsob práce Evropské unie prostřednictvím tzv. otevřené metody koordinace, která měla doplnit do té doby převládající komunitní metodu⁷⁹, respektive tradiční legislativní proces. Ve výsledku tento nový model koordinace a interakce politických aktérů, tj. nejen členských zemí, měl také vliv na přístup k europeizaci evropské politiky v oblasti energetiky.

Otevřená metoda koordinace (open method of coordination) měla umožnit evropským politikům vypořádat se s novými úkoly, které jsou „buď politicky citlivé nebo nejsou vhodné pro klasickou komunitní metodu“ (Radaelli 2003: 7). Nová metoda měla především umožnit sblížení politik členských zemí a vznik společných řešení v jednotlivých politických oblastech prostřednictvím měkkých nástrojů spolupráce a koordinace. Příkladem může být stanovení společných zásad a jejich provázání s doporučeným harmonogramem realizace jednotlivých opatření v krátkodobém, střednědobém a dlouhodobém horizontu. Metoda také předpokládá vytvoření srovnávacích měřítek, jejichž prostřednictvím je možné přenášet a porovnávat dobrou praxi v jednotlivých členských zemích. V neposlední řadě je to průběžný monitoring, hodnocení nebo vzájemná výměna zkušeností a učení (Eikeland 2012: 25).

V některých oblastech došlo prostřednictvím otevřené metody koordinaci ke konvergenci idejí, která probíhá mezi poměrně širokou skupinou zainteresovaných aktérů (stakeholders) (Radaelli 2003). Tradiční komunitní metoda se vyznačuje spíše vyjednáváním, tj. formálním hledáním kompromisu mezi aktéry přímo se podílejícími na formulování legislativních i nelegislativních návrhů, který zohledňuje především individuální zájmy a preference aktérů v dané politické oblasti. Zapojení evropských institucí do rozhodovacího procesu v tomto případě vychází zejména z jejich formálních kompetencí a jsou ve své podstatě jednou ze stran podílejících se na vyjednávání. Naproti tomu otevřená metoda koordinace podporuje procesy, jejichž prostřednictvím dochází k reinterpetaci zájmů aktérů, k jejich sblížení a k hledání společných kognitivních myšlenek, které vytváří prostor pro nová řešení problémů, jež byla před tím neakceptovatelná pro všechny zainteresované činitele. Lisabonská

⁷⁹ Hlavní principy komunitní metody spočívají v následujících třech zásadách. 1) Evropská komise má monopol iniciovat legislativní návrhy a může vést soudní spory s členskými státy v případě, že nedostaly svých závazků vycházejících z přijaté legislativy, 2) Rada ministrů rozhoduje kvalifikovanou většinou, 3) Evropský parlament je plnohodnotný partner v rozhodovacím procesu, který je založen na spolurozhodování (Valle-Flor 2012: 1-2).

strategie tak nabídla institucionální rámec, který umožnil evropským aktérům aktivně vytvářet prostřednictvím měkkých nástrojů politický diskurz v konkrétních sektorech, včetně energetiky. Prostřednictvím benchmarkingu, výměny zkušeností a dobré praxe, vzájemného učení a monitoringu dochází k intenzivnější ideové interakci, která má vliv na to, jak aktéři pojmají problémy a jejich řešení. V případě energetiky některé dokumenty hovoří o vhodnosti aplikace této metody na politické rozhodování v evropském politickém systému (von Homeyer et al. 2004). V praxi pak tato metoda byla v oblasti energetiky a změny klimatu poměrně široce uplatněna. Příkladem může být založení Evropského programu pro změnu klimatu, které má za úkol koordinovat politiky napříč různými sektory. Nebo také regulační fóra v oblasti elektřiny a zemního plynu založená na přelomu tisíciletí (viz. níže).

Lisabonská strategie je velmi často považována za neúspěch. Nevedla totiž k přijetí konkrétních, závazných opatření k dosažení stanových cílů. Nicméně někteří autoři poukazují na skutečnost, že nový způsob interakce politických aktérů v evropském institucionálním prostředí proměnil celkovou dynamiku integračního procesu a způsob politického rozhodování ve víceúrovňovém politickém systému Evropské unie. Klíčovým momentem je potenciál nové metody měnit podobu a strukturu politického diskurzu, respektive přispívat ke vzniku a etablování nových politických diskurzů (Tamtik 2012). Namísto vyjednávání z pevně daných pozic je politický proces formován prohlubováním a intenzifikací interakcí mezi aktéry z různých úrovní a segmentů evropské společnosti.

Evropské politické rozhodování se také proměnilo začleněním nových aktérů do procesu utváření politických návrhů a politik jako takových. Tradiční vyjednávání mezi aparátem evropských institucí a zástupci členských zemí, a mezi zástupci členských zemí mezi sebou, se do politické debaty zapojují prostřednictvím nových institucí další aktéři. Vedle tradiční komitologie tak například Evropská komise vede konzultační proces s platformami občanské společnosti, profesními a zájmovými skupinami, odbory nebo širokou veřejností. Vznikají také formální platformy, kde se setkávají státní i nestátní aktéři. V oblasti energetiky to mohou být regulační fóra, tzv. Madridské a Florentské, která jsou určena k výměně zkušeností a k diskusi o

regulatorním rámci pro zemní plyn, respektive pro elektroenergetické odvětví⁸⁰. Komise prostřednictvím těchto platform nastavila přístup zdola (bottom-up) k procesu vytváření společné pozice k „harmonizaci pravidel přeshraničních přenosových systémů a jejich technických parametrů“ (Eikeland 2011: 20).

Ve chvíli, kdy energetická politika nezískala novelizacemi smluvního rámce EU vlastní ucelený právní základ⁸¹, kombinace tradičních a nových metod integrace a koordinace politik vytvořila nový institucionální rámec pro vývoj v této oblasti. Vytvořil se tím prostor pro uplatnění myšlenek, které se objevily v předchozích desetiletích v dokumentech Společenství a které nebylo možné vzhledem k přetrvávající rezervované pozici členských zemí přeměnit prostřednictvím komunitní metody v konkrétní politická opatření či legislativní návrhy. Nová metoda koordinace evropských politik, sama některými autory označovaná jako legitimizační diskurz (např. Radaelli 2003, Tucker 2003)⁸², však umožnila, aby se tyto ideje zformovaly a etablovaly v prvním desetiletí 21. století jako tři konzistentní diskurzy evropské energetické politiky. V současnosti jsou to právě tyto diskurzy – tržní, environmentální a bezpečnostní -, jež utvářejí ideové a institucionální prostředí pro současný vývoj evropské energetické politiky a do jisté míry také přispívají k její přetrvávající fragmentaci. V jejich rámci se formulují politické návrhy a opatření, jež mají zlepšit koordinaci politiky a chování zainteresovaných aktérů v tomto významném hospodářském odvětví.

⁸⁰ Florentské elektroenergetické regulační fórum a Madridské plynárenské regulační fórum byly ustanoveny Evropskou komisí jako platformy, kde se pravidelně schází „zástupci ministerstev, vnitrostátních regulačních orgánů, Komise, provozovatelů přenosových a přepravních soustav, dodavatelů, obchodníků, spotřebitelů, odborů, uživatelů sítí a energetických burz“ (CEC 2007a: 2). První schůzka madridského fóra proběhla 30. září a 1. října 1999. V případě florentského fóra to bylo 25. až 26. listopadu 1999.

⁸¹ Samostatná kapitola ošetřující energetickou politiku nebyla začleněna do smluvního rámce ani Amsterdamskou smlouvou, která byla podepsána v roce 1997, ani Smlouvou z Nice, která byla podepsána v roce 2001 a která vstoupila v platnost po ratifikačním procesu v roce 2003.

⁸² Například Claudio Radaelli upozorňuje na skutečnost, že otevřená metoda koordinace vychází z tzv. master discourse neboli hlavního diskurzu, kterým je podle něj diskurz konkurenceschopnosti. Radaelli tak poukazuje na skutečnost, že tento zastřešující diskurz omezuje prostor pro to, o co je možné prostřednictvím otevřené metody koordinace usilovat, například co je možné činit ve vztahu k „evropskému sociálnímu modelu“ (Radaelli 2003: 7). Ve vztahu k energetické politice tento předpoklad lze aplikovat na to, jak jsou jednotlivé energetické diskurzy prioritizovány, tj. výraznější role tržního energetického diskurzu ve vztahu k zbylým dvěma diskurzům.

V této kapitole bude věnována pozornost těmto třem diskurzům. Na pozadí politické diskuse, která především po roce 2005, vzhledem ke konkrétním politickým událostem a měnícímu se mezinárodnímu kontextu, získala na významu, bude přiblížen jejich vývoj v čase. Následně v této části práce budou představeny procesy, jejichž prostřednictvím na sebe tyto diskurzy vzájemně působí, reagují a ovlivňují se. V neposlední řadě tato analýza bude využita k interpretaci hlavních prvků působících na fragmentaci evropské energetické politiky a limitujících její další europeizaci.

4.1. Vytváření diskurzivních pilířů evropské energetické politiky v letech 2000 až 2005

Vývoj evropské energetické politiky v první polovině minulého desetiletí se vyznačoval značnou koncepční a ideovou kontinuitou s 90. léty. V evropském diskurzu se znovuobjevuje téma rizik vyplývajících ze závislosti na vnějších dodávkách, které bylo posledních dvacet let do značné míry vzhledem k relativně stabilnímu trhu s ropou a nízkým cenám fosilních paliv upozaděno. Avšak dominantním tématem energetické politiky v této době zůstává trh a vytváření tržního prostředí. Trh je v evropském energetickém diskurzu ústředním motivem a hraje v něm dvojí roli. Na jedné straně je trh konečnou destinací integrace evropské energetické politiky, tj. vytvoření skutečně funkčního vnitřního trhu s energiemi je cílem samo o sobě. Na straně druhé je trh vnímán jako diskurzivní nástroj k efektivnější koordinaci aktérů. V tomto případě se trh stává nástrojem vytváření kompetencí evropských institucí a europeizace energetiky jako takové, v čemž podstatnou roli hraje Komise, která tržního diskurzu strategicky využívá k formování autonomní energetické politiky na evropské úrovni ve chvíli nedostatečné podpory ze strany členských států (Jabko 2006). Koncepce trhu však proniká také do bezpečnostního diskurzu, kde identifikuje za hlavní hrozbu právě intervence států do tržních mechanismů, které by jinak zajistili efektivní alokaci energetických zdrojů a tudíž zabezpečily spolehlivost dodávek energetických surovin.

V letech 2000 až 2005 se výrazněji projevuje fragmentace evropské energetické politiky do tří oblastí: trh, bezpečnost a změny klimatu. V tomto období se tak institucionalizují základy pro tři pilíře, které charakterizují politiky EU v tomto sektoru do současnosti. Na evropské úrovni vznikají iniciativy přicházející z veřejného, soukromého i občanského sektoru, které kolem těchto tří témat vytvářejí autonomní koordinační diskurzy sloužící k mobilizaci podpory a budování politických koalic. Velmi aktivní roli v tomto procesu hrají především jednotlivé části Evropské komise, které plně využívají nových metod práce zavedených Lisabonskou strategií. V mnoha případech však jednotlivá generální ředitelství nejsou schopny spolupracovat na společné pozici. Ve výsledku tak každé ředitelství vytváří vlastní diskurz kolem klíčových idejí, které v koordinaci s dalšími aktéry považuje za prioritní. V letech 2000 až 2005 jsou to především interní spory zejména mezi generálním ředitelstvím pro životní prostředí a generálním ředitelstvím pro dopravu a energii, které oslabovaly interní koherenci přístupu Komise k energetice, což mělo dopad na vývoj energetického diskurzu na evropské úrovni⁸³.

V tomto kontextu již v listopadu 2000 představila Evropská komise, konkrétně Generální ředitelství pro dopravu a energie, novou zelenou knihu s názvem *K evropské strategii pro bezpečnost energetických dodávek*⁸⁴. Energetická situace Evropy je v tomto dokumentu interpretována Komisí ve světle lisabonské agendy z března stejného roku. Ačkoliv by název mohl napovídat jinak, ve skutečnosti Zelená kniha nenavrhovala zásadní rekonceptualizaci evropské energetické politiky. Nejednalo se o tak o skutečný posun k politickému a geostrategickému pojetí energetické bezpečnosti, které by usilovalo o posilování vztahů s producenty zeměmi či politicko-vojenskou kontrolu nad geografickými oblastmi s význačnými zdroji energetických surovin. Zelená kniha sice stanovuje jako jeden z hlavních cílů Společenství přispívat k tomu, aby nedošlo k přerušení fyzických dodávek energetických produktů (CEC 2000a; Haghghi 2007). Avšak hlavní důraz je kladen na předcházení negativních hospodářských dopadů možných mimořádných událostí a nepříznivých energetických trendů, například růstu ceny energetických komodit.

⁸³ ENDS (2004a) „Wallström attacks Kyoto protocol doubters“, 30 January 2004, ENDS Europe.

⁸⁴ CEC (2000) „Towards a European strategy for the security of energy supply“, COM (2000) 769 final.

V tomto kontextu hlavní obavou Komise bylo, že „vysoké ceny energií mohou ohrozit hospodářský růst a konkurenceschopnost průmyslu“ (Eikeland 2012: 26). Jádrem energetické politiky tak mají být především tržní nástroje, tj. energetická politika je prostřednictvím relativně kontinuálního energetického diskurzu ve své podstatě ekonomizována, nikoliv sekuritizována.

Zelená kniha také potvrzuje definitivní konec diskusí o možnosti dosažení větší energetické soběstačnosti, které se v minulosti opakovaně objevovaly na jednáních evropských institucí například v souvislosti se snahami o rozvoj jaderné energetiky nebo většího využití lokálních zdrojů tuhých paliv. Komise navíc konstatuje, že na území Společenství se nacházejí takové zásoby fosilních paliv, které by byly schopny zajistit jeho vlastní spotřebu po dobu delší než osm let v případě ropy a přibližně dvacet let v případě zemního plynu (CEC 2000a: 17-18). Na rozdíl například od Spojených států, kde koncept energetické soběstačnosti či nezávislosti zůstal významnou součástí energetického diskurzu, v Evropě tento koncept a s ním spojené ideje přestávají být legitimní součástí energetického diskurzu a političtí aktéři přijímají argument, že není možné se spoléhat pouze na domácí zdroje tradičních paliv (Pascual a Elkind 2010; Nivola a Carter 2010)⁸⁵. Komise tak identifikuje alternativní cestu k zajištění větší bezpečnosti dodávek, která nevychází ani z konceptu soběstačnosti či nezávislosti, ani z předpokladu rozvoje vnějších energetických vztahů, tj. navazování strategické spolupráce s producenty zemí.

Zelená kniha z listopadu 2000 vytyčuje čtyři hlavní pilíře politiky, které mají zmírnit zranitelnost Společenství v oblasti energií, která je zapříčiněna především rostoucí závislostí na dovozech fosilních paliv. V první řadě se Komise spoléhá na pozitivní dopady řízení poptávky. Zadruhé usiluje o změnu chování spotřebitelů. V obou případech je hlavním cílem efektivní snížení spotřeby a přechod na

⁸⁵ Americký energetický diskurz byl od konce 2. světové války orientován na bezpečnostně-vojenskou dimenzi energetiky a především ropného průmyslu. V tomto pojetí energetické bezpečnosti bylo legitimním cílem zajištění politické, případně i vojenské, kontroly nad oblastmi s významnými rezervami. Odpovídá tomu například postup při svržení Mohammeda Mossadeka v roce 1953 nebo vyhlášení Carterovy doktríny v roce 1980, která vymezila Perský záliv jako oblast životního zájmu USA (Krejčí 2008; Yergin 2006). Avšak energetická soběstačnost nikdy z amerického diskurzu nevymizela a do současnosti s ní související kognitivní argumenty ovlivňují rozhodnutí v energetické politice Spojených států.

udržitelnější formy energie. Třetí oblastí, které Komise věnuje pozornost, jsou obnovitelné zdroje energie, které mohou významně přispět ke zvýšení bezpečnosti dodávek energie v členských zemích. Posledním a poměrně kontroverzním tématem je zhodnocení možností jaderné energetiky k energetické bezpečnosti EU. Komise si sama uvědomuje kontroverzi spojenou s tímto zdrojem. Její dlouhodobá pozice, která je spíše nakloněna dalšímu rozvoji elektroenergetickému využití atomového odvětví, se však v tomto dokumentu nikterak nemění (Haghighi 2007; CEC 2000a; Eikeland 2012). Ve výsledku je tak bezpečnost dodávek integrována do konceptuálního rámce tržního diskurzu, který nabízí ekonomická řešení na bezpečnostní problémy. Energetická bezpečnost se tak v letech 2000 až 2005 znovuobjevuje jako samostatné téma v evropské diskusi, ale zůstává do značné míry ve stínu tržního a environmentálního diskurzu.

V březnu 2000 představila Komise sdělení, kterým posunula do centra pozornosti problematiku změn klimatu⁸⁶. Jedním z výstupů sdělení byl vznik Evropského programu pro změnu klimatu (ECCP), který vytvořil platformu pro průběžnou konzultaci zainteresovaných subjektů k přípravě politických návrhů Společenství. Komise tak sdružila zástupce členských států, průmyslové skupiny a neziskové organizace, včetně „evropských“ odborníků na environmentální problematiku. Velmi významnou součástí sdělení však je příloha č. 3, které definuje „společné a koordinované politiky a opatření“, které musí Společenství sledovat, pokud chce dosáhnout svých cílů v oblasti změn klimatu. Naprostá většina těchto návrhů směřuje na energetické odvětví, zejména na zlepšení energetické účinnosti, dokončení vnitřního trhu a vytvoření tržních nástrojů k snížení emisí z průmyslu (CEC 2000b).

Autorem sdělení je Generální ředitelství pro životní prostředí, které se tímto krokem velmi aktivně zapojilo do procesu formování evropské energetické politiky. Vytváří tím jeden z hlavní diskurzivních pilířů energetické politiky, který vychází z ideové konceptualizace klimatických změn, jako hrozby pro evropské hospodářství a životní úroveň Evropanů. Legitimizací vzniku a vývoje tohoto partikulárního

⁸⁶ CEC (2000b) „Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on EU policies and measures to reduce greenhouse gas emissions: towards a European Climate Change Programme (ECCP)“, COM (2000) 088 final.

diskurzu je pak širší diskurzivní rámec Lisabonské strategie, která jako ústřední motiv Společenství staví hospodářskou konkurenceschopnost, růst životní úrovně a sociální soudržnost Evropy. Nicméně i v environmentálních návrzích Evropské komise jsou významné prvky zdůrazňované v souvislosti s vnitřním trhem a liberalizací. Pojítkem byl argument, že rozdílné regulační prostředí v oblasti standardů ochrany životního prostředí vytváří nerovné podmínky pro aktéry na vnitřním trhu. Přesun rozhodování na evropskou úroveň tak měl odstranit možné pokřivení tržních mechanismů, protože například skandinávské země měly mnohem vyšší standardy ochrany životního prostředí, nebo některé země již rozvíjely dotační schémata na podporu obnovitelných zdrojů.

K největšímu pokroku však došlo opět v oblasti budování vnitřního trhu s energiemi. V souladu s procedurami otevřené metody koordinace Komise v roce 2001 vydala srovnávací zprávu o implementaci směrnic o společných pravidlech pro trh s elektřinou a se zemním plynem (Eikeland 2011). Vycházela přitom z metod obsažených v Lisabonské strategii, tj. otevřené metody koordinace, kdy porovnání pokroku členských zemí v implementaci opatření obsažených ve směrnicích z let 1996 a 1998 mělo podnítit novou diskusi, jak přispět k rozvoji energetické politiky na evropské úrovni. Hlavním závěrem této srovnávací zprávy bylo, že první liberalizační balíček nedosáhl požadovaných výsledků v podobě odstranění překážek pro vstup nových subjektů na energetický trh a zlepšení podmínek pro přeshraniční obchod s energiemi. Většina členských zemí tak umožnila zachování monopolu velkých energetických společností. Následná diskuse otevřela prostor pro to, aby Komise předložila soubor nových legislativních návrhů v tzv. druhém liberalizačním balíčku. V roce 2002 pak Rada podpořila základní principy nových návrhů. Evropský parlament vyjádřil rovněž jednoznačnou podporu návrh Komise výměnou za posílení ochrany spotřebitelů a možnost regulace ceny pro sociálně znevýhodněné skupiny. Výslednou podobu směrnic odsouhlasila Rada v červnu 2003. Jejich hlavním cílem bylo plné otevření trhu s plynem a elektřinou pro všechny spotřebitele s výjimkou domácností do roku 2004. Liberalizace obou odvětví měla být podle tohoto balíčku v roce 2007⁸⁷ (Eikeland 2011: 21; Eikeland 2012: 33).

⁸⁷ ENDS (2002) „EU energy liberalisation package agreed“, 25 November 2002, ENDS Europe.

Nové směrnice také předpokládaly organizační oddělení přenosových soustav od obchodních a produkčních provozů, tzv. unbounding. Generální ředitelství pro dopravu a energii tak ustoupilo z dlouho prosazovaného návrhu na povinné právní a majetkové rozdělení velkých vertikálně integrovaných energetických společností, které operují jak v provozu energetických sítí, tak ve výrobě, zpracování a prodeji těchto dvou komodit. Argumentace spojená s prosazenými směrnici opět vycházela ze snahy Evropské komise propojit environmentální a liberalizační diskurz. Například zlepšení přístupu producentů energie z obnovitelných zdrojů bylo jedním ze zdůrazňovaných přínosů nového legislativního balíčku. Vypuštění některých z klíčových opatření, například povinného informování o environmentálních dopadech činnosti jednotlivých producentů, jednoznačně naznačilo přednost tržního diskurzu před environmentálními aspekty energetické politiky EU⁸⁸. Hlavní argument na podporu liberalizace spočíval v jejích ekonomických přínosech, které byly podle Komise potvrzeny zkušenostmi členských zemí, jež v minulosti již plně liberalizovaly své trhy. Například Velká Británie dosáhla snížení cen energií o 18 procent v letech 1990 až 1997 právě v důsledku otevření trhu menším producentům a deregulací právního rámce (Johnson a Turner 2000: 203).

V letech 2000 až 2005 tak větší pozornost věnovaná „průmyslové konkurenceschopnosti, klimatickým změnám a bezpečnosti dodávek dala nový impuls a přinesla dlouho odkládaná rozhodnutí stejně jako nové návrhy“ (Eikeland 2012: 36). Výsledkem však nebyl koherentní legislativní rámec, ani efektivní soubor nástrojů, který by umožnil prosazovat skutečně evropskou energetickou politiku. Ve většině případů projednaná opatření měla pouze doporučující charakter a nepřinesla skutečnou koordinaci nebo dokonce harmonizaci energetických politik členských zemí. Europeizace energetické politiky tak byla velmi limitovaná a omezená především na oblast vnitřního trhu, kde činnost Evropské komise vycházela z rozpracovaného tržního diskurzu, který byl ukotven v širším ideologickém prostředí vytvořeném Lisabonskou strategií a obecnou diskusí o dopadech globalizace na Evropu. Vnitřní napětí v evropské byrokracii⁸⁹ a rozvíjející se

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Per Eikeland ve svých knihách například uvádí, že vnitřní koherence politiky Evropské komise byla mnohem větší v letech

fragmentace energetického diskurzu omezovala potenciál Komise efektivně koordinovat energetickou politiku a prosazovat prohloubení její integrace na evropské úrovni (ibid.: 39).

4.2. Změny v evropském energetickém diskurzu po roce 2005

Významný posun spojený s velmi rychlým sledem nových iniciativ v oblasti evropské energetické politiky přišel v roce 2005, kdy dochází k finálnímu etablování tří hlavních pilířů evropské energetické politiky. Mění se mezinárodní politický a ekonomický kontext přispíval k větší urgentnosti hledání společných řešení v oblasti energetiky. Evropská unie zaznamenala opětovný nárůst závislosti na dovozech energetických surovin. Mezi lety 1990 a 2005 vzrostly dovozy ropy o deset procent. V případě zemního plynu to bylo dokonce o třetinu. Ve stejné době dosáhla těžba ropy a zemního plynu v členských zemích svého vrcholu a od roku 2004 začala postupně klesat⁹⁰ (IEA 2008). Ve stejné době také dochází v důsledku obav z dopadů teroristických útoků z roku 2001 a následným vojenským operacím Spojených států k růstu cen energií, zejména ropy⁹¹. Velmi významný byl samozřejmě vývoj na Blízkém východě v souvislosti s invazí Afghánistánu a Iráku, které vyvolaly obavy z dalšího vývoje světového energetického systému.

Jednou z hlavních příčin proměny diskurzivního prostředí EU byla také narůstající nejistota vyvolávaná opětovným zvyšováním závislosti na dovozech energetických zdrojů zejména z Ruska a Blízkého východu. Tento trend byl ovlivněn především dvěma faktory. Jednak východním rozšířením v roce 2004 o země, které v mnoha případech byly vzhledem k historickému vývoji v poválečném období značně závislé na dodávkách ze zemí bývalého Sovětského svazu. Nové členské země také posílily v evropském diskurzu pojetí Ruska jako bezpečnostní hrozby a nespolehlivého partnera. Zadruhé se také začaly projevovat příznaky vyčerpání

⁹⁰ Evropský unie je schopna zajistit pouze 14 procent své spotřeby ropy z vlastních zdrojů a něco málo přes polovinu spotřeby zemního plynu v roce 2005 (IEA 2008).

⁹¹ V roce 2005 byla průměrná cena ropy 54,5 dolaru, což byl bezmála devadesát procentní nárůst oproti roku 2003, což podpořilo obavy z dlouhodobé konkurenceschopnosti evropského hospodářství a finanční stability (Eikeland 2012: 47).

severomořských ložisek ropy a zemního plynu, které dosáhly na přelomu tisíciletí vrcholu své produkce. Například Velká Británie se tak v tomto období stává čistým dovozcem energie, což zvy v tomto kontextu větší a větší pozornost v evropském diskurzu je věnována energetické bezpečnosti.

Významným faktorem ovlivňujícím vnitřní vývoj evropské energetické politiky v polovině prvního desetiletí 21. století byla skutečnost, že na rozdíl od environmentálního a tržního diskurzu to nebyla Evropská komise, která hrála vůdčí roli v institucionalizování bezpečnostního diskurzu v evropském politickém systému. První iniciativa byla vedena částí členských států. Zásadní roli sehrálo zejména předsednictví Velké Británie, které v druhé polovině roku 2005 vytvořilo prostor pro diskusi o posílení bezpečnostního rozměru evropské energetické politiky. Energetika nebyla mezi původními prioritami předsednictví, které Velká Británie zastávala od 1. července do 31. prosince 2005⁹². Přesto ve vývoji energetické politiky sehrálo velmi významnou roli a to především prostřednictvím politickým tématům diskutovaným na neformálním summitu EU, který proběhl v říjnu v Hampton Court. Vedle dalších klíčových témat, mimo jiné nový víceletý finanční rámec EU a budoucnosti ústavní smlouvy, totiž evropští lídři vyzvali evropské instituce, aby předložily nové iniciativy v oblasti energetické politiky, včetně možnosti společné evropské energetické politiky⁹³. Nicméně summit nepřinesl žádná konkrétní doporučení. Představoval tak pouze projev zájmu a posun v postojích některých členských zemí, zejména Velké Británie v integraci energetické politiky. Hampton Court však reprezentoval nové ideje, které se zejména v souvislosti s událostmi po 11. září 2001 a rostoucí energetickou závislostí EU začaly v evropském diskurzu objevovat a otevíraly prostor pro změnu pojetí strategické dimenze energetické politiky coby výlučné záležitosti členských zemí⁹⁴.

⁹² UK (2005) „Priorities for the UK Presidency of the EU 2005“, <http://jsis.washington.edu/euc/meu/2007/ukeupresidencypriorities.pdf> (20.3.2014).

⁹³ Euractiv (2005a) „Blair calls for stronger EU energy policy co-operation“, 31 October 2005, www.euractiv.com. a Euractiv (2005b) „Co přinesl summit v Hampton Court?“ 31 října 2005. www.euractiv.cz.

⁹⁴ Na následné tiskové konferenci britský premiér Tony Blair shrnul diskusi k energetice: “there was an agreement to take forward work in the energy sector, including how we try to establish a common European grid. Obviously there are already on a bilateral basis certain interconnections. There is a lot more we can do however, and it is important too that energy policy is something that we work on together as a European Union, given the fact that

V reakci na výzvy evropských lídrů zahájila Komise přípravu nových iniciativ v oblasti energetické politiky a s nimi související koncepční materiály. V první řadě byla zveřejněna Zelená kniha *Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii* v březnu 2006⁹⁵, která představila novou ucelenou představu evropské energetické politiky. Prostřednictvím návazného konzultačního procesu se pak Komise pokusila navázat dialog s velmi širokou skupinou zainteresovaných skupin. Jedním z účelů bylo prostřednictvím tohoto dialogu etablovat ideje a koncepty obsažené v zelené knize v evropské diskusi. Jedním z hlavních cílů Komise pak bylo získání široké podpory pro její návrhy na plnou liberalizaci vnitřního trhu, což podtrhovala převaha pozitivních reakcí na podněty k deregulaci v zelené knize obsažené (CEC 2006a)⁹⁶.

Zelená kniha definovala a znovu potvrdila existenci tří hlavních pilířů evropské energetické politiky – konkurenceschopnost, udržitelnost a bezpečnost. Většina navrhovaných praktických opatření v souladu s převažujícím tržním a environmentálním rozvíjela vnitřní dimenzi energetické politiky (Young 2011). Zelená kniha tak identifikovala šest základních priorit k řešení na evropské úrovni: 1) dotvoření vnitřního trhu s energiemi a zlepšení konkurenceschopnosti evropského hospodářství, 2) diverzifikace zdrojů s důrazem na zvýšení dodávek z čistých zdrojů, 3) solidarita a předcházení krizím v dodávkách energií, 4) udržitelný rozvoj a boj se změnami klimatu, 5) podpora inovací a technologií, 6) vnější energetická politika (CEC 2006a; Černoš 2008: 73). Novým prvkem, který byl Komisí zdůrazněn, byla potřeba vytvoření koherentní vnější energetické politiky (Young 2011: 43). Jestliže v minulosti Komise hovořila o energetické bezpečnosti, tak většinou jako o vedlejším efektu vnitřního trhu, zlepšení energetické účinnosti nebo využití nových zdrojů. Velmi okrajově v předchozím období diskuse o energetické bezpečnosti na evropské úrovni reflektovala její geopolitickou a strategickou podstatu. V Zelené knize z března 2006 se poprvé objevují některé nové myšlenky. Například, že by na

according to the European Commission, over the next few years we will start to import round about 90% of our oil and gas needs in Europe". (EU 2005).

⁹⁵ CEC (2006c) „A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy“, Green Paper, COM (2006) 105 final.

⁹⁶ Eurativ (2007a) „Third energy package: stakeholders reaction broadly positive“, 20 September 2007, www.euractiv.com.

evropské úrovni mohlo probíhat monitorování, identifikace a doporučení k výstavbě nové strategické infrastruktury, jako například plynovodů nebo LNG terminálů. Nebo se objevuje názor, že EU může hrát do značné míry autonomní roli v rozvoji partnerství se zeměmi produkujícími ropy a zemní plyn (CEC 2006c). V neposlední řadě Komise požadovala v Zelené knize z roku 2006 provedení strategického energetického přehledu, který by mimo jiné měl přispět k vytvoření společné vize v oblasti vnější energetické politiky (ibid.). Zelená kniha ve výsledku nepřinesla rekonceptualizaci evropské energetické politiky a nijak výrazně nepodnítila diskusi o posílení její bezpečnostní dimenzi, i když některé hlasy označily přístup Komise v tomto dokumentu za selektivně bezpečnostní⁹⁷.

Vzhledem k první rusko-ukrajinské krizi v oblasti dodávek a tranzitu zemního plynu, která proběhla na přelomu let 2005 a 2006, by bylo možné považovat novou pozornost vnější dimenzi evropské integraci za pouhou reakci na tyto události. Stejně tak požadavek Komise na koordinaci investic do energetické infrastruktury může být považováno za pouhý výsledek ukrajinsko-ruského sporu. Proti tomuto reaktivnímu vysvětlení nových iniciativ Komise z let 2006 a 2007, které hledá příčinu ve změně materiální podstaty energetického systému nebo přímých dopadů ve fyzických dodávkách, hovoří především několik skutečností. Rozhodnutí posunout se v diskusi o vnější energetické politice padlo totiž před vypuknutím krize na summitu v Hampton Court. Skutečné materiální dopady první krize byly také velmi omezené na to, aby se staly samy o sobě relevantním základem pro takovéto návrhy, jež by byly akceptovatelné ze strany členských zemí.

V době této krize nutně existoval ideový kontext, který umožnil zainteresovaným aktérům interpretovat události prostřednictvím přednastavené diskurzivní šablony. Hrozba Ruska byla touto krizí pouze explicitně zakotvena v energetickém diskurzu, ale nebyla jí ve skutečnosti vyvolána nebo vytvořena. Velký podíl na tomto procesu mělo rozšíření o nové členské země, které doplnily evropský energetický diskurz o koncept „rizika závislosti na Rusku“ (Karásek 2008).

⁹⁷ Příkladem může být bývalý německý ministr životního prostředí, který Komisi v souvislosti se Zelenou knihou z března 2006 kritizoval za přílišný důraz věnovaný bezpečnostním otázkám na úkor environmentálních témat, zejména nových, kvantifikovaných závazků v oblasti snižování emisí a zvýšení produkce z obnovitelných zdrojů. ENDS (2006a) „Germany's Gabriel slams EU energy paper“, 16 March 2006. ENDS Europe.

Významnou roli hrála také rostoucí nejistota vyplývající z negativních trendů vývoje energetické závislosti, která byla přistoupením deseti nových členských zemí ještě posílena. Rusko v tomto obrazu bylo od počátku konceptualizováno jako nestabilní a rizikový partner, na jehož kroky je nutné reagovat strategicky. Země jako Polsko nebo pobaltské státy tak velmi aktivně přispívaly k formulování širšího evropského bezpečnostního diskurzu, jenž měl přímý dopad na sekuritizaci diskurzu v oblasti energetiky. Základem pro jejich strategické diskurzivní kroky bylo využití historické zkušenosti jako legitimizačního argumentu pro změnu politiky EU vůči Rusku.

Velmi významný z pohledu evropské energetické politiky byl především rok 2007. Komise již v lednu představila nové sdělení Evropské radě a Evropskému parlamentu o *Energetické politice pro Evropu*⁹⁸. Evropská rada materiál na svém březnovém zasedání většinově podpořila a vyzvala členské státy a evropské instituce, aby připravily kroky, které by umožnily rozvoji skutečně integrované a udržitelné evropské energetické a klimatické politiky (Council 2007). Součástí závěrů Evropské rady byl také akční plán pro období 2007 až 2009 *Energetická politika pro Evropu (EPE)*. Přestože většina členských zemí prostřednictvím akčního plánu podpořila návrhy Komise, nedošlo ve skutečnosti v březnu 2007 k výraznějšímu přesunu skutečných pravomocí na evropskou úroveň, tj. komunitarizace a europeizace energetické politiky byla opět zabrzděna pouze deklaratorní povahou závěrů Evropské rady (Černochoch 2008).

V mnoha oblastech však došlo k dílčí europeizaci a komunitarizaci energetické politiky a to navzdory nedostatečnému ukotvení energetiky v primárním právu EU. Potřeba novelizace smluvního základu vzhledem k rozšíření o deset nových však nabídla příležitost, jak začlenit specifická ustanovení, která by vytvořila mnohem koherentnější právní rámec pro evropskou energetickou politiku. Konvent, který připravoval návrh nové smlouvy, po dlouhých debatách nakonec v průběhu roku 2003 doporučil začlenění samostatné části věnované energetické politice EU. Ve Smlouvě o ústavě pro Evropu v Hlavě III. Kapitole III. byl energetice věnován samostatný článek III-256, který nastavil základní priority energetické politiky EU. Jejím hlavním cílem mělo být zajištění funkčního trhu s energiemi a bezpečnosti

⁹⁸ CEC (2007c) „Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament *An Energy Policy for Europe*“. COM (2007) 1 final.

dodávek. EU měla také podporovat energetickou účinnost a úspory, zejména podporou nových a obnovitelných technologií (EU 2004). Ústava také předpokládala uplatnění běžné legislativní procedury, jelikož energetika měla spadat do oblasti sdílených kompetencí (Görlach a Meyer-Ohlendorf 2003). Nicméně rozhodování o energetickém mixu, včetně výběru mezi jednotlivými energetickými zdroji a geografickému původu energetických dodávek, mělo zůstat čistě v kompetencích jednotlivých členských zemí.

Vzhledem k ztroskotání ratifikačního procesu kvůli negativním výsledkům referend v Nizozemí a ve Francii však Ústava pro Evropu nikdy nevstoupila v platnost. EU tak nový smluvní základ získala až s přijetím Lisabonské smlouvy, která byla podepsána 13. prosince 2007 na evropském summitu a jejíž ratifikační proces byl ukončen až po dvou letech. Smlouva tak vstoupila v platnost 1. prosince 2009. V oblasti energetiky nedošlo k výraznějším změnám oproti původnímu ústavnímu návrhu. Článek 194 v konsolidovaném znění smlouvy věnovaný energetice zůstal zachován a politika v této oblasti tak byla poprvé explicitně ukotvena v primárním právu EU (EU 2007). Energetická politika se tím stala součástí sdílených kompetencí a získala jasně definované priority, podmínky a cíle. V důsledku přijetí smlouvy se na většinu oblastí energetické politiky začala vztahovat spolurozhodovací procedura a hlasování kvalifikovanou většinou, což posílilo především roli Evropského parlamentu a otevřelo větší prostor pro uplatnění komunitní metody pro řešení energetických problémů. Výjimku opět tvořila oblast využití národních energetických zdrojů a rozhodování o energetickém mixu, které byly vyjmuty ze sdílených kompetencí a tudíž nepodléhaly běžnému legislativnímu procesu, ale jednomyslnému rozhodování Rady (Koivurova et al. 2012). Nicméně následná praxe ukazuje, že měkké legislativní metody jsou stále nedílnou součástí politiky EU v této oblasti.

Přijetí Lisabonské smlouvy mělo poměrně zásadní dopad především na třetí z pilířů evropské energetické politiky, tj. energetickou bezpečnost. V případě vytváření trhu a přijímání opatření v oblasti životního prostředí se mohly v předchozím období evropské instituce odkazovat na existující ustanovení⁹⁹

⁹⁹ V případě environmentální dimenze energetické politiky bylo možné vycházet z článku č. 6 Smlouvy o Evropském společenství, který stanoví, že „požadavky na ochranu životního prostředí musí být zahrnuty do vymezení a provádění politik a činností Společenství

(Görlach a Meyer-Ohlendorf 2003). Pro oblast energetické bezpečnosti Lisabonská smlouva byla významným předělem, který otevřel prostor pro europeizaci této dimenze energetické politiky. Aspekty energetické bezpečnosti se staly formálními prioritami EU. Především ustanovení povinnosti zajistit bezpečnost dodávek mezi hlavní priority EU otvíralo prostor pro koordinaci politik členských zemí a vytvoření společné vnější energetické politiky.

4.2.1. Vývoj tržního diskurzu na pozadí jednání o třetím liberalizačním balíčku

V rovině praktických opatření a konkrétních legislativních nástrojů znamenala druhá polovina minulého desetiletí zásadní přelom. V oblasti vnější energetické politiky nedošlo sice k výraznějšímu posunu, ale v oblasti vnitřního trhu a boje s klimatickými změnami přineslo období po přijetí zelené knihy *Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii* nový a mnohem komplexnější legislativní i institucionální rámec.

V tomto kontextu Komise zahájila v červnu 2005 šetření v odvětvích zemního plynu a elektroenergetiky. Jeho hlavním závěrem bylo potvrzení argumentace Komise, že vertikálně integrované společnosti vytvářejí překážku pro nové subjekty v přístupu k energetické infrastruktuře, tudíž jsou příčinou nedostatečné hospodářské soutěže a rozvoje zelených technologií a výrob v energetice (Eikeland 2011: 21). Vzhledem k přetrvávajícím monopolistickým praktikám nebylo dosaženo předpokládaných hospodářských efektů, zejména snížení ceny energií pro koncové spotřebitele a nákladů evropského průmyslu, které Komise spojila již s předchozími balíčky. Vlivem dominantní role velkých společností byl také omezen prostor pro menší producenty a obchodníky, kteří museli stále čelit překážkám v přístupu k přenosovým sítím. Vytvářelo to další bariéry pro rozvoj decentralizovaných,

uvedených v článku 3, zejména s ohledem na podporu udržitelného rozvoje“. V případě vytváření vnitřního trhu se mohly evropské instituce odkázat na článek č.3, který definuje odstraňování bariér na vnitřním trhu jako jednu z činností Společenství, a především pak článek č. 308, který umožnil činnosti nutné k fungování společného trhu řešit komunitní metodou.

především obnovitelných, zdrojů energie, které vzhledem k přetrvávajícím nedostatkům organizace evropského energetického trhu měly mnohem složitější pozici při přístupu k zákazníkům prostřednictvím monopolně kontrolované infrastruktury. Komise tak uzavírá, že „ekonomické ukazatele potvrzují, že oddělení vlastnictví v plném rozsahu je nejefektivnější způsob, jak zabezpečit možnosti volby pro uživatele energie a podpořit investice. Důvodem je skutečnost, že oddělené společnosti pro síťové činnosti nejsou ovlivňovány překrývajícími se zájmy v oblasti dodávky/výroby, pokud jde o investiční rozhodování“ (CEC 2006a: 12).

Komise na základě výše představené ideové konstrukce získávala podporu pro své politické návrhy v oblasti energetiky. Platilo to zejména v oblasti deregulace vnitřního trhu s energiemi, které mělo být dosaženo prostřednictvím třetího liberalizačního balíčku. V reakci na koordinační a komunikační diskurz Komise přirozeně některé zájmové skupiny, hlavně velké vertikálně integrované energetické společnosti a odbory, a vybrané členské země, zejména Francie, Německo, Španělsko, ale i Slovensko a Rakousko, předložily protiargument, který měl plnou liberalizace a unboundling vykreslit jako nepřiměřený nástroj pro vymezené cíle v oblasti vnitřního trhu. Oponenti třetího liberalizačního balíčku tak museli vytvořit alternativní diskurz, který měl představit navrhovaná opatření jako kontraproduktivní, odporující dlouhodobým zájmům Unie v kontextu nestabilního energetického systému nebo dokonce ohrožující energetickou bezpečnost EU. Základem tohoto diskurzu bylo tvrzení, že balíček bude mít negativní sociální dopady, zhorší bezpečnost dodávek a povede k nižším investicím do infrastruktury a nových produkčních kapacit (Petříček 2012: 64). Pozici velkých společností podpořily i některé zaměstnavatelské svazy, které především upozorňovaly na nebezpečí destabilizace celého sektoru, což by mohlo mít zásadní sociální dopady. Proto také chtěly odsunout oddělení produkce a správy přenosových sítí minimálně o tři roky¹⁰⁰.

V rétorické linii Komise se však již v té době začínají projevovat trhliny, které prohloubily napětí mezi jednotlivými koordinačními diskurzy. V mnoha případech totiž podpurné argumenty, které měly vytvořit pojítka mezi jednotlivými pilíři, ve skutečnosti odporovaly reálným poznatkům a ideovým východiskům aktérů, na které

¹⁰⁰ EPSU (2007) „Scepticism over impact of third liberalisation package by social partners“, <http://www.epsu.org/a/3237> (21.3.2014).

se tento koordinační diskurz zaměřoval. Významná je například tenze mezi argumenty v oblastech energetické účinnosti a cenových efektech skutečně konkurenčního evropského trhu s energiemi. Evropská komise například ve svém šetření z let 2005 a 2006 předpokládá, že „konkurenceschopné ceny, které odráží náklady, podpoří energetickou účinnost, která může snížit závislost na dodavatelích, a která napomáhá cíli Unie týkajícímu se udržitelnosti a zabezpečení zásobování“ (CEC 2006a: 4). Zvolenou formu argumentace lze hodnotit jako snahu Komise o propojení tržního, environmentálního a bezpečnostního diskurzu při zachování klíčové role liberalizačního projektu. Nicméně tento argument nemůže obstát v porovnání s evidencí a také s názory některých zájmových skupin, zejména environmentálních organizací. Nižší ceny energií totiž naopak mohou mít negativní vliv na zvyšování energetické účinnosti, na což také některé environmentální a odborné organizace dlouhodobě upozorňují (Mikkonen et al. 2010). Komise samotná již v technické zprávě k zelené knize z listopadu 2000 připouští tenzi mezi liberalizačním projektem a dalšími cíli energetické politiky. Dotvoření vnitřního trhu totiž může vést k snížení cen energií, což ve výsledku může vést k zvýšení poptávky, tj. k negativním vlivům na environmentální a bezpečnostní pilíř energetické politiky (Eikeland 2012). Jestliže se Komise snaží o vytvoření vnitřní koherence energetického diskurzu a propojení tří relativně autonomních pilířů do jednoho celku, tak právě tyto nekonzistentnosti všechny pokusy maří a naopak prohlubují tenze mezi zmíněnými třemi diskurzy.

Evropská komise v závěrečné zprávě ze šetření, které prováděla v odvětvích elektroenergetiky a zemního plynu například konstatuje, že „fungující trhy s energií, které zajišťují bezpečné dodávky energie za konkurenceschopné ceny, jsou rozhodující pro dosažení růstu a prospěchu spotřebitelů v Evropské unii“ (CEC 2006a: 2). V tomto tvrzení Komise vychází z předpokladu, že tržní mechanismy jsou schopny zajistit bezpečnost energetických dodávek, což se stalo jedním z klíčových prvků tržního energetického diskurzu, jehož hlavním protagonistou byla právě Komise. Platnost tohoto předpokladu není v představených dokumentech Evropské komise nikterak zpochybněna (Green Paper CEC 2006a). Energetické monopoly v reakci na liberalizačně-tržní diskurz reagovaly zpochybněním trhu jakožto nástroje k efektivnímu zajištění bezpečnosti dodávek. V jejich „protidiskurzu“ naopak bezpečnost dodávek byla realizována silou jejich postavení na domácích trzích a

schopností vyjednávat s producenty nebo se přímo podílet na těžbě vstupních komodit. Navíc trh přináší problém černých pasažérů (free-riders), jelikož ne všichni konkurenti se nutně budou podílet na nákladech spojených s garancemi bezpečnosti dodávek, které byly vnímány jako veřejný statek (Egenhofer 2007).

V návaznosti na provedené šetření v energetickém sektoru Evropská komise představila 19. září 2007 nový legislativní liberalizační balíček. Vyvolalo to další intenzivní debatu, do které se zapojily nejen evropské instituce, ale také zainteresované subjekty, které se kolem tržního diskurzu Komise mobilizovaly, včetně evropských energetických společností, průmyslových asociací a neziskového sektoru¹⁰¹. Nejvýznamnější a nejkontroverznější byly návrhy Komise na zajištění plného přístupu třetích stran a povinného majetkového oddělení (mandatory ownership unbundling - MOU), což především ohrožovalo velké vertikálně integrované společnosti typu Gaz de France (GDF), Electricité de France (EDF), italského ENELu nebo německých RWE a E.ON. Nicméně koalice podporující MOU a plnou liberalizaci se rozrostla o nové nestátní subjekty, například asociaci UNICE zastupující zájmy evropských průmyslových odvětví, ale také o některé členské státy a především Evropský parlament, který se v minulosti měl proti oddělení produkce a přenosu výhrady. Ještě než Komise předložila svůj návrh, Výbor pro průmysl, energetiku a výzkum Evropského parlamentu (ITRE) vyjádřil jasnou podporu projektu deregulace v rámci vnitřního trhu s energiemi¹⁰².

Na druhé straně se vytvořil diskurz, jehož dva ústřední motivy poukazovaly na negativní dopady legislativního návrhu Komise na bezpečnost dodávek. V první řadě zejména energetické společnosti poukazovaly na hrozbu nedostatečných budoucích investic vzhledem k jejich nižší návratnosti. Výsledkem bude neschopnost evropského energetického sektoru zajistit budoucí energetické potřeby EU (Reuters 2008). Druhým protiargumentem bylo nebezpečí nárůstu tržního vlivu v evropském energetickém odvětví ze strany velkých vertikálně integrovaných společností z producentů zemí. Jinými slovy se jednalo o využití nejistoty, jaký bude dopad liberalizace, na možnost vnějšího průniku společností jako Gazprom na evropský trh.

¹⁰¹ Eurativ (2007a) „Third energy package: stakeholders reaction broadly positive“, 20 September 2007, www.euractiv.com.

¹⁰² Eurativ (2007b) „Electricity markets: MEPs urge full liberalisation“, 16 July 2007, www.euractiv.com.

Liberalizace evropského energetického trhu je tak nestátními aktéry sekuritizována. Strategickým účelem této sekuritizace je vytvořit alternativní koalici, která by umožnila vypuštění některých nepříjemných opatření obsažených v liberalizačním balíčku a ve výsledku oslabení ekonomické legislativy (Petříček 2012). Prostřednictvím této argumentace se energetickému sektoru podařilo například vyvolat nejistotu ohledně dopadů legislativy mezi členy Evropského parlamentu, zejména členy ITRE¹⁰³. Projevila se především skutečnost, že evropští politici, především z nových členských zemí, jsou totiž obecně velmi „citliví k přerušení dodávek, které je s Ruskem spojováno“ (Rutland 2008: 203). Evropský parlament v tomto diskurzivním prostředí přistoupil na kompromisní řešení Rady, které oslabilo původní povinné majetkové oddělení produkce od správy přenosových sítí. V konečné podobě byl celý balíček přijat 25. června 2009 a namísto MOU umožnil členským zemím vybrat si jeden ze tří modelů správy přenosových sítí¹⁰⁴. Energetické společnosti tak poměrně efektivně využily bezpečnostního diskurzu k oslabení tržního diskurzu Komise a zajistily si flexibilnější režim, jež jim umožnila zachovat jejich dominantní postavení na národních trzích (Petříček 2012). V reakci na argumentaci o možné destabilizaci evropského energetického trhu posilováním zahraničních energetických společností balíček zavedl tzv. „reciproční klauzuli“, která měla zajistit rovné podmínky pro evropské a zahraniční energetické společnosti.

4.2.2. Environmentální dimenze evropské energetické politiky

Vývoj klimaticko-energetické politiky zaznamenal zlom v roce 2000, kdy byl ustanoven Evropský program pro klimatické změny, čímž se na evropské úrovni vytvořila platforma pro formulování politiky boje s globálním oteplováním. Jeho úkolem bylo navrhnout „společné a koordinované politiky a opatření v oblasti změn klimatu“ (CEC 2000 v Magsig 2008: 9). Na základě doporučení ECCP bylo vypracováno a projednáno několik konkrétních opatření, které měly propojit

¹⁰³ Například v průběhu diskuse ve výboru ITRE, která proběhla 28. února 2008 někteří poslanci z řad EPP frakce zdůraznili, že „jsme závislí na jednom dodavateli a proto oddělení nedává smysl“ (EP 2008).

¹⁰⁴ Tři modely jsou: 1) plné majetkové oddělení, 2) založení nezávislého systémového operátora (ISO), 3) ustavení nezávislého operátora přenosové sítě (ITO) (CEC 2010).

energetickou a environmentální politiku EU především ve snaze o snížení antropogenních dopadů na globální klimatický systém. V roce 2005 byl spuštěn evropský systém obchodování s emisemi, tzv. EU ETS (Emission Trading Scheme)¹⁰⁵. EU ETS se stal ústředním prvkem evropské politiky v této oblasti (Behrens a Egenhofer 2011). Obdobně jako v případě vnitřního trhu také v oblasti integrované klimaticko-energetické politiky nová fáze jejího vývoje byla nastartována publikováním Zelené knihy *Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii*, navrhla kvantitativní cíle a závazky pro několik oblastí souvisejících s bojem proti klimatickým změnám. Například se jednalo o 30 procentní snížení emisí skleníkových plynů do roku 2020 oproti roku 1990. Podobné závazky byly v oblasti podílu obnovitelných zdrojů a snížení energetické náročnosti evropského hospodářství (CEC 2006c).

Hlavním ideovým konceptem, který determinoval politiku EU v oblasti životního prostředí, bylo přesvědčení, že je nezbytné zabránit zvýšení průměrné globální teploty o více než 2 stupně Celsia. Závazek formulovaný již koncem 90. let byl opakovaně potvrzen, mimo jiné na zasedání Evropské rady v říjnu 2009, které předcházelo vyjednávání o post-kjótském mezinárodním režimu v rámci Konference OSN ke změnám klimatu, jež se uskutečnila v prosinci 2009 Kodani (Behrens a Egenhofer 2011; Council 2009). Komise v tomto ohledu přijala jako základ svého environmentálního diskurzu argumentaci IPCC, tj. vědecký pohled na klimatické změny a jejich sociální, politické, bezpečnostní a ekonomické důsledky (IPCC 2007). Klimatická politika EU také vycházela z vlastního pojetí jako lídra v mezinárodních klimatických jednáních. Evropská unie prostřednictvím svých institucí se tak uchopila konceptu trvale udržitelného rozvoje, jako jeden z klíčových prvků své vlastní identity. V tomto směru je to sebeidentifikace EU s diskurzem udržitelného rozvoje, která má pomoci sbližovat národní zájmy a identity členských zemí v širším mezinárodním kontextu klimatických změn a globální degradace životního prostředí (Dryzek 2005). A je to právě Evropská komise, která usiluje o významové vyplnění termínu udržitelný rozvoj.

¹⁰⁵ Council (2003) „Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC“.

Environmentální diskurz se tak stal významným koordinačním prvkem, kolem kterého se utvořila velmi konzistentní koalice zainteresovaných subjektů (stakeholders), jejichž pojetí udržitelnosti se postupně sblížovalo a přispívalo k europeizaci energeticko-klimatické politiky. Na jedné straně byl Evropský parlament, tradičně více otevřený tématům souvisejícím s ochranou životního prostředí, který se stal proponentem ambiciózní klimatické politiky, která měla zajistit vůdčí postavení EU na mezinárodní scéně. V mnoha ohledech požadoval mnohem radikálnější změny než Komise, která se snažila vyvážit potřeby všech tří pilířů energetické politiky. Významnou roli sehrála také podpora rychle se rozvíjejícího „zeleného“ průmyslu, který pro Evropskou komisi je atraktivní partner vzhledem k samostatnému akcentu na „zelená“ pracovní místa, konkurenční výhodu v globální ekonomice a růstovém potenciálu, tj. konceptech obsažených v Lisabonské strategii, která poskytuje intelektuální a ideovou základnu pro činnost evropských institucí prakticky až doposud. Neméně významná byla identifikace ekologických organizací s environmentálním diskurzem Evropské komise, která pomáhala tento diskurz legitimizovat prostřednictvím institucionalizovaného dialogu. V neposlední řadě části národních administrativ se staly integrální součástí evropského environmentálního diskurzu, zejména pak představitelé ministerstev životního prostředí a specializovaných agentur.

V tomto ideovém prostředí Komise navázala na návrhy obsažené v zelené knize *Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii*. Na podzim 2006 předseda Evropské komise José Manuel Barroso prohlásil na plenárním zasedání Evropského parlamentu ve Štrasburku, že v následujícím roce bude jednou z hlavních priorit evropské agendy boj s klimatickými změnami a zvyšování energetické účinnosti¹⁰⁶. Mezi jednadvaceti strategickými iniciativami měla být spojená energeticko-klimatická opatření první na řadě. Komise tak zdůraznila důležitost tématu pro aktuální vývoj evropského integračního procesu. Obdobně německé předsednictví v první polovině roku 2007 definovalo energetiku a klimatické změny jako svoji prioritu¹⁰⁷.

¹⁰⁶ ENDS (2006b) “Energy and climate top Commission’s 2007 agenda”, 16 November 2006, ENDS Europe.

¹⁰⁷ ENDS (2006c) “Energy issues to dominate German presidency”, 21 December 2006, ENDS Europe.

Evropská rada na svém zasedání v březnu 2007 projednala náměty Evropské komise a ve svých závěrech, které obsahovaly také akční plán *Energetická politika pro Evropu*, podpořila. Evropská rada tak stanovila základní parametry závazků v oblasti boje s klimatickými změnami a energetiky. Evropská komise je měla urychleně zpracovat do legislativních návrhů. Již v závěrech Evropské rady se stanoví kvantifikované závazky, které jsou známé jako program 20-20-20 do roku 2020¹⁰⁸. V diskusích probíhajících kolem summitu sehrála svoji roli také koalice státních a nestátních aktérů vytvořená koordinačním diskurzem udržitelnosti, což se projeвило v angažovanosti některých neziskových organizací, například WWF, který vyvíjel tlak na to, aby se neustupovalo Polsku v jeho požadavcích¹⁰⁹.

Návrh legislativního balíčku byl na základě mandátu Evropské rady předložen Komisi v lednu 2008 k projednání v Radě a Evropském parlamentu. Soubor právních návrhů obsahoval několik zásadních směrnic, které měly přispět k naplnění stanovených cílů, tj. měly přispět do roku 2020 ke snížení emisí skleníkových plynů o 20 procent oproti úrovni z roku 1990, zvýšit podíl obnovitelných zdrojů energií v energetickém mixu EU na 20 % a zvýšit energetickou účinnost v Evropě o 20 % oproti předpokládanému vývoji. Soubor předložených směrnic tak reflektoval základní ideje obsažené v evropském environmentálním diskurzu, který Komise vtělila do předchozích koncepčních dokumentů a který se stal základem této legislativní iniciativy. Především zde významně rezonovalo téma energetické účinnosti, která byla identifikována jako jeden z klíčových faktorů nejen udržitelnosti, ale také evropské konkurenceschopnosti. Obdobně zájem o obnovitelné zdroje energií, který měla část diskurzivní komunity v této oblasti, se promítl do závazku na podporu alternativních zdrojů.

Skutečnost, že environmentální diskurz sehrál mezi roky 2007 a 2009 koordinační roli potvrzuje postupná změna stanovisek mnoha zainteresovaných subjektů. Příkladem může být vývoj rétoriky a postoje Generálního ředitelství pro průmysl, které v té době vedl komisař Günter Verheugen. Z počátečního odmítnutí

¹⁰⁸ Council (2007) „Presidency Conclusions- Brussels European Council“, 8. a 9. března 2007, 7224/1/07 CONCL 1.

¹⁰⁹ ENDS (2007a) “Green energy divisions loom over EU summit”, 6 March 2007. ENDS Europe.

klimaticko-energetického balíčku, které odpovídalo postoji větší části evropského průmyslového sektoru, se postupně pozice tohoto ředitelství posunula směrem k zelenému diskurzu. Novými tématy se staly potřeba rozvoje zeleného průmyslu, uplatnění zelených technologií nebo obchodní politika zaměřená přenos technologií a vytváření mezinárodních standardů¹¹⁰.

Vliv environmentálního diskurzu na formulování evropských politik potvrzuje také skutečnost, že energeticko-klimatický balíček do jisté míry zasahoval do oblastí, které nepředpokládaly sdílení kompetencí mezi evropskými institucemi a členskými zeměmi. V případě Lisabonské smlouvy byla ze spolurozhodování explicitně vyloučena oblast využití domácích energetických zdrojů a nastavení národního energetického mixu (EU 2007). Nicméně směrnice o podpoře využívání energie z obnovitelných zdrojů¹¹¹ do značné míry narušuje tuto výjimku, když zavazuje členské země k určitému podílu zelené energie v jejich energetickém mixu.

4.3. Nový rámec energetické politiky pro období 2020 až 2030

V letech 2007 až 2009 byl vytvořen politický rámec pro energetickou a klimatickou politiku pro období do roku 2020. V současnosti probíhá vyhodnocení výsledků politických a legislativních opatření přijatých především v roce 2009 (viz. výše). Současně byla v roce 2013 zahájena diskuse o nových střednědobých závazcích a cílech evropské energetické politiky do roku 2030 a vizi pro období do roku 2050¹¹². Nové iniciativy v této oblasti mají podporovat širší cíle strategie Evropa 2020 a nový přístup k průmyslové politice, která se zaměřuje na reindustrializaci Evropy (Council 2014; CEC 2013a). Evropská komise ve svých

¹¹⁰ ENDS (2007b) „Verheugen charts green path for EU business“, 23 March 2007, ENDS Europe.

¹¹¹ Council (2009b) „Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/28/ES ze dne 29. dubna 2009 o podpoře využívání energie z obnovitelných zdrojů a o změně a následném zrušení směrnic 2001/77/ES a 2003/30/ES“, OJ L 140.

¹¹² CEC (2011) „Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050*“, COM (2011) 112 final.

návrzích také zohledňuje změny v politicko-ekonomickém kontextu, který byl podstatně ovlivněn hospodářskou a finanční krizí, která jednak oslabila schopnost členských států investovat do rozvoje nových technologií a jednak přinesla nové omezení k využití nových fiskálních nástrojů k rozvoji evropské energetiky. Ve stejné době většina členských zemí začala v posledních letech přehodnocovat současné modely podpory obnovitelných zdrojů, které podle některých závěrů vedly k deformaci energetického trhu a poškodily konkurenceschopnost evropského hospodářství. Aktuální sdělení Komise také konstatují, že ve stejnou dobu jako se začíná připravovat nový střednědobý rámec energetické politiky EU, dochází k významné transformaci světového hospodářství, které se projevuje mimo jiné přesunem těžiště poptávky po energii do rychle rostoucích regionů, zejména Asie (CEC 2014a).

Globální energetický systém se v posledních letech podstatně proměňuje nejen na straně poptávky, ale také na straně nabídky. Rozvoj a intenzivní využití nových nekonvenčních zdrojů fosilních paliv mění geografii světové energetiky. Ve výsledku tyto zdroje do jisté míry vyvažují některé předpokládané negativní energetické trendy. Přestože obavy z růstu poptávky pokračují, některé vyspělé země, například Spojené státy, prostřednictvím nekonvenčních ložisek zemního plynu a ropy snižují svoji závislost na dovozech a uvolňují produkční kapacitu tradičních vývozců. Paradoxně tyto trendy jsou v aktuálních dokumentech minimálně zohledněny. Ve sdělení Evropské komise k novému politickému rámci energetické politiky do roku 2030¹¹³ je vliv těchto nových trendů v energetickém sektoru vnímán především jako externí fenomén. Komise tak pouze konstatuje, že rozvoj těžby nekonvenčních zdrojů v řadě zemí, například ve Spojených státech, zlepšuje, vzhledem k poklesu cen energií, jejich konkurenceschopnost a zvyšuje, vzhledem k nižší závislosti na dovozech, fiskální udržitelnost jejich ekonomik, včetně stavu běžného účtu. V porovnání s minulostí, kdy Evropská komise velmi silně podporovala rozvoj jaderné energetiky, jsou evropské instituce ve vztahu k těžbě břidlicového plynu a dalších nekonvenčních zdrojů velmi opatrné. Ve zvláštním sdělení Komise zdůrazňuje především potřebu předcházet možným environmentálním dopadům

¹¹³ CEC (2014a) „Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions *A policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030*“, COM (2014) 15 final.

případné těžby a implicitně se staví z environmentálních důvodů pro tuto alternativu (CEC 2014b)¹¹⁴.

Ve svém obecném hodnocení evropské instituce považují výsledky politického rámce přijatého v legislativních balíčcích v roce 2009 za velmi uspokojivé (Council 2014). K roku 2012 došlo oproti referenčnímu roku 1990 ke snížení emisí o 18 procent. Ve stejnou dobu podíl obnovitelných zdrojů energie dosáhl 13 procent na evropské spotřebě energie, což představuje necelou polovinu světově instalované kapacity zelených zdrojů. Zároveň došlo k snížení energetické náročnosti evropského hospodářství o necelou čtvrtinu oproti roku 1995, což ve výsledku přispělo k poklesu spotřeby energie na jednotku hrubého domácího produktu (CEC 2014a).

V této souvislosti jsou překvapivé především dvě nedostatečně zohledněné záležitosti. Zaprvé praktická absence referencí na vnitřní trh s energiemi nebo na další postup v této oblasti. Komise pouze předpokládá mezi lety 2020 a 2030 zrušení subvencí vyspělých energetických technologií, včetně obnovitelných zdrojů (CEC 2014a: 9). V současné době se tak projevuje, že rozdělením Generálního ředitelství pro životní prostředí (DG ENV) a vznikem samostatného Generálního ředitelství pro oblast klimatu (DG CLIMA) vzniklo v evropské administrativě nové centrum iniciativy, které výrazně promlouvá do podoby evropské energetické politiky nezávisle nebo dokonce na úkor Generálního ředitelství pro energii (DG ENER)¹¹⁵. Vytvořením nového aparátu tak byla ve skutečnosti oslabena koordinace mezi jednotlivými útvary Komise a prohlouben sektorový, respektive tematický, přístup k evropské energetické politice.

Druhé je téma vysokých cen energií, které se přes původní předpoklady nepodařilo liberalizací vnitřního trhu snížit a které jsou v Evropě výrazně vyšší oproti mezinárodním konkurentům (Euractiv 2014a). V hodnocení Komise se tak pouze konstatuje, že prostřednictvím vnitřního trhu se podařilo udržet velkoobchodní ceny energií pod kontrolou. Především evropské průmyslové subjekty však ostře vystupují proti nedostatečné aktivitě evropských institucí v řešení vysokých maloobchodních cen. Jednou z hlavních příčin rostoucích nákladů na energie jsou dotace pro obnovitelné zdroje (Euractiv 2014b). V důsledku tak dochází v evropské

¹¹⁴ Více k tomuto konfliktu bezpečnostního a environmentálního konfliktu viz. kapitola 4.2..

¹¹⁵ http://ec.europa.eu/clima/about-us/mission/index_en.htm.

energetické politice k prohlubování napětí mezi environmentálním a tržním diskurzem, jelikož politické priority z nich vycházející jsou navzájem v rozporu. Na jedné straně jsou obnovitelné zdroje interpretovány jako klíčové k dosažení udržitelnosti a omezení dopadů evropského hospodářství na globální klima. Jsou tak součástí ideového základu environmentálního diskurzu. Prostřednictvím těchto kognitivních poznatků Komise vytváří především jeho koordinační část, která je zaměřena na mobilizaci neziskových organizací a „zeleného“ průmyslu. Na straně druhé jedním z konceptů legitimizujících projekt vnitřního trhu s energiemi je posílení konkurenceschopnosti prostřednictvím nižších cen energie, které má liberalizovaný trh zajistit. Kontradikce mezi evidencí a jeho ideovými východisky tak podkopávají klíčové prvky tržního diskurzu v oblasti energetiky.

Ve vztahu k budoucímu vývoji příprava nového politického rámce vychází opět ze tří prioritních oblastí – konkurenceschopnost, udržitelnost a bezpečnost dodávek - stanovených v Zelené knize *Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii*. Znatelný je však výrazný posun směrem k ústřední roli environmentálního diskurzu a snaze o jeho propojení s tržním diskurzem. Klíčovým motivem nového politického rámce a jeho dlouhodobým záměrem má být přechod ke konkurenceschopné nízkouhlíkové ekonomice. Nově se tak boj s klimatem úzce spojuje s prioritou vybudovat nízkouhlíkové evropské hospodářství, které má zajistit dvě hlavní priority. V první řadě má umožnit udržitelný rozvoj celého evropského hospodářství v souladu se strategií Evropa 2020, což by především mělo přispět k rozvoji zeleného průmyslu a zelených pracovních míst. Základem nové industriální politiky tak mají být inovace, včetně využití vyspělejších technologií v energetickém odvětví. V druhé řadě má pomoci prostřednictvím hlubší integrace energetického trhu zlepšit konkurenceschopnost evropského hospodářství, které bude moci benefitovat z nižších cen energií (CEC 2014a). Avšak tento argument je opětovně postaven na poměrně nejasných předpokladech o pozitivních dopadech vnitřního trhu.

Hlavní závazky nového politického rámce navrhla Komise v souladu s vizí do roku 2050. Prioritní oblastí je výraznější snížení emisí skleníkových plynů. Do roku 2030 by tak mělo dojít podle návrhu obsaženého ve sdělení z ledna 2014 k snížení o 40 procent oproti roku 1990. Nicméně tento kvantifikovaný závazek doposud nezískal podporu Evropské rady, která odsouhlasila princip dalšího snižování emisí,

ale neshodla se na konkrétním procentuálním závazku¹¹⁶. V souladu se snahou o užší propojení environmentálního a tržního diskurzu Evropská komise koncipuje větší uplatnění tržních mechanismů na sektor obnovitelných zdrojů. Ve vztahu k nim má být společným rámcem navýšený závazek na snížení emisí skleníkových plynů, který sám o sobě má přispět k rozvoji alternativních zdrojů energie. Významnou změnou oproti balíčku 20-20-20 do roku 2020 je také předpokládaná větší flexibilita pro členské země ohledně způsobů, jak připravovaných závazků dosáhnout, než tomu bylo v současném legislativním rámci (Council 2014).

V novém politickém rámci do roku 2030 však dochází do značné míry k marginalizaci bezpečnostního diskurzu. Přestože bezpečnost dodávek je potvrzena jako jeden z cílů evropské energetické politiky, Evropská komise ve svém materiálu nenabízí komplexní soubor nástrojů k jejímu dosažení. V novém rámci tak má být energetická bezpečnost posilována tříúrovňovým přístupem. Zaprvé mají být vzhledem ke klesající domácí produkci ropy a zemního plynu více využívány další udržitelné domácí zdroje. Komise vědomě nepředstavuje jasné preference pro zdrojovou diverzifikaci. Vychází totiž z ustanovení Lisabonské smlouvy, že rozhodování o energetickém mixu a správě domácích surovinových zdrojů je plně v kompetenci členských států. Ve svém sdělení však uvádí jako možné alternativy k současné těžbě konvenčních fosilních paliv několik variant - obnovitelné zdroje, nové nekonvenční zdroje fosilních paliv a jadernou energii. Zadruhé, Komise doporučuje přijmout společný nebo alespoň koordinovaný postup při diverzifikaci dodavatelských zemí a při jednáních s nimi. Zatřetí, identifikuje jako jedno z nejefektivnějších řešení problému energetické bezpečnosti zvyšování energetické účinnosti evropského hospodářství. V novém politickém rámci tak naprosto chybí rozpracované pojetí vnější energetické politiky. Mezinárodní dimenze energetické politiky se totiž omezuje pouze na mezinárodní klimatický režim, zejména s ohledem na nové kolo jednání o nástrojích a závazcích v rámci režimu OSN.

V obecné rovině je řešení dlouhodobé energetické bezpečnosti identifikováno v transformaci evropského hospodářství. Přechod na nízkouhlíkovou ekonomiku s sebou přinese vedlejší efekt v podobě posílení bezpečnosti dodávek a celkové bezpečnostní situace EU. Zejména větší využití obnovitelných zdrojů a vyšší

¹¹⁶ ENDS (2014a) "EU leaders postpone decision on 2030 target", 21 March 2014, ENDS Europe.

energetická účinnost má vést ke snížení energetické závislosti Unie na vnějších dodávkách. Významným nedostatkem nového přístupu EU k energetické politice v oblasti energetické bezpečnosti je však neadekvátní reflexe krátkodobých a střednědobých výzev, které budou vzhledem k očekávanému nárůstu závislosti na dovozech ropy a zemního plynu dále narůstat¹¹⁷. V souvislosti s rusko-ukrajinskou krizí ze zimy a jara 2014 se ukazují limity tohoto přístupu k energetické bezpečnosti, jelikož ohrožení dodávek ropy a zemního plynu z Ruska omezuje prostor pro politické a bezpečnostní kroky EU ve svém nejbližším sousedství. Rada na svém zasedání v březnu 2014 vyzvala Komisi, aby předložila do června tohoto roku novou strategii jak snížit energetickou závislost EU (Council 2014; Economist 2014). Přesto konkrétní opatření nelze očekávat v blízkém časovém horizontu. Dlouhodobý výhled energetické bezpečnosti obsažený v současném diskurzu EU tak není plnohodnotnou náhradou pro operativní krátkodobá až střednědobá opatření na posilování bezpečnosti dodávek do Unie jako celku a jejích jednotlivých členských zemí. Oslabení bezpečnostní dimenze tak je jedním z posledních příznaků pokračujícího oslabování koherence evropské energetické politiky a její celkové fragmentace vlivem tří rámců, které se postupně oddělily a vytvářejí vlastní koordinační diskurz zaměřený na specifické skupiny zainteresovaných subjektů, a které také usilují o získání legitimacy prostřednictvím komunikačního diskurzu zaměřeného na evropskou veřejnost.

¹¹⁷ Evropská komise samotná předpokládá, že do roku 2035 bude 90 procent spotřeby ropy zajišťováno vnějšími dodávkami. V případě zemního plynu závislost vzroste z dnešních 60 procent na přibližně 80 procent (CEC 2014a: 12).

5. Vliv fragmentace diskurzu na podobu evropské energetické politiky

V předchozích částech bylo naznačeno, že Evropská unie nemá jeden energetický diskurz, ale ve výsledku existují tři diskurzivní linie, které ovlivňují jednak celkovou europeizaci energetické politiky, jednak vzhledem k vzájemným tenzím, které podporují sektorový přístup nebo zaměření se na jednotlivé segmenty bez větší provázanosti celé energetické politiky. Nic na této skutečnosti nemění, že již od roku 2005 se Evropská komise deklaruje potřebu vyváženého přístupu ke všem třem pilířům – konkurenceschopnosti, udržitelnému rozvoji a bezpečnosti dodávek¹¹⁸. Ani zlepšení interní spolupráce a koordinace mezi jednotlivými generálními ředitelstvími Evropské komise nepřispělo ke skutečnému zlepšení stavu. Jak bylo výše uvedeno, efektivní koordinace bylo dosaženo mezi administrativou v oblasti energetiky a hospodářské soutěže. Do jisté míry také byla zlepšena koordinace mezi DG TREN a DG ENVI (Eikeland 2012). Ale nedostatečná je stále provázanost například na úseky věnující se vnějším vztahům a rozvojové spolupráci. Klíčovou otázkou je, jestli nedostatečná vnitřní koordinace na straně Komise je příčinou nekoherentní evropské energetické politiky nebo jsou to naopak tenze mezi jednotlivými diskurzy, které způsobují celkovou fragmentaci politiky EU v této oblasti.

V rovině diskurzu je možné identifikovat tři hlavní třecí plochy, které proti sobě staví jednotlivé vrcholy tzv. energetického trojúhelníku EU (viz. příloha č. 3). Vzniká tak tenze mezi konkurenceschopností a bezpečností, mezi bezpečností a udržitelností a v neposlední řadě mezi konkurenceschopností a udržitelností. V rámci této interakce se také plně uplatňují tři odlišné perspektivy energetické bezpečnosti, které jsou začleněny do těchto energetických diskurzů a tvoří jejich podstatnou část.

V první řadě se jedná o tržní perspektivu, respektive přístup, k energetické bezpečnosti, která považuje problematiku zásobování energetických surovin jako běžnou ekonomickou aktivitu. Tato diskurzivní linie vychází z liberálních idejí, které

¹¹⁸ Potřebu vyváženosti zdůraznil například komisař Piebalgs na setkání EURACOAL v lednu 2005 (Eikeland 2012: 49).

předpokládají nekonfliktnost spolupráce mezi producenty a spotřebiteli energetických surovin, kterou je možné prohlubovat prostřednictvím systému společných pravidel a norem. Zároveň tato perspektiva předpokládá, že energetické suroviny nejsou nikterak výjimečné a není tudíž nutné vytvářet politický rámec, který by se zakládal na mimořádných opatřeních. Kvalitativně se podle tohoto přístupu jedná o běžnou komoditu, jejíž alokaci a distribuci je možné ponechat tržnímu mechanismu (Černocho a Ocelík 2014). V případě Evropské unie se tento diskurz projevuje především důrazem na vytváření regulatorního rámce, který by umožnil efektivní fungování tržních principů a činnost komerčních subjektů. Příkladem politického opatření, které vycházelo z diskurzivních východisek této perspektivy, byla podpora Energetické charty, která měla vytvořit společná pravidla pro obchod s energetickými surovinami a liberalizovat tento sektor na regionální úrovni. V důsledku pak tato perspektiva energetické bezpečnosti zajišťované prostřednictvím funkčního trhu akcentuje spíše výhody desekuritizace energetiky. V terminologii Kodaňské školy se tak jedná o desekuritizační krok Evropské komise, která od 90. let 20. století využívá tržního diskurzu k europeizaci energetické politiky.

Druhé pojetí energetické bezpečnosti je součástí tzv. bezpečnostního pilíře či dimenze evropské energetické politiky. Vychází ze strategického pojetí problematiky zásobování energetickými surovinami. V této perspektivě je zvyšující se závislost Evropské unie na dovozech energetických surovin, zejména zemního plynu, ale rovněž ropy, ze třetích zemí, vnímána jako existenciální hrozba. Riziko použití energetické zbraně ze strany producentů zemí je tak formulováno jako jeden z hlavních kognitivních argumentů, o které se proces sekuritizace evropské energetické politiky opírá. Vztahy s producentními zeměmi se proto podle této perspektivy měly řídit především strategickými, nikoliv ekonomickými, ohledy. Identifikace producentů zemí jako potenciálních hrozeb přispívala k vytvoření tlaku na přijetí mimořádných opatření, například ve vztahu k Rusku to bylo hledání nových, z ekonomického hlediska neefektivních, zdrojů a transportních cest. V tomto směru to byla právě Evropská komise, která hrála velmi aktivní roli při sekuritizaci evropské energetiky, zejména prostřednictvím identifikace a pojmenování hrozeb. Příkladem může být označení závislosti na dodávkách zemního plynu zejména z Ruska za bezpečnostní hrozbu v zelené knize *Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply* (COM 2000a) a následných pozičních dokumentech

Evropské komise. Komise tím zpochybnila spolehlivost Ruska jakožto partnera EU v oblasti energetiky, ačkoliv „historické zkušenosti i jeho závislost na příjmech z vývozu energetických surovin“ nedávala základ pro takovýto sekuritizační krok (Trombetta 2012: 14). Druhá perspektiva energetické bezpečnosti obsažená v bezpečnostním diskurzu Evropské komise tak vyvolává geopolitické hrozby jakožto motiv pro institucionální změnu.

V posledním případě se k energetické bezpečnosti přistupuje z environmentální perspektivy, která zohledňuje rostoucí obavy z dopadů změn klimatu. Evropská komise v tomto diskurzu efektivně propojila otázku udržitelnosti s problematikou dodávek energetických surovin. Za hrobu byla označena současná podoba energetického mixu a jeho dopady na životní prostředí. Sekuritizační krok tak předmět sekuritizace posouvá od problematiky dodávek samotných k obecnějšímu existenciálnímu riziku v podobě neudržitelného způsobu produkce a využití energie v EU. Sekuritizací se také Komise pokouší vytvořit ideový a diskurzivní kontext, který by jí umožnil přijmout radikální kroky v podobě zásadní transformace evropské energetiky a její surovinové základně. Hrozba pro EU tak bude přetrvávat do doby, než dojde k dekarbonizaci evropské ekonomiky a zbavení se závislosti na fosilních palivech, tj. přechod k energeticky plně udržitelnému a bezpečnému hospodářství (Trombetta 2012).

V případě první perspektivy energetické bezpečnosti tak diskurz prezentovaný částí Evropské komise, především Generálním ředitelstvím pro hospodářskou soutěž, vychází z přesvědčení, že fungující vnitřní trh přispěje k zlepšení bezpečnosti dodávek, sníží riziko pro jednotlivé členské země v případě krátkodobých výpadků a celkově tak posílí bezpečnost EU. Nicméně tento argument naráží na dva základní problémy, na zajištění dostatečných investic a na schopnost zabezpečit dostatečné množství energetických zdrojů v situaci, kdy soukromé firmy, preferující krátkodobé zisky před dlouhodobými závazky, jsou demotivovány investovat výhledem nižších výnosů a redukci monopolní renty v důsledku liberalizace (Černoch 2008).

V druhém případě jsou motivy environmentální politiky ve výběru zdrojů v rozporu s potřebami dlouhodobé stability dodávek energetických surovin. Na jedné straně současná podoba samotné energetiky představuje existenciální hrozbu, jelikož podkopává ekologické základy pro fungování evropské společnosti. V tomto směru

environmentální perspektiva energetické bezpečnosti diskurzivně vytváří hrozbu v podobě dlouhodobých následků stávající energetické politiky pro budoucí zajištění základních podmínek pro existenci společnosti v podobě, jak ji dnes známe, včetně kvality života. Na straně druhé pak sekuritizace problematiky dodávek energetických surovin, zejména fosilních paliv, předpokládá přijetí mimořádných opatření k jejich zajištění. Jedním z nich jsou například bilaterální dohody jednotlivých členských zemí, které jim dávají dlouhodobě garance dodávek výměnou za garanci poptávky, přestože deklaratorně EU chce vystupovat ve vztahu k producentům zemím jednotně. Jestliže prioritou environmentálního diskurzu pak je přechod na nízkouhlíkové zdroje, bezpečnostní diskurz považuje za nezbytné nabídnout dlouhodobé závazky producentům zemím, které zajišťují uspokojení potřeb současného energetického mixu EU. Podobně volba mezi různými zdroji může být touto tenzí ovlivněna. Příkladem může být rozvoj nekonvenčních zdrojů fosilních paliv, který naráží na omezení vyvolaná environmentálním diskurzem.

V této souvislosti je také nutné si uvědomit, že integrace energetické politiky a její europeizace neprobíhá rovnoměrně. Mnoho autorů upozorňuje, že „vnitřní dimenze podstatnou měrou předhání tu vnější“ (Černoch 2008:76; Bierchfield 2011). Výsledkem je také jistá nesouměrnost v europeizaci samotných diskurzů, které se k těmto dvěma dimenzím vztahují. V současné době v evropské politické diskusi převládají perspektivy energetické bezpečnosti obsažené v environmentálním a tržním diskurzu, které jsou zaměřeny především na vnitřní dimenzi energetické politiky¹¹⁹, kdežto bezpečnostní diskurz je pouze částečně europeizován, jelikož se vztahuje především k vnější dimenzi, kde ideové rozdíly mezi pozicemi členských států limitují prostor pro vytváření celoevropského diskurzu. Jak konstatuje Černoch „zatímco Evropská komise může díky svým nástrojům v oblasti společného trhu směřovat alespoň vnitřní dimenzi evropské energetiky k původním záměrům liberalizovaného a společného trhu, vnější dimenze je polem až nacionalisticky laděného soupeření států v tradičně realistickém přístupu“ (Černoch 2008: 79).

¹¹⁹ Neznamená to, že by například ideové základy environmentálního diskurzu neměly svoji mezinárodní dimenzi. Změny klimatu a nástroje k řešení tohoto problému jsou samozřejmě internacionalizovány. Ale hlavní důraz současného environmentálního diskurzu jsou na opatření uvnitř EU.

V následující části budou zkoumány dvě klíčové interakce mezi třemi energetickými diskurzi, které obsahují různé perspektivy energetické bezpečnosti. Zaprvé vztah tržního a bezpečnostního diskurzu, kde se střetává snaha o sekuritizaci se snahou o desekuritizaci. Zadruhé tenze mezi bezpečnostním a environmentálním diskurzem, kde se naopak setkávají dva sekuritizační diskurzy, které však mají diametrálně rozdílné pojetí pojmu energetické bezpečnosti. V obou případech dochází ke konfliktu ideových pozic, které vychází z rozdílných kognitivních i normativních argumentů. V této práci není blížeji rozpracována interakce mezi tržním a environmentálním diskurzem, jelikož tento vztah se odehrává podle podobného scénáře jako vztah tržního a bezpečnostního diskurzu. Desekuritizace energetiky implicitní v tržním diskurzu je v rozporu se snahou environmentálního diskurzu posunout rozhodování o energetické politice do roviny mimořádných opatření, které jsou podle pozičních dokumentů nezbytné k dosažení přechodu na nízkouhlíkovou ekonomiku. Například výrazná finanční podpora obnovitelným zdrojům, která je v rozporu s principy fungování trhu, nebo státní intervence v energetice na podporu nových energetických technologií. Zároveň environmentální diskurz v sobě obsahuje normativní pozici, která předpokládá, že tržní mechanismy samotné nejsou schopny zajistit požadovanou transformaci evropské energetiky.

5.1. Ekonomizace versus sekuritizace evropské energetické politiky

Ve vztahu k energetické bezpečnosti Evropské unie má velký význam vnitřní nesouvislost dvou hlavních energetických diskurzů: tržního a bezpečnostního. Někteří autoři tuto tenzi označují jako spor mezi trhem a geopolitikou, respektive mezi institucionálním přístupem a strategickým přístupem k energetickým problémům (např. Young 2007; Metais 2013; Chester 2010). Do značné míry tyto dva odlišné ideové přístupy jsou základem výše uvedených konfliktních energetických diskurzů ovlivňujících podobu současné energetické politiky EU.

Ze všech tří pilířů evropské energetické politiky je to právě tržní diskurz, který dlouhou dobu vytvářel a do současnosti vytváří hlavní ideovou základnu pro europeizaci evropské energetiky. Klíčovou roli v tomto procesu sehrála především Evropská komise, která od poloviny 80. let usilovala o začlenění energetiky do širšího projektu vnitřního trhu. Velmi aktivní roli hrálo především Generální ředitelství pro hospodářskou soutěž, které postupně získalo na svoji stranu také Generální ředitelství pro dopravu a energie, jež v předchozích letech bylo poměrně rezervované k radikálnímu uplatnění principů hospodářské soutěže na klíčová energetická odvětví a jež se spíše snažilo o vyjednávání s členskými zeměmi a dosažení kompromisu ve věci organizace evropského trhu s energiemi. Výsledkem přibližování obou generálních ředitelství Evropské komise bylo poměrně aktivní prosazování tržních nástrojů k řešení energetických problémů EU.

Právě strategické využití idejí trhu, deregulace a liberalizace mělo přispět k tomu, aby se rozhodovací procesy ve vybraných oblastech, včetně energetiky, odehrávaly na evropské úrovni a bez větších zásahů vlád do chodu energetického trhu. V tomto pojetí role veřejných subjektů bylo pouze zajištění rovných podmínek prostřednictvím harmonizace regulatorního prostředí napříč Evropou. Komise prostřednictvím tohoto diskurzu tak usilovala o vytvoření široké transevropské koalice, která by vycházela ze sdílených kognitivních argumentů zdůrazňujících racionální povahu podpory integrace energetického trhu a jeho přínosu pro všechny zúčastněné strany. Avšak liberalizace a demonopolizace sama o sobě není dostatečným legitimizačním prvkem pro vytvoření takovéto koalice, která by otevřela prostor pro vznik nových iniciativ na evropské úrovni směřujících ke kompletní integraci evropského energetického trhu. Komise v této souvislosti musela tento ideologický základ rozvinout do tří hlavních argumentačních linií, které vytvořily základ relativně komplexního koordinačního i komunikačního tržního diskurzu.

První z nich propojila cíle Lisabonské strategie s nutností reformy evropské energetické politiky. Deregulace v rámci vnitřního trhu a větší konkurence mezi energetickými společnostmi byla prosazována jako nejefektivnější nástroj k snížení cen energií pro průmyslové spotřebitele i domácnosti. Nižší vstupní náklady měly přispět k větší konkurenceschopnosti evropského hospodářství, jež s sebou měla přinést vytvoření nových pracovních míst, vyšší životní standard a posílení celkové sociální soudržnosti Evropy. Komise touto argumentací směřovala především na

aktéry z řad velkých spotřebitelů, evropského průmyslu a odborů. Druhou linií bylo přesvědčení, že otevření a deregulace trhu vzhledem ke snazšímu přístupu k sítím pro malé producenty pomůže kombinovat ekonomické a environmentální cíle evropské energetické politiky. Nedostatečná konkurence také podle Komise omezovala investice do technologického pokroku a inovací. Zároveň vhodná kombinace liberálního regulatorního rámce a podpory má být hlavním stimulem pro tržní aktéry k tomu, aby investovaly do přechodu k nízkouhlíkové ekonomice. V diskurzivním prostředí založením na neoliberálních myšlenkách, tak jak převládají od 90. let v institucionálním prostředí EU, bylo přirozené, že tato transformace měla být sledována prostřednictvím tržních mechanismů, nikoliv významnější intervence ze strany veřejného sektoru (Kern 2009)¹²⁰. Ve výsledku to snižovalo celkovou účinnost sektoru, tj. opět to bylo v rozporu se záměry EU v oblasti boje s klimatickými změnami (CEC 2006a). Třetí argumentační pozice Komise byla, že dokončení vnitřního trhu a jeho liberalizace významným způsobem přispěje k větší bezpečnosti energetických dodávek.

Komise tak svůj koordinační diskurz vycházející z neoliberálních idejí orientovala na dvě skupiny zainteresovaných subjektů. Na tradiční hospodářskou koalici a na environmentální koalici, které se snažila přesvědčit o relevanci nabízených argumentů k zajištění společných cílů obou skupin. V prvním případě se jedná o vybrané členské země, které chtějí zajistit rovné podmínky v energetickém sektoru poté, co již samy liberalizovaly a deregulovaly svá energetická odvětví. Vedle nich se potom v tomto energetickém diskurzu propojují argumenty institucí zastupujících evropský průmysl, například UNICE. Jejich pozice byla motivovaná především snahou o snížení vstupních nákladů na energetiku pro evropské podniky jako předpoklad k posílení konkurenceschopnosti evropského hospodářství v mezinárodní soutěži. V druhém případě to jsou především ekologické neziskové

¹²⁰ V tomto směru na sebe naráží především liberalizační diskurz a environmentální diskurz, které vycházejí z jiných filosofických základů a proto přistupují odlišně k formulování základních principů energetické politiky a k definování přijatelných nástrojů. Například rozdílný přístup k dotacím pro obnovitelné zdroje. V posledních letech se však východiska liberalizačního diskurzu promítají do praktické politiky EU, např. v podobě postupného zrušení podpory obnovitelným zdrojům z důvodů narušování tržního prostředí EU (CEC 2014a; Euractiv 2014d). Zároveň kritika z environmentálních pozic používá termínů charakteristických pro liberalizační diskurz. Například tvrzení, že dotace mohou spíše vytvářet hospodářskou soutěž, ne ji překážet (Euractiv 2014c). Snaha legitimizovat vlastní pozici využitím slovníku „konkurenčního“ diskurzu svědčí o mnohem silnějším postavení liberalizačního diskurzu v současné evropské energetické politice.

organizace a některé členské země, například skandinávské členské země, které dlouhodobě podporovaly rozvoj obnovitelných zdrojů, přispívaly k „ozelenění“ evropského diskurzu a zdůrazňovaly potřebu přechodu k nízkouhlíkové ekonomice jako základní princip dlouhodobé strategie Evropské unie.

Ústředním motivem tohoto koordinačního diskurzu se stalo vytvoření liberalizovaného vnitřního trhu s energiemi, který by přispěl k cenové konkurenceschopnosti evropského průmyslu, zlepšení přístupu producentů z obnovitelných zdrojů na trh, tj. byl by základním kamenem transformace na nízkouhlíkové hospodářství a v neposlední řadě by efektivněji distribuoval omezené zdroje a stimuloval úspory. Evropský liberalizační diskurz v sobě obsahuje také významnou bezpečnostní argumentaci, která vychází z předpokladu pozitivního dopadu integrace vnitřního trhu na energetickou bezpečnost EU vzhledem k snížení zranitelnosti jednotlivých členských zemí v případě výpadku dodávek (CEC 2006c)¹²¹.

Liberalizační diskurz také významně ovlivnil přístup EU k vnější dimenzi energetické politiky. V první řadě nastavil jednoznačnou prioritizaci vnitřních/domácích opatření a politik před posilováním vnějších vztahů především s energetickými producenty (CEC 2006d). Zároveň však významně ovlivnil celkovou konceptualizaci energetické bezpečnosti a nástrojů k jejímu dosažení, která se zakládá na rozšíření principů vnitřního trhu na vztahy s producenty zemí. EU tak ve svém diskurzu, který navazuje mimo jiné na Energetickou chartu, předpokládá, že nejvhodnějším rámcem pro zajištění energetické bezpečnosti členských zemí je vytvoření společného regulatorního prostoru, který by zahrnoval také producenty zemí (CEC 2006c; Young 2007). Základem vnějších energetických vztahů tak mají být podle východisek EU, zejména Komise, tržní principy, normy vnitřního trhu a také aplikace pravidel hospodářské soutěže. Podle některých evropských představitelů tak „dokončení vnitřního trhu je předpokladem pro to, aby EU mohla integrovat společnou vnější dimenzi do své energetické

¹²¹ Argumentace Evropské komise se opírá o předpoklad, že diverzifikace energetických dodávek jednotlivých členských zemí je mnohem menší než diverzifikace dodávek EU jako celku. V případě volného pohybu energie na vnitřním trhu tak nedostatečná diverzifikace jednotlivých zemí může být v případě krize kompenzována dodávkami do jiných částí EU. V praxi však tento předpoklad naráží na technické bariéry v evropské přenosové síti a síti produktovodů a na nerovnoměrném rozložení strategických rezerv (Economist 2014).

politiky“ (Young 2007: 5). Právě vnitřní trh má být hlavním nástrojem pro posilování spolupráce s producenty zemí, jelikož vstup zahraničních společností na energetický trh EU je na základě třetího liberalizačního balíčku recipročně podmíněn rovným zacházením s evropskými společnostmi (Petříček 2012). Atraktivita evropského vnitřního trhu s jeho koupěschopnou poptávkou má tak zajistit přístup evropských energetických společností k zahraničním energetickým zdrojům a ochránit jejich investice v zemích s netransparentním regulačním prostředím.

Ve své podstatě se tak liberalizační diskurz EU zaměřuje na desekuritizaci, respektive ekonomizaci, evropské energetické politiky. Zajištění dodávek energií má být dosaženo uplatněním tržních principů, které mají být institucionalizovány v mezinárodní správě energetického systému. Základem politiky EU tak je vytváření mezinárodního partnerství, nikoliv využití politických nebo dokonce vojenských prostředků k posílení vlastní energetické bezpečnosti. V tomto ohledu tak diskurz Unie brání využití klasických mocenských, tj. činí je nelegitimními nástroji, v čemž se výrazně odlišuje od pozice USA (Young 2007). V praktické rovině se také liberalizační diskurz EU promítá v konkrétních opatřeních, které se Komise pokouší uplatnit a které mají dopad na vnější dimenzi evropské energetické politiky. Příkladem může být aktivní snaha o externí aplikaci pravidel hospodářské soutěže. Nejvýznamnějším pokusem o jejich uplatnění je probíhající protitrustové šetření Gazpromu ze strany Evropské komise, které napadá způsob, jakým společnost stanovuje ceny na některých východoevropských trzích¹²².

Hlavním, strategickým úkolem liberalizačního diskurzu tak bylo a doposud je, vytvořit větší prostor pro působnost evropských institucí při koordinaci činnosti a chování relevantních aktérů na evropské úrovni (Jabko 2006). Ideologie trhu tak přispívá k postupnému přibližování zájmů a preferencí členských zemí, což je patrné například v pokračující deregulaci vnitřního trhu, kdy řada členských zemí opustila podporu svých národních energetických společností, např. Německo. Vedle koordinačního diskurzu, založeném na idejích trhu a společného regulačního prostředí, který v komplexním evropském politickém systému hraje v oblasti energetiky ústřední roli, však evropské instituce tento ideový rámec využívají také v komunikačním diskurzu zaměřeném na širokou evropskou veřejnost. Velmi aktivně

¹²² Financial Times (2014) „Gazprom faces EU antitrust charge threat“, 7 February 2014, www.ft.com.

především využívají argumentů o výhodnosti a přínosech integrace vnitřního trhu pro spotřebitele a domácnosti. V souvislosti s legislativním balíčkem přijatým v roce 2009 tak například komisař Piebalgs zdůraznil především přínos pro občany v podobě větší ochrany a maximálně snížených cen energií¹²³. Evropská unie tak podobně jako v oblasti telekomunikací usiluje o získání vlastní legitimacy prostřednictvím přímé podpory občanů. Pomineme-li skutečnost, že se jedná o součást dlouhodobé politiky EU v oblasti vztahů s veřejností, jejíž motivace jsou mnohem obecnějšího charakteru, tak právě komunikační diskurz v oblasti vnitřního trhu a liberalizace představuje jednu z nejrozvinutějších složek evropské energetické politiky. Evropské instituce se jeho prostřednictvím pokouší posilovat nezávislost svého postavení v rozhodovacím procesu, jelikož se mohou odkazovat na podporu občanů pro její návrhy.

Komunikační diskurz má však také druhou roli a to ve vztahu k vnějším aktérům. EU touto cestou vytyčuje argumentační rámec své pozice v oblasti energetické politiky, čímž jasně naznačuje, jaké jsou její východiska pro spolupráci například s producentními zeměmi. V komunikačním diskurzu tak velmi silně rezonuje téma synergie mezi liberalizací/transparentním regulačním prostředím na jedné straně a energetickou bezpečností na druhé straně. Na evropské úrovni však širší ideový kontext, vyjádřený především v tezích obsažených v Lisabonské strategii a strategii Evropa 2020, tak otevírá prostor pro lépe uchopitelné argumenty liberalizačního diskurzu, tj. hospodářská výhodnost, přínos pro spotřebitele, pozitivní dopad na hospodářský růst a zaměstnanost, spíše než pro relativně abstraktní a ze strany veřejnosti mnohem obtížněji uchopitelné geopolitické výzvy související s energetikou.

Liberalizační diskurz se tak snaží jak ve své koordinační, tak v komunikační části, o začlenění bezpečnostní dimenze do svých ideových východisek, terminologie a souboru politických návrhů na nich postavených. Ve skutečnosti však přispívá svým důrazem na desekuritizaci této oblasti k začlenění energetické politiky mezi

¹²³ Piedbalgis: "This is about getting a better deal for both consumers and businesses. Consumers will benefit from better protection and the lowest possible prices, while companies will have a chance to gain more business in a competitive market. A clear regulatory framework for a functioning internal gas and electricity market will help the EU to meet the challenges of climate change, increased energy import dependence and global competitiveness," (CEC 2009:1).

běžné hospodářské politiky, jejichž cílů lze dosáhnout běžnými ekonomickými nástroji. Na rozdíl od geopolitického přístupu většiny ostatních globálních aktérů tak tržně-liberalizační diskurz EU předpokládá, že bezpečnost dodávek zajistí tržní aktéři, tj. energetické společnosti jako takové. Veřejný sektor má pouze vytvořit otevřené a stabilní regulační prostředí, ve kterém mohou tyto subjekty sledovat své komerční cíle, jejichž vedlejším efektem bude posílení energetické bezpečnosti EU.

Ve vztahu k vnější dimenzi energetické bezpečnosti tak tato diskurzivní pozice předpokládá, že dlouhodobým řešením je posilování vzájemné obchodní a tržní závislosti mezi Evropou a producentskými zeměmi, nikoliv snaha o snížení vnější závislosti (Young 2007). V tomto ohledu je však liberalizační diskurz vnitřně velmi nekonzistentní a nekoherentní. Na jedné straně EU předpokládá zlepšení své energetické bezpečnosti využitím celé řady vnitřních opatření. Jedná se především o větší energetické úspory, větší využití vlastních energetických zdrojů nacházejících se na území členských zemí a především přechod k obnovitelným zdrojům energie. Na straně druhé očekává „pokračování ve vzájemně výhodné spolupráci se stávajícími dodavateli do Evropy“, tj. prohlubování vzájemné závislosti, resp. interdependence (CEC 2013b: 2). Výsledkem takto konstruovaného rétorického rámce je však nejistota ohledně dlouhodobých záměrů v oblasti energetické politiky a jejich provázaností s uskutečňovanou politikou. Vnitřní tenze v energetickém diskurzu, kdy se bezpečnostní a liberalizační diskurz dostávají do vzájemně si odporujících pozic má pak negativní dopad na interpretaci skutečných záměrů EU ze strany producentských zemí. Vztahy s producentskými zeměmi tak spíše než vzájemnou výhodností a závislostí jsou charakterizované vzájemnou nejistotou, což přispívá k průběžnému predefinování zájmů obou stran a k posunům ve vnímání vzájemné interakce. Země vyvážející energetické suroviny očekávají, že základem spolupráce bude dlouhodobá stabilita a předvídatelnost. Z jejich pohledu je vzájemná závislost založena na předpokladu stabilní poptávky po svých energetických surovinách na straně EU. Vzhledem k jejich významné hospodářské roli, kdy jsou velmi často nejdůležitějším zdrojem rozpočtových příjmů producentských zemí, představují pro ně evropské snahy snížit vnější závislost potenciální hospodářskou hrozbu. Energetický diskurz EU, přestože v sobě dlouhodobě neobsahuje koncept energetické soběstačnosti jako jedno ze svých hlavních východisek, tak vzhledem k důrazu na transformaci evropského energetického systému směrem k nízkouhlíkové

ekonomice a s ní spojenou redukcí vnější závislosti, snižuje pravděpodobnost vytvoření trvalejšího energetického partnerství s producentními zeměmi. Namísto dlouhodobých záruk v podobě „cestovní mapy energetické poptávky“ (energy demand roadmap), totiž nabízí pouze nepředvídatelné prostředí deregulovaného trhu (Young 2007: 8). Pro producenty však toto není alternativa k dlouhodobým kontraktům a strategickému partnerství a spolupráci, které jim dávají větší jistotu ohledně příjmů z prodeje jejich surovin.

Velmi podstatnou trhlinou v diskurzivním rámci evropské energetické politiky je kromě tenzí mezi jeho bezpečnostní a liberalizační dimenzí, také prohlubující se propast mezi diskurzem a skutečnou politikou EU a členských zemí. Zejména ve vztahu k Rusku členské země po neúspěšné ratifikaci Smlouvy o Energetické chartě začaly opouštět rétoriku společného regulatorního prostoru a namísto toho přistoupily k hledání strategického partnerství. Jak poukazuje Richard Young, na rozdíl od jiných zahraničněpolitických nástrojů EU, například Evropské politiky sousedství, dohoda o partnerství a spolupráci s Ruskem a zejména „čtyři společné prostory nikterak nezmiňují začlenění pravidel a standardů EU“ (Young 2007: 10). V naprosté většině tak členské země upřednostnily geopolitický přístup k řešení problému zajištění bezpečnosti dodávek. Namísto čistě ekonomických nástrojů tak řada zemí, například Německo nebo Itálie, využila v posledním desetiletí bilaterálních dohod s Ruskem, které garantují dlouhodobé dodávky strategických energetických surovin. Ukazuje se tak, že projekce vlivu Evropské unie v mezinárodním energetickém systému založená na principech vnitřního trhu tak má své limity. Především koordinační diskurz evropských institucí vycházející z neoliberalních idejí liberalizovaného tržního prostředí založeného na principech transparentního regulatorního rámce a rovných podmínkách pro všechny ekonomické subjekty není koherentní s bezpečnostním diskurzem, který v sobě obsahuje silné geopolitické a strategické komponenty, jež jsou především pro členské země

5.2. Konfliktní priority energetické politiky EU v oblastech životního prostředí a bezpečnosti

V posledním desetiletí byla zahraničně-politická dimenze energetické politiky také upozaděna vzrůstající pozorností zaměřenou na environmentální témata, zejména na dopady energetiky na změny klimatu (Young 2007). Perspektivy evropské energetické bezpečnosti jsou tak v současnosti silně ovlivňovány omezeními, které v sobě obsahuje environmentální diskurz, jež se zejména v posledních dvou desetiletích etabloval jako klíčová část evropské energetické politiky. Tradičně vycházel z poměrně úzkého pojetí problémů a výzev energetické politiky, jelikož v počátcích byl utvářen z naprosté většiny ekologickým hnutím. Jeho charakteristikou byl silný normativní prvek, jenž předurčoval celkový přístup k politickým rozhodováním na národní i evropské úrovni. Přijetím energetického programu 20-20-20 do roku 2020 a vytvořením nového politického rámce pro energetickou a klimatickou politiku do roku 2030 došlo k většímu propojení environmentálního diskurzu s hospodářskou stránkou energetické politiky. Společné diskurzivní východiska umožnila vytvoření nové koalice neziskových organizací, vybraných částí veřejného sektoru a některých průmyslových odvětví. Zejména prolínání idejí konstruovaných „zeleným“ průmyslem na jedné straně a ekologických organizací na straně druhé přispěly k celkovému rozvoji environmentálního diskurzu na evropské úrovni.

Právě tato koalice přinesla nové koncepty, které se promítly do nových strategických vizí EU v oblasti hospodářské i energetické politiky. Zelená ekonomika, zejména pak produkce energie z obnovitelných zdrojů, s sebou přinesla nové přísliby dlouhodobě udržitelného růstu, nových pracovních míst a také menší závislosti na vnějších dodavatelích. Konečným cílem těchto strategií je kompletní přechod EU k energeticky efektivnější nízkouhlíkové nebo dokonce bez uhlíkové ekonomice (CEC 2014b; CEC 2011a). Dlouhodobá budoucnost evropského hospodářství byla tak identifikována v maximálně možné dekarbonizaci a zelené

transformaci Evropy. Vize pro období do roku 2050 předpokládá¹²⁴, že tento proces přispěje k posílení konkurenceschopnosti Evropy a vyřeší většinu jejích problémů v oblasti energetiky a dopravy (CEC 2011a). Environmentální diskurz nepředpokládá významný vliv cen energie na konkurenceschopnost Evropy jako celku. Naopak vnímá nové příležitosti vyvolané nejistotou ohledně energetické budoucnosti EU v podobě modernizace evropského hospodářství. Základem udržitelné hospodářské strategie EU tak mají být tři oblasti opatření. Zaprvé komplexní přístup k energetickým úsporám a energetické účinnosti evropské ekonomiky. Zadruhé podpora výzkumu a inovací v oblasti nízkouhlíkových technologií, zejména obnovitelných zdrojů energie. A v neposlední řadě započtení negativních externalit do cenotvorby v energetickém odvětví, tj. zejména zohlednění negativních dopadů emisí skleníkových plynů na změny klimatu a jejich zohlednění v ceně energie (Climate Strategies 2014).

Environmentální koalice vytvořená kolem koordinačního diskurzu založeného na těchto idejích vychází v oblasti energetiky z předpokladu, že sektor obnovitelných zdrojů má významný potenciál k zlepšení energetické situace Evropy a snížení dopadů na životní prostředí. Vedle přímého vlivu na energetiku však environmentální diskurz zdůrazňuje jak v koordinační, tak v komunikační úrovni pozitivní vliv jím navrhované strategie na evropské hospodářství jako celek. Jako úspěšný vzor je například uváděno německé hospodářství, kde přibližně milion pracovníků je zaměstnáno v odvětví obnovitelných zdrojů energie (Buisset et al. 2012: 12).

Významnou rovinnou environmentálního diskurzu tak tvoří jeho komunikační dimenze, která především mobilizuje podporu veřejnosti a tím zvyšuje legitimitu navrhovaného přehodnocení strategických vizí rozvoje EU. V porovnání s abstraktním tématem energetické bezpečnosti jsou zejména klimatické změny poměrně dobře komunikovatelnou hrozbou (Young 2007). Podobně argumenty o přímých pozitivních dopadech zelené ekonomiky na tvorbu pracovních míst rezonují ve společnosti mnohem silněji než relativně neuchopitelné otázky zásobování energetickými surovinami či komplexních vztahů s producenty zemědělními. Odborná i široká veřejnost je schopna si představit náklady spojené s transformací

¹²⁴ Hlavním záměrem dlouhodobé energetické a klimatické vize EU je výrazné snížení emisí oxidu uhličitého v klíčových sektorech. V případě elektroenergetiky by mělo podle současné vize jít až o 90 procentní redukci do roku 2050 (CEC 2011a; ENDS 2011).

k nízkouhlíkové energetice, stejně jako náklady pokud by zůstal zachovaný současný stav a pokračovalo se ve scénáři „business-as-usual“. Proto také environmentální diskurz vystavěl poměrně komplexní argumentaci, která předpokládá nižší náklady nízkouhlíkové trajektorie Evropy oproti zachování současného trendu v oblasti emisí skleníkových plynů (ENDS 2011). Komunikační diskurz vycházející z environmentálních idejí tak do sebe začlenil nejenom normativní „ekologické“ argumenty, ale také „racionální“ ekonomické a finanční tvrzení, jež mají podepřít relevanci tohoto rétorického rámce v evropském rozhodovacím procesu.

Vedle normativně-ekologických a hospodářských idejí však environmentální diskurzu EU v oblasti energetiky inkorporoval také soubor idejí, které předpokládají synergický efekt mezi sledováním principů v tomto diskurzu obsažených a dlouhodobým zvýšením energetické bezpečnosti EU. Přejít na nízkouhlíkové technologie a komplexní transformace evropského hospodářství má mít mimo jiné také výrazný dopad na zlepšení energetické bezpečnosti Evropy. Základem této nízkouhlíkové energetické bezpečnosti se předpokládá nahrazení dovážených fosilních paliv vlastními alternativními zdroji za současného snížení celkové spotřeby prostřednictvím úsporných opatření vycházejících z celoevropského rámce podpory energetické účinnosti¹²⁵. Nicméně mezi environmentálním a bezpečnostním diskurzem dochází ve vztahu k evropské energetické politice opět k významným tenzím, které do značné míry limitují možnost vytvoření koherentní energetické politiky. V mnoha případech také environmentální ohledy podkopávají možnosti EU posílit svoji energetickou bezpečnost.

Příkladem této tenze mezi oběma diskurzy je současná diskuse o zkušenostech s využitím nekonvenčních zdrojů fosilních paliv a jejich potenciálu využití v evropském prostředí. Energetická „revoluce“, která v posledních letech proběhla ve Spojených státech, se stala impulsem k zhodnocení možné přínosu těchto nekonvenčních zdrojů, zejména břidlicového plynu, k zlepšení bezpečnosti dodávek v EU. Efektivní využití břidlicového plynu poměrně rychle proměnilo poměrně rychle dlouhodobou závislost USA na dovozech zemního plynu v současnou energetickou soběstačnost v tomto odvětví. Výsledkem těžby nových domácích zdrojů je také pokles ceny energií, což významně posílilo konkurenceschopnost

¹²⁵ <http://www.ecologic.eu/10381>.

amerického hospodářství (Medlock et al. 2011). V USA byl rychlý rozvoj nekonvenčních zdrojů umožněn především existencí koherentního energetického diskurzu, který byl konstruován kolem geopolitických, bezpečnostních a hospodářských otázek. V jeho rámci se také vyvinula silná rétorická linie opírající se o koncept energetické soběstačnosti (Cordesman 2013; Nivola a Carter 2010). V minulosti se tento diskurzivní proud projevoval například mobilizací podpory pro off-shore těžbu nebo těžbu v ekologicky citlivých oblastech jako je například Aljaška. Neznamená to, že by v americkém diskurzu nebyla přítomna environmentální dimenze. Její role však byla pouze okrajová, což se projevilo například odmítnutím ratifikace Kjótského protokolu. V tomto diskurzivním prostředí bylo využití břidlicového plynu pro zajištění energetických potřeb USA legitimním krokem, který odpovídal ideovému rámci americké energetické politiky. Producenti břidlicového plynu tak nejsou vystaveni tak silnému tlaku ze strany veřejného sektoru na zajištění vysokých standardů ochrany životního prostředí (Buisset et al. 2012: 11).

V Evropě diskuse o možnostech začlenění nekonvenčních fosilních paliv do energetického mixu naopak probíhá mnohem komplikovaněji a na mnoha úrovních. Zejména environmentální diskurz pak vytváří ideové bariéry rychlému rozvoji a těžbě těchto zdrojů. Přestože rozhodování o využití domácích energetických zdrojů je podle Lisabonské smlouvy pouze v kompetencích členských zemí, v případě zemního plynu se poměrně rychle přesunula debata na evropskou úroveň. V únoru 2011 Evropská rada poprvé projednávala možnosti vyhodnocení potenciálu konvenčních i nekonvenčních fosilních paliv pro posílení evropské energetické bezpečnosti (ibid.). V roce 2012 pak Evropský parlament odsouhlasil dvě rezoluce k tomuto tématu, které opětovně otevíraly prostor pro diskusi o možnostech využití břidlicového plynu v Evropě. V neposlední řadě Evropská komise v roce 2014 představila své sdělení, které naznačovalo hlavní principy přístupu evropských institucí k této problematice, který se snažil vyvážit příležitost k diverzifikaci energetických dodávek, jež břidlicový plyn nabízí, a požadavky na ochranu životního prostředí (CEC 2014b). V stejnou dobu však již bylo zjevné, že vyvážený přístup k této otázce bude narážet na silný odpor, zejména ze strany skupin argumentačně vycházejících z environmentálního ideového rámce. Těžba nekonvenčních energetických zdrojů se tak

stala předmětem konfliktu mezi bezpečnostními potřebami Evropy a její silící environmentální identitou.

V této souvislosti je také zajímavé, jak jednotlivé argumenty protistran jsou konstruovány a začleňovány do širšího diskurzivního rámce. Ve Spojených státech je těžba břidlicového plynu prezentována jako součást boje s klimatickými změnami. Zvyšující se podíl plynu na americké energetické spotřebě přispívá k poklesu emisí skleníkových plynů, ke kterým v USA v posledních třech letech došlo. Břidlicový plyn je tak koncipován jako ekologičtější alternativa pevným palivům, což zejména v elektroenergetice bude mít pozitivní environmentální důsledky. Kritika těžby ve Spojených státech vychází především z obav z dopadů na lokální životní prostředí a lidské zdraví, tj. je poměrně lokalizovaná, což se projevuje v tom, že to jsou především menší komunity, které zakázaly těžbu na svém území. V Evropě je situace poměrně složitější. Na jedné straně je částí energetického průmyslu uplatněn obdobný argument jako v USA o pozitivních dopadech břidlicového plynu na dosažení klimatických cílů EU (Buisset et al. 2012). Na straně druhé však vedle kritiky ohledně dopadů na místní životní prostředí a zdraví obyvatel vzhledem k rizikům kontaminace spodních vod je velmi silný anti-diskurz, který zpochybňuje přínosy břidlicového plynu v oblasti boje proti klimatickým změnám (Wood et al. 2011).

V evropském diskurzu je problematika břidlicového plynu koncipována jako hrozba pro plánovanou transformaci k nízkouhlíkovému hospodářství, které by se mělo zakládat především na obnovitelných zdrojích energie, nových bezuhlíkových technologiích nebo v některých případech na jaderné energetice. Aniž by zájmové skupiny zastupující tyto sektory koordinovaly své pozice, jejich základní teze byla, že rozvoj nekonvenčních energetických zdrojů bude znamenat odliv investic z nízkouhlíkových odvětví (Buisset et al. 2012). Ve výsledku tak Evropská komise samotná ve svých materiálech připouští tento rozpor mezi dlouhodobou hospodářskou a energetickou strategií EU a na straně druhé krátkodobými a střednědobými přínosy těžby břidlicového plynu (CEC 2014b). Ve výsledku tak na evropské úrovni není možné koordinovat postoj členských zemí k této otázce a pozice evropských institucí se stává natolik obecnou, že nenabízí žádné odpovědi na to, jaký může být další vývoj v této oblasti. Ve výsledku tak environmentální diskurz v střednědobém horizontu oslabuje energetickou bezpečnost EU, jelikož neumožní

z ideových důvodů vytvořit jednotné regulační prostředí, které by nastavilo minimální standardy pro těžbu břidlicového plynu v Evropě. V důsledku tak přetrvává nejistota, jestli v blízké budoucnosti nebude rozvoj nekonvenčních zdrojů fosilních paliv limitován evropskou regulací. Nejistota pak odrazuje energetické společnosti investovat do rozvoje evropských ložisek. A to přesto, že v důsledku environmentální diskurz do současnosti nepromítl do závazného legislativního opatření. V současné době tak Evropská komise pouze vytvořila nezávazná pravidla ochrany životního prostředí a bezpečí, což je zelenou koalicí velmi silně kritizováno (ENDS 2014b). Nejasný postoj evropských institucí, napětí mezi jednotlivými odděleními Komise a především přetrvávající konflikt mezi jednotlivými částmi evropského energetického diskurzu mají limitující vliv na energetickou bezpečnost EU.

Závěr

Evropská energetická politika prošla od 50. let 20. století poměrně složitým vývojem, kdy se střídaly fáze dynamického rozšiřování prostoru pro společný postup členských zemí či koordinaci jejich aktivit v tomto odvětví s obdobími stagnace, kdy se energetika dostala mimo hlavní proud evropského integračního procesu. Její současná podoba je však přes významný pokrok učiněný zejména v uplynulých dvou desetiletích velmi vzdálená integrované a europeizované politice. Přestože Lisabonská smlouva ukotvila energetickou politiku v primárním právu Evropské unie, není možné hovořit o skutečně společné politice. V současné době se jedná o oblast sdílených pravomocí. Zároveň se však energetická politika EU vyznačuje přetrvávající nekoherencí a značnou mírou fragmentace podle jednotlivých témat. Jednotlivé priority EU v této oblasti – konkurenceschopnost, udržitelnost a bezpečnost - jsou často nedokonale sladěny nebo jsou dokonce ve vzájemném rozporu. Na rozdíl od dalších významných aktérů v mezinárodním energetickém systému, jako je například USA, tak energetická politika EU postrádá jednotící prvek, který by orientoval rozhodování aktérů a přispíval k jednotné interpretaci problémů a jejich možných řešení sdílené klíčovými politickými aktéry.

V této práci bylo nabídnuto dílčí vysvětlení přetrvávající fragmentace evropské energetické politiky. Namísto tradičních racionalistických přístupů, které zkoumají interakci aktérů, jejichž zájmy jsou předem dány a nemění se, byl použit analytický rámec diskursivního institucionalismu. Jeho prostřednictvím byly popsány vnitřní tenze evropského energetického diskurzu v jeho historickém vývoji, které přispívají k utváření současné podoby této politiky. Teoretické přístupy hlavního proudu považují dílčí integraci a europeizaci energetické politiky, ke které zejména od 90. let 20. století postupně dochází, za proces reflektující zájmy členských zemí, které se utvářejí především pod vlivem domácích zájmových skupin. Vysvětlení nabízená v této práci nepopírají kauzální vliv těchto proměnných na podobu evropské energetické politiky. Práce se naopak snaží poukázat na skutečnost, že další faktory, tj. ideový rámec a konstrukce diskurzu, mají rovněž dopad na utváření a europeizaci této politiky.

Velmi důležitou roli při vytváření evropské energetické politiky sehrály totiž nové ideje, které byly propojeny do podoby poměrně širokého politického diskurzu, který nabízí aktérům vodítko při jejich rozhodování, ovlivňuje nastavení jejich priorit a pomáhá jim orientovat se v komplexních problémech, kterými zajištění energetických potřeb a vyrovnání se s dopady spotřeby energie zcela jistě jsou. V tomto energetickém diskurzu se prolínají a shlukují kognitivní a normativní ideje do tří hlavních argumentačních a rétorických linií, které mají dopad na utváření zájmů a preferencí evropských politických aktérů (Schmidt 2002a). Nicméně, jak bylo v práci nastíněno, ideje se neprosazují samovolně a neutvářejí konkrétní politický diskurz bez aktivního přičinění aktérů samotných. V této práci byla pozornost věnována především klíčové roli Evropské komise, která strategicky uplatnila vybrané myšlenky a formulovala je do strukturovaného politického diskurzu v oblasti energetiky. Hlavním záměrem Komise bylo vytvořit legitimní politický prostor pro řešení energetických problémů na evropské úrovni, prohloubit spolupráci mezi členskými zeměmi v této oblasti a tím dále prohloubit integraci evropského hospodářství. V důsledku je možné také vnímat vědomé vytváření energetického diskurzu Evropskou komisí jako její snahu o překonání svých omezených kompetencí v této politické oblasti. Dokladem toho je, že energetická politika je formulována již v období před přijetím Lisabonské smlouvy, tj. v situaci, kdy nebyla začleněna do primárního práva a tudíž evropské instituce měly minimální právní základ pro své kroky v tomto odvětví. Evropská komise však strategicky používala nové myšlenky – například trhu nebo udržitelnosti – za účelem prohloubení spolupráce v oblasti energetiky a europeizace tohoto sektoru (Jabko 2006).

V této práci tak bylo ukázáno, že přes nedostatečné formální pravomoci evropských institucí již od 60. let 20. století usilovala o vytvoření celoevropského politického rámce pro řešení energetických problémů Evropy. Přispívala tak prostřednictvím nastolování témat, zapojováním nových myšlenek a hodnocením energetických problémů k procesu interpretace sociální a ekonomické reality, ve které členské státy hledaly řešení na své měnící se energetické potřeby. Významným mezníkem, který otevřel nový prostor pro diskursivní aktivity Evropské komise, však bylo až přijetí Jednotného evropského aktu, který s sebou přinesl nový ideový rámec reflektující měnící se ideologické prostředí 80. let 20. století. Prostřednictvím tržního/liberalizačního diskurzu se tak otevřel evropským aktérům prostor pro další

prohlubování spolupráce v oblastech, které dlouhodobě byly na okraji integračního procesu (ibid.).

V tomto měnícím se ideovém kontextu 80. a 90. let 20. století se otevřel Komisi prostor k využití nástrojů budování vnitřního trhu k europeizaci energetické politiky. V této době se také postupně utvářejí základy tří hlavních filosofických přístupů k energetice, jejichž vzájemný poměr a význam se v čase měnil. Vliv liberalizačního diskurzu převažoval po celá 90. léta 20. století. Zejména od roku 2005 však jeho výsadní postavení ve strategii Komise doplnil environmentální diskurz, který na základě myšlenek udržitelného rozvoje propojuje potřebu ochrany životního prostředí se základními principy fungování evropského energetického odvětví. Ve stejnou dobu se také silněji projevil bezpečnostní diskurz v diskusích o energetické politice. Ve vztahu k dalším dvěma diskurzům však jeho role v argumentaci Komise zůstala pouze okrajová. Vliv diskurzu na podobu energetické politiky lze mimo jiné sledovat v měnících se prioritách, které odrážejí v dané době převládající ideový rámec vyjádřený v koordinačním a komunikačním diskurzu evropských institucí.

V této práci se však poukazuje na skutečnost, že evropská energetická politika přes významný posun v uplynulých dvaceti letech zůstává fragmentovaná. Její jednotlivé diskursivní pilíře nejsou dostatečně propojeny a přetrvává napětí mezi jednotlivými kognitivními i normativními idejemi, které jsou v nich obsaženy. Evropské unii se nepodařilo tyto ideové rámce propojit do jednotného koherentního energetického diskurzu, který by nabídl návod pro politické rozhodování zainteresovaných subjektů. V důsledku těchto tenzí tak jsou prosazována a přijímána politická opatření v jednotlivých oblastech, která však ve výsledku ohrožují dosažení stanovených cílů a priorit ve zbylých oblastech. Ve výsledku tak jednotlivá opatření sledují priority buď environmentálního, tržního nebo v menší míře bezpečnostního diskurzu, aniž by byly zhodnoceny skutečné dopady na další pilíře evropské energetické politiky.

Z pohledu energetické bezpečnosti se pak přetrvávající napětí mezi jednotlivými diskurzy projevuje zejména ve snaze o desekuritizaci energetické politiky. V mnoha případech zbylé dva diskurzy podkopávají základní principy politiky k zajištění bezpečnosti dodávek, což v důsledku má negativní dopad na

celkovou energetickou bezpečnost EU. V tomto diskurzivní prostředí je také poměrně malý prostor pro větší provázání vnější a vnitřní dimenze evropské energetické politiky a současný rozvoj aktivit v první z těchto rozměrů. Role bezpečnostního diskurzu je tak v současné energetické politice zastíněna její vnitřní dimenzí představovanou environmentálním a liberalizačním diskurzem. Perspektivy evropské energetické bezpečnosti jsou tak do značné míry determinovány politickými rozhodnutími, které nevycházejí z bezpečnostního diskurzu jako takového, ani nezačleňují vnější rozměr energetické politiky, ale zohledňují preference určované kognitivními a normativními idejemi trhu a udržitelnosti. Ve výsledku tak Evropská unie není schopna vytvořit koherentní diskurz, jenž by nabídl skutečně věrohodný rámec pro rozhodování relevantních aktérů o opatřeních v oblasti energetické bezpečnosti. Ve výsledku tak evropská energetická politika má poměrně omezený potenciál zlepšit v střednědobém horizontu bezpečnost dodávek energie a snížit rizika závislosti na vnějších dodavatelích, což jsou dominantní aspekty energetické bezpečnosti EU.

V této disertační práci byl rozpracován hlavní argument, který předpokládá přímý vztah mezi vnitřní koherencí evropského energetického diskurzu a fragmentací politiky EU v této oblasti. V případě energetické bezpečnosti se tato roztříštěnost projevuje její pomalou a omezenou europeizací. V porovnání se zbývajícími pilíři, tj. liberalizačně-tržním a environmentálním, je spolupráce na evropské úrovni poměrně málo rozvinutá. Evropské instituce mají v této oblasti minimální prostor pro vlastní iniciativu. Jejich kompetence jsou nedostatečné a nekonkrétní. Ve výsledku tak přes změny obsažené v Lisabonské smlouvě je politika energetické bezpečnosti stále řešena převážně na úrovni členských zemí.

V této práci je tak nabídnuto doplňující vysvětlení tohoto vývoje, které jde za rámec tradičních racionalistických argumentů, vycházejících z předpokladu, že strategické národní zájmy snižují ochotu vlád sdílet pravomoci v oblasti vnějších energetických vztahů. Je nabídnuto vysvětlení, které nedostatečnou europeizaci této oblasti naopak považuje do značné míry za důsledek strategické volby evropských institucí, zejména pak Komise, využívat k vytvoření evropské energetické politiky především myšlenek trhu a udržitelnosti, tj. idejí spojených s vnitřní dimenzí politiky EU v této oblasti. Střednědobé perspektivy evropské energetické politiky tak budou ovlivněny především tím, jestli dojde k plnohodnotnému začlenění bezpečnostního

diskurzu do širšího energetického diskurzu EU. V tomto procesu budou nutně hrát významnou roli evropské instituce, zejména Evropská komise a Evropský parlament, které přijetím Lisabonské smlouvy získaly větší prostor pro iniciativy v energetice. Musí však překonat současnou dichotomii vnitřní a vnější energetické politiky a nalézt nové ideje, které by mohly propojit všechny tři pilíře evropské energetické politiky.

Literatura

Primární dokumenty:

- CEC (1968) „First guidelines for a Community energy policy“, COM (68) 1040.
- CEC (1972a) „Necessary Progress in Community Energy Policy“, Commission of the European Communities, COM (72) 1200 final, 4 October 1972.
- CEC (1972b) Council Directive 72/425/EEC of 19 December 1972 amending the Council Directive of 20 December 1968 imposing an obligation on Member States of the EEC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products. OJ L 291.
- CEC (1973a) „Guidelines and Priority Actions under the Community Energy Policy“, SEC (73) 1481 final, 19 April 1973. Bulletin of the European Communities, Supplement 6/73.
- CEC (1974a) „The Energy Situation in the Community: Situation 1973, Forecasts 1974“, EU Commission - Working Document, <http://aei.pitt.edu/35957/1/A2190.pdf> (10.1.2014);
- CEC (1974b) „Towards a New Energy Policy Strategy for the European Community“, Communication and proposals from the Commission to the Council, COM (74) 550 final/2, 26 June 1974.
- CEC (1975) „The energy situation in the Community: situation 1974, outlook 1975“, SEC (75) 1766 final.
- CEC (1978) „Energy objectives for 1990 and programmes of the Member States“, COM (78) 613 final.
- CEC (1985) „Completing the Internal Market“, White Paper from the Commission to the European Council, COM (85) 310 final.
- CEC (1987) „The European energy policy“, European File 2/87, Brussels: Commission of the European Communities.
- CEC (1988) „The Internal Energy Market“, Commission Working Document, COM (88) 238 final.
- CEC (1990a) „Communication from the Commission to the Council on Energy and the Environment“, COM (89) 369 final.
- CEC (1990b) „Working Paper of the Commission on Security of Supply, the Internal Energy Market and Energy Policy“, SEC (90) 1248 final.
- CEC (1990c) „First Progress Report – The Internal Energy Market“, COM (90) 124 final.
- CEC (1991) „Proposal for a Council Directive concerning common rules for the internal market in electricity. Proposal for a Council Directive concerning common rules for the internal market in natural gas.“ COM (91) 548 final – SYN 384 – 385. 21 February 1992.

CEC (1994) „For a European Union Energy Policy“, Green Paper, COM (94) 659 final.

CEC (1995) „An Energy Policy for the European Union“, White Paper, COM (95) 682 final.

CEC (2000a) „Towards a European strategy for the security of energy supply“, COM (2000) 769 final.

CEC (2000b) „Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on EU policies and measures to reduce greenhouse gas emissions: towards a European Climate Change Programme (ECCP)“, COM (2000) 088 final.

CEC (2006a) „Sdělení Komise: Šetření podle článku 17 nařízení (ES) č. 1/2003 v odvětvích zemního plynu a elektrické energie v Evropě (závěrečná zpráva)“, COM (2006) 851 final.

CEC (2006b) „Summary report on the analysis of the debate on the green paper *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*“. Commission Staff Working Document. SEC (2006) 1500.

CEC (2006c) „A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy“, Green Paper, COM (2006) 105 final.

CEC (2006d) „Communication from the Commission *Action Plan for Energy Efficiency: Realising the Potential*“ COM (2006) 545 final.

CEC (2007a) „Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se zřizuje Agentura pro spolupráci energetických regulačních orgánů“, COM (2007) 530 final.

CEC (2007b) „Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in electricity“. COM (2007) draft.

CEC (2007c) „Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament *An Energy Policy for Europe*“. COM (2007) 1 final.

CEC (2007d) „Energising Europe: A real market with secure supply“, 19 September 2007, IP/07/1361.

CEC (2009) „European Parliament votes to support new rules strengthening the EU internal energy market“, Press release, IP/09/622.

CEC (2010) „Interpretation note on Directive 2009/72/EC concerning the common rules for the internal market in electricity and Directive 2009/73/EC concerning common rules for the internal market in natural gas: The unbundling regime.“, Commission Staff Working Document, Brussels: European Commission.

CEC (2011a) „Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050*“, COM (2011) 112 final.

CEC (2013a) „Towards knowledge driven reindustrialisation“, European Competitiveness Report 2013, Commission Staff Working Document, SWD (2013) 347 final.

CEC (2013b) „Zpráva Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru k Provádění sdělení o zabezpečení dodávek energie a mezinárodní spolupráci a závěrů Rady pro energetiku z listopadu 2011“, COM (2013) 638 final.

CEC (2014a) „Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions *A policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030*“, COM (2014) 15 final.

CEC (2014b) „Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the exploration and production of hydrocarbons (such as shale gas) using high volume hydraulic fracturing in the EU“, COM (2014) 23 final.

Council (1968) „Směrnice Rady ze dne 20. prosince 1968, kterou se členským zemím EHS ukládá povinnost udržovat minimální zásoby ropy a/nebo ropných produktů“, (64/414/EHS), (European Community).

Council (1972a) "Statement from the Paris Summit", Bulletin of the European Communities. October 1972, No 10. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, (European Community).

Council (1972b) „Council regulation (EEC) No 1055/72 of the Council of 18 May 1972“. OJ No L120.

Council (1972c) „Council regulation (EEC) No 1056/72 of the Council of 18 May 1972“. OJ No L120.

Council (1973a) „Project de proces-verbal de la réunion restreinte tenue a l'occasion de la 244eme session du Conseil“, (Bruxelles, les mardi 22 et mercredi 23 mai 1973), R/1383/73 (PV/CONS/R 8).

Council (1973b) „Communique relatif aux debats du Conseil du 22 mai 1973“, R/1667 f/73 (ENER 20) (ANNEXE I).

Council (1974) „Council resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community“. OJ No C 157.

Council (1980) „Council resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States“, OJ C 149.

Council (1986) „Council resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States“. OJ No C 241.

Council (2000) „European Council Presidency Conclusions of 23 and 24 March 2000“, N. 100/1/00. <http://www.european-council.europa.eu/council-meetings/conclusions/archives-2002-1993>

Council (2003) „Directive 2003/87/EC of the European Parliament and the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC“,

Council (2007) „Presidency Conclusions- Brussels European Council“, 8. a 9. března 2007, 7224/1/07 CONCL 1.

Council (2009a) „Presidency Conclusions – Brussels European Council“, 29. a 30. října 2009, 15265/1/09 CONCL 3.

Council (2009b) „Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/28/ES ze dne 29. dubna 2009 o podpoře využívání energie z obnovitelných zdrojů a o změně a následném zrušení směrnic 2001/77/ES a 2003/30/ES“, OJ L 140.

Council (2013) „Závěry Evropské rady – 22.května 2013. EUCO 75/1/13.

Council (2014) „European Council Conclusions – 20 and 21 March 2014“. EUCO 7/1/14 CONCL 1.

EC (1959) “Premier rapport sur une politique coordonnée dans le domaine de l’énergie”, Communauté Européenne du charbon et de l’acier, Comité Mixte Conseil de Ministers – Haute Autorité, DOC. No. 3024/ 59 f (European Community).

EC (1962) „Memorandum sur la politique energetique“, Bulletin de la Communauté Européenne du Charbon et de l’Acier 25 June 1962. Second special issue, (European Community). Luxembourg: Office for official publications of the European Community.

EC (1963) “Energy Policy in the European Community”, Community Topics 9, <http://aei.pitt.edu/34492/1/A662.pdf> (10.12.2013), (European Community).

EC (1973a) “Declaration of European Identity”, Bulletin of the European Communities. December 1973, No 12. (European Community). Luxembourg: Office for official publications of the European Communities.

EC (1973b) „Meeting of the heads of state or government“, Copenhagen 14-15 December 1973. <http://fc95d419f4478b3b6e5f-3f71d0fe2b653c4f00f32175760e96e7.r87.cf1.rackcdn.com/3AE0EFF960154956865BA6B71201537D.pdf> (11.3.2014).

EC (1996) „Directive 96/92/EC of the European Parliament and the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity“. OJ L027.

EC (1998) „Directive 98/30/EC of the European Parliament and the Council of 22 June 1996 concerning common rules for the internal market in natural gas“. OJ L204.

EC (2010) SPEECH/10/573, Günther Oettinger, „Europeanization of energy policy“. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-573_en.htm (21.1.2014), (European Commission).

EP (1973) „Résolution concernant les résultats de la session du Conseil du 22 mai 1973 consacrée aux problèmes de l’énergie adoptée par l’Assemblée lors de la séance du 3 juillet 1973“, Parlement européen, 1365/73 (ASS 765).

EP (2008) „3rd energy package: MEPS to tackle „unbundling““, 28. února 2008. www.europarl.europa.eu. (18.5.2010).

EPSU (2007) „Scepticism over impact of third liberalisation package by social partners“, <http://www.epsu.org/a/3237> (21.3.2014).

EU (2004) „Smlouva o Ústavě pro Evropu“, OJ C 310.

EU (2005) „Press conference minutes“, EU informal summit, 27 October 2005, Hampton Court, London.

EU (2007) „Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007“, OJ C306.

IEA (2008) „IEA Energy Policies Review: The European Union“, Paris: International Energy Agency.

IPCC (2007) “Climate Change 2007: Synthesis Report”, An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change. https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf (12.10.2012).

OEEC (1958) “Europe’s Need for Oil: implications and lessons of the Suez crisis”, Paris: OEEC.

Rapport des chefs de délégation aux ministres des affaires étrangères (1956) Comité intergouvernemental créé par la conférence de Messine, <http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Rome/preparati on/Spaak%20report%20fr.pdf> (10.11.2013).

UK (2005) „Priorities for the UK Presidency of the EU 2005“, <http://jsis.washington.edu/euc/meu/2007/ukeupresidencypriorities.pdf> (20.3.2014).

USITC (2000) „Electric Power Services: Recent Reforms in Foreign Markets“, Investigation No. 332-411, USITC Publication 3370, United States International Trade Commission, November 2000.

Sekundární literature:

Abdelal Rawi, Blyth Mark a Parsons Craig (2010) “Re-constructing IPE: Some Conclusions Drawn from a Crisis”, in: R. Abdelal, M. Blyth a C. Parsons (eds) *Constructing the International Political Economy*. Ithaca: Cornell University Press.

Adler Emanuel (1997) “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations* 3(3): 319-363.

Adler Emanuel a Haas Peter (1992) “Conclusion: epistemic communities, world order, and the creation of a reflective research program”, *International Organization* 46(1): 367-390.

Andoura Sami, Hancher Leigh a Van der Woude Marc (2010) “Towards a European Energy Community: A Policy Proposal”, Notre-Europe, Jacques Delors Institute, Studies and Research no. 76, <http://www.notre-europe.eu/media/etud76-energy-en.pdf?pdf=ok>, (11.5.2013).

Bahgat Gawdat (2006) “Europe’s Energy Security: challenges and opportunities”, *International Affairs* 82(5): 961 – 975.

Balzacq Thierry (2010) “Constructivism and securitization studies”, in: M. Dunn Cavelty and V. Mauer (eds.) *The Routledge Handbook of Security Studies*. London: Routledge.

Bannon Ian a Collier Paul (2003) *Natural Resources and Violent Conflict: Options and Actions*. Washington: World Bank.

Baran Zeyno (2007) “EU Energy Security: Time to End Russian Leverage”, *The Washington Quarterly* 30(4): 131 – 144.

- Behrens Arno a Egenhofer Christian (2011) “Rethinking European Climate Change Policy”, in: V. L. Birchfield and J. S. Duffield (eds.) *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Belyi, A. (2003) “New dimensions of energy security of the enlarging EU and their impact on relations with Russia”, *European Integration* 25(4): 351 – 369.
- Belyi A. (2009) “Reciprocity as a factor of the energy investment regimes in the EU–Russia energy relations“, *Journal of World Energy Law & Business* 2(2): 117 – 128.
- Besson Samantha (2007) „Europe as a demoi-cratic polity“, *Retfaerd Argang* 30: 3-21.
- Birchfield Vicki L. (2011) „The Role of EU Institutions in Energy Policy Formation“, in: V. L. Birchfield and J. S. Duffield (eds.) *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Blyth Mark (2001) “The Transformation of the Swedish Model. Economic Ideas, Distributional Conflict, and Institutional Change”, *World Politics* 54(1): 1-26.
- Blyth Mark (2002) “Institutions and Ideas”, in: D. Marsh a G. Stoker (eds) *Theory and Methods in Political Science*. Basingstoke: Macmillan.
- Blyth Mark (2003) “Structures Do Not Come with an Instruction Sheet: Interests, Ideas, and Progress in Political Science”, *Perspectives on Politics* 1(4): 695-706.
- Blyth Mark, Seabrooke Leonard and Widmaier W.W. (2007) “Exogenous Shocks or Endogenous Constructions? The Meanings of Wars and Crises”, *International Studies Quarterly* 51: 747-759.
- Buchan David (2010) “Energy Policy: Sharp Challenges and Rising Ambitions”, in: H. Wallace, M.A. Pollack and A.R.Young (eds.) *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Buisset S., Oye O. a Selleslaghs J. (2012) “Lobbying shale gas in Europe”, May 2012, Brussels.
- Buzan Barry, Wæver Ole and de Wilde Jaap (2005) *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu [Security: A New Framework for Analysis]*. Brno: Centrum strategických studií.
- Cameron Angus a Palan Ronen (2004) *The imagined economies of globalization*. London: SAGE Publications.
- Campanella Miriam L. a Eijffinger Sylvester (2003) *EU Economic Governance and Globalization*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- CEPS (2008) “Ownership Unboundling: A Logic Outrage for the Anti-Energy Liberalisers?” CEPS Commentary. Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Císař Ondřej (2002) “Teorie mezinárodních vztahů a evropská studia”, *Politologický časopis* 11: 50 – 67.
- Climate Strategies (2014) “Staying with the leaders: Europe’s path to a successful low-carbon economy”, February 2014, www.climatestrategies.org.
- Cohen Benjamin J. (2007) “The Transatlantic Divide : Why are American and British IPE so different?”, *Review of International Political Economy* 14(2): 197-219.

- Cohen Benjamin J. (2008a) *International Political Economy: an intellectual history*. Princeton : Princeton University Press.
- Cohen Benjamin J. (2008b) „The Transatlantic Divide: A rejoinder“, *Review of International Political Economy* 15(1): 30-34.
- Cordesman Anthony H. (2013) “The Myth or Reality of US Energy Independence”, Center for Strategic and International Studies, January 2013, www.csis.org/burke/reports (10.3.2014).
- Correljé Aad a van der Linde Coby (2006) “Energy security supply and geopolitics: A European perspective”, *Energy Policy* 34(5): 532 – 543.
- Cox Robert W. (1987) *Production, Power, and World-Order*. New York: Columbia University Press.
- Cox Robert W. a Sinclair Timothy J. (1996) *Approaches to world order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Černoch Filip (2008) “Energetická politika EU:Pozice na půl cesty”, in: Š. Waisová (ed.) *Evropská energetická bezpečnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Černoch Filip a Ocelík Petr (2014) *Konstruktivismus a energetická bezpečnost v mezinárodních vztazích*. Brno: MUNI Press.
- D’Oultremont Clémentine (2014) “Re-designing the European Climate and Energy Policies post-2020”, European Policy Brief No. 29, Egmont, Royal Institute for International Relations.
- Daintith Terence a Hancher Leigh (1986) *Energy Strategy in Europe: The Legal Framework*. Berlin: de Gruyter.
- Deese David A. (1979) “Energy: Economics, Politics and Security”, *International Security* 4(3): 140 – 153.
- De Witte Bruno (2002) “Anticipating the Institutional Consequences of Expanded Membership of the European Union”, *International Political Science Review* 23(3): 235-248.
- Drezner Daniel W. (2001) “Globalization and Policy Convergence”, *International Studies Quarterly* 3(1): 53-78.
- Drulák Petr (2003) *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Dryzek John S. (1987) “Discursive Designs: Critical Theory and Political Institutions”, *American Journal of Political Science* 31(3): 656-679.
- Dryzek John S. (2001) “Legitimacy and Economy in Deliberative Democracy”, *Political Theory* 29(5): 651-669.
- Dryzek John S. (2005) *The Politics of the Earth: Environmental Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- ECOFYS (2009) “Analysis of impacts of climate change on energy security”, ECOFYS final report, <http://ec.europa.eu/environment/integration/energy/pdf/cces.pdf> (19.8.2014).

Egenhofer Christian (2007) Integrating Security of Supply, Market Liberalisation and Climate Change, in: Emerson, Michael (ed) *Readings in European Security*, Vol. 4, Brussels: Centre for European Policy Studies.

Eichler Jan (2011) *Bezpečnostní a strategická kultura USA, EU a ČR*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Eikeland Per O. (2011) "EU Internal Energy Market Policy: Achievements and Hurdles", in: V. L. Birchfield a J. S. Duffield (eds.) *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Eikeland Per O. (2012) „EU Energy Policy Integration – Stakeholders, Institutions and Issue-linkages“, FNI Report 13/2012, Fridtjof Nansens Institute, <http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1312.pdf> (10.12.2013).

Elkind Jonathan (2010) „Energy Security: Call for Broader Agenda“, in: C. Pascual a J. Elkind (eds.) *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. Washington: Brookings Institution Press.

El-Agraa Ali M. a Yao-Su Hu (1984) „National versus Supranational Interests and the Problem of Establishing an Effective EC Energy Policy“, *Journal of Common Market Studies* 22(4): 333 – 349.

Feldhoff Thomas (2011) "Japan's Quest for Energy Security: Risks and Opportunities in a Changing Geopolitical Landscape", Frankfurt Working Papers on East Asia No. 5/2011, Interdisciplinary Centre for East Asian Studies, Frankfurt: Goethe University Frankfurt am Main.

Fiala Vlastimil (2007) „Evropská integrační teorie a teoretické koncepty“, in: V. Fiala (ed.) *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc: Periplum.

Fiala Vlastimil a Pitrová Markéta (2003) *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Friedrichs Jörg a Kratochwil Friedrich (2009) „On Acting and Knowing: How Pragmatism Can Advance International Relations Research and Methodology“, *International Organization* 63(4): 701 – 731.

Fullbrook Edward (2002) 'Introduction: Why Intersubjectivity?' in: E. Fullbrook, ed., *Intersubjectivity in Economics: Agents and Structure*. London: Routledge.

Geden Oliver, Marcelis Clémence a Maurer Andreas (2006) "Perspectives for the European Union's External Energy Policy: Discourse, Ideas and Interests in Germany, the UK, Poland and France", German Institute for International and Security Affairs, Working Paper, [http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/External_KS_Energy_Policy_Dez_OG .pdf](http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/External_KS_Energy_Policy_Dez_OG.pdf) (5.4.2014).

Görlach Benjamin a Meyer-Ohlendorf Nils (2003) "Energy Policy in the Constitutional Treaty: Future Options for a European Energy Policy and Implications for the Environment", Ecologic Briefs, file:///C:/Users/User/Downloads/0903_Energy_Policy.pdf. (20.3.2014).

Grätz Jonas (2011) „Common Rules without Strategy: EU Energy Policy and Russia“, in: V. L. Birchfield and J. S. Duffield (eds.) *Toward a Common European*

Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Grayson Leslie E. (1961) „Towards a New Energy Pattern in Europe“, *Southern Economic Journal* 28(1): 79 - 82.

Guy Peters B. (2012) *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*. New York: Continuum.

Haghighi Sanam S. (2007) *Energy Security: The External Legal Relations of the European Union with Major Oil and Gas Supplying Countries*. Oxford: Hart Publishing.

Hay Colin (2006) „Constructivist Institutionalism“, in: R.A.W. Rhodes, S. Binder a B. Rockman (eds) *Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford: Oxford University Press.

Hay Colin (2008) “Globalization’s Impact on States”, in: J. Ravenhill (ed.) *Global Political Economy* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Hay Colin and Rosamond Ben (2002) “Globalization, European integration and the discursive construction of economic imperatives”, *Journal of European Public Policy* 9(2): 147-167.

Hey Christian (2012) “EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies”, Cerge-EI, <http://home.cerge-ei.cz/richmanova/UPCES/Hey%20-%20EU%20Environmental%20Policies%20A%20Short%20History%20of%20the%20Policy%20Strategies.pdf> (15.3.2014).

Higgot Richard a Watson Matthew (2008) “All at sea in a barbed wire canoe: Professor Cohen’s transatlantic voyage in IPE”, *Review of International Political Economy* 15(1): 1-17.

Hrubý Zdeněk (2008) “The New EU Energy Policy: Economic Rationality for the Single Market?”, in: T. Karásek (ed.) *European Union in a New Security Environment*. Praha: Matfyz Press.

Hynek Nikola (2005) “Sociální konstruktivismus”, in: P. Pšejja (ed.) *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: Masarykova universita.

Chalvatzis Konstantinos J. a Hooper Elizabeth (2009) “Energy security vs. climate change: Theoretical framework development and experience in selected EU electricity markets”, *Renawble nad Sustainable Energy Reviews* 13: 2703 – 2709.

Checchi Arianna , Behrens Arno a Egenhofer Christian (2009) “Long-Term Energy Security Risks for Europe: A Sector-Specific Approach”, CEPS Working Document 309/2009.

Checkel Jeffrey T. (2001a) “Why Comply? Social Learning and European Identity Change“, *International Organization* 55(3): 553-588.

Checkel Jeffrey T. (2001b) “Social Construction and European Integration”, in: T. Christiansen, K. E. Jorgensen, A. Wiener (eds) *The Social Construction of Europe*. London: Sage.

Checkel Jeffrey T. (2006) “Constructivism and EU Politics”, in: K. E. Jorgensen, M. A. Pollack a B. Rosamond (eds) *Handbook of European Union Politics*. London: Sage.

Cherp Aleh a Jewell Jessica (2011) “The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration”, *Current Opinion in Environmental Sustainability* (3): 1 – 11.

Chester Lynne (2010) “Conceptualizing energy security and making sense of its polysemic nature” *Energy Policy* 38(2): 887 – 895.

Chwieroth Jeffrey M. and Sinclair Timothy J. (2008) “International Capital Mobility as a Social Fact: How you stand depends on how we see”, Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association (Boston, 28. - 31.8.2008).

Jabko Nicolas (2006) *Playing the Market: A Political Strategy for Uniting Europe 1985-2005*. Ithaca: Cornell University Press.

Johnson Debra a Turner Colin (2000) *European Business: Policy challenge for the new commercial environment*. London: Routledge.

Kanellakis M., Martinopoulos G. a Zachariadis T. (2013) “European energy policy – A review”, *Energy Policy* 62: 1020-1030.

Karásek Tomáš (2008) “EU Energy Policy, Eastern Enlargement and the Concept of Securitization”, in: T. Karásek (ed.) *European Union in a New Security Environment*. Praha: Matfyz Press.

Karlas Jan (2003) “Globalizace, identita a evropská integrace – Evropa jako globální aktér”, *Mezinárodní vztahy* 38(1): 28-51.

Kasper Wolfgang (2010) “What’s Wrong with Neoclassical Orthodoxy?” Keynote Address, New Zealand Association of Economists, Auckland, 30 June 2010, http://nzae.org.nz/wp-content/uploads/2011/08/Kasper_Whats_Wrong_with_Neoclassical_Orthodoxy.pdf (24.3.2014).

Kern Florian (2009) “The discursive politics of governing transitions toward sustainability: An analysis of the Carbon Trust in the UK and the Energy Transition Project in the Netherlands”, Paper presented at the 13th Annual Conference of the International Research Society for Public Management (Kodaň 6.-8.4.2009).

King Martin Dubouis a Gullede Jay (2013) “The climate change and energy security nexus”, *The Fletcher Forum of World Affairs* 37(2): 25 – 44.

Kirchner Emil a Berk Can (2010) “European Energy Security Co-operation: Between Amity and Enmity”, *Journal of Common Market Studies* 48(4): 859-880.

Klare Michael T. (2002) *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. New York: Owl Books.

Klare Michael T. (2004) *Blood and Oil: The Dangers and Consequences of America’s Growing Dependency on Imported Petroleum*. New York: Metropolitan Books.

Klare Michael T. (2009) *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*. New York: Holt.

Koivurova Timo, Kokko Kai, Duyck Sebastien, Sellheim Nikolas a Stepien Adam (2012) „The present and future competence of the European Union in the Arctic“, *Polar Record* 48 (4): 361-371.

Kořan Michal (2009) „Jakou cestou po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů“, *Mezinárodní vztahy* 44(1): 7 – 36.

Kovačovská Lenka (2011) „Liberalizace vnitřního trhu s elektřinou a zemním plynem jako prostředek zajišťování energetické bezpečnosti EU“, *Současná Evropa* 16(1): 57 – 91.

Krejčí Oskar (2008) „Geopolitika a energetická bezpečnost USA“, in: Nadace ČEZ, *Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti*. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů.

Kruyt Bert, van Vuuren D.P., Vries H.J.M. a Groenenberg H. (2009) „Indicators of energy security“, *Energy Policy* 37: 2166 – 2181.

Kučerová Irah (2006) *Evropská unie: Hospodářské politiky*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Kurze Kristina (2008) „The changing discourse of energy security: Creating new momentum for energy policy integration in the European Union?“, Paper presented at the Conference on Energy in Europe and North America: From National to Human Security (Trento, 19.4.2008).

Langsdorf Susanne (2011) „EU Energy Policy: From the ECSC to the Energy Roadmap 2050“, Green European Foundation, http://gef.eu/uploads/media/History_of_EU_energy_policy.pdf (11.12.2013).

Lauber Volkmar a Schenner Elisa (2011) „The struggle over support schemes for renewable electricity in the European Union: a discursive-institutional analysis“, *Environmental Politics* 20(4): 508-527.

Lieber Robert J. (1976) *Oil and the Middle East: Europe in the Energy Crisis*. Cambridge: Harvard Centre for International Affairs.

Lilliestam Johan a Patt Anthony (2012) „Conceptualizing Energy Security in the European Context: A policy-perspective bottom-up approach to the cases of the EU, UK and Sweden“, SEFEP Working Paper 2012-4.

Lupták Ľubomír (2008) „Konceptualizácia energetickej bezpečnosti: pokus o portrét chiméry“, in: Š. Waisová (ed.) *Evropská energetická bezpečnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Magsig Bjorn-Oliver (2008) „EU Climate Change Policy: Leading the Way Towards a Post-Kyoto Regime?“, CEPMLP, University of Dundee, <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/gateway/index.php?category=48> (5.4.2014).

Maddox John (1975) *Beyond the Energy Crisis*. New York: McGraw-Hill.

Mané-Estrada Aurelia (2006) „European energy security: Towards the creation of the geo-energy space“, *Energy Policy* 34: 3773 – 3786.

Mason Willrich (1975) *Energy and World Politics*. New York: The Free Press.

Matlary Janne H. (1996) „Energy Policy: From a National to a European Framework“, in: W. Wallace a H. Wallace (eds) *Policy-making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

Matlary Janne H. (1997) *Energy Policy in the European Union*. Basingstoke: Macmillan Press.

- McDonald Matt (2008) „Securitization and the Construction of Security“, *European Journal of International Relations* 14(4): 563 – 587.
- McGowan Francis (1996) “Energy Policy in the EU – Diversity or Convergence?”, in: Francis McGowan (ed.) *European Energy Policies in a Changing Environment*. Heidelberg: Physica-Verlag.
- Medlock Kenneth B., Jaffe Amy M. a Hartley Peter R. (2011) “Shale Gas and U.S. National Security”, Energy Forum, James A. Baker III Institute for public Policy, Rice University.
- Metais Raphael (2013) “Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and a Geopolitical Approach”, EU Diplomacy Paper 03/2013, Brugges: College of Europe.
- Mikkonen Irmeli, Gynther Lea, Hämekoski Kari, Mustonen Sirpa a Silvonen Susanna (2010) “Innovative Communication Campaign Packages on Energy Efficiency”, WEC-ADEME Case Study on Energy Efficiency Measures and Policies, Motiva Services Oy, August 2010.
- Miller B. Linda (1977) “Energy, Security and Foreign Policy: A Review Essay”, *International Security* 1(4): 111 – 123.
- Mišík Matúš (2012) “Východné rozšírenie a politika EÚ v oblasti energetiky: smerom ku spoločnej európskej energetickej politike?”, *Stredoevropské politické studie* 14(4): 573 – 602.
- Moravcsik Andrew (1998) *The Choice for Europe: Social Purposes and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press.
- Moravcsik Andrew (1999) “‘Is something rotten in the state of Denmark?’ Constructivism and European integration”, *Journal of European Public Policy* 6(4): 669 – 681.
- Nanay Julia (2005) “Russia and the Caspian Sea Region”, in: Jan H. Kalicki a David L. Goldwyn (eds.) *Energy Security: Towards a New Foreign Policy Strategy*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Nivola Pietro a Carter Erin E.R. (2010) “Making Sense of “Energy Independence””, in: C. Pascual a J. Elkind (eds.) *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. Washington: Brookings Institution Press.
- Nora S. (1961) “Toward a Single Energy Policy: Individual National Policies vs. Concerted European Policy”, Lecture at the Centre Européen Universitaire de Nancy, April 24 and 28, 1961, <http://aei.pitt.edu/14758/1/S15.pdf> (18.3.2014).
- Noreng Oystein (2007) *Crude Power: Politics and the Oil Market*. New York: I.B.Tauris.
- Nye Joseph S. (1990) *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.
- Nye Joseph S. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs.
- Ortlung Robert W. , Perovic Jeronim and Wenger A. (2009) “The Changing International Energy System and its Implications”, in: Andreas Wenger, Robert W. Ortlung and Jeronim Perovic (eds.) *Energy and the Transformation of International*

Relations: Toward a New Producer – Consumer Framework. Oxford: Oxford University Press.

Ortlung Robert W. a Perovic Jeronim (2010) “Energy security”, in: M. Dunn Caveltly and V. Mauer (eds.) *The Routledge Handbook of Security Studies*. London: Routledge.

Padgett Stephen (1992) “The Single European Energy Market: The Politics of Realization” *Journal of Common Market Studies* 30(1): 53 – 76.

Palonkorpi Mikko (2007) “Energy security and the regional security complex theory”,

Panke Diana (2005) “How to Combine Rationalist and Constructivist Accounts of International Politics. Bridging the Gap on Terra Firma”, Centre for European Studies, Berlin: Otto-Suhr-Institute. http://userpage.fu-berlin.de/~europe/team/PankeD/panke_2005c.pdf (11.12.2013).

Panke Diana (2006) “The Differential Impact of Communicated Ideas: Bridging the Gap between Rationalism and Constructivism”, *Hamburg Review of Social Sciences* 1(3): 312 - 342.

Pascual Carlos a Elkind Jonathan (2010) “Introduction”, in C. Pascual a J. Elkind (eds.) *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. Washington: Brookings Institution Press.

Pazderníková Kamila (2006) “Vybrané aspekty energetické politiky Evropské unie”, studie č. 5.258. Parlament České republiky, Parlamentní institut, červenec 2006.

Petříček Tomáš (2012) “Corporate Political Activity and the European Regulation”, *Scientia&Societas* 8(1): 58 – 73.

Pollack Mark A. (2006) “Rational Choice and EU Politics”, in: K. E. Jorgensen, M. A. Pollack a B. Rosamond (eds) *Handbook of European Union Politics*. London: Sage.

Pollack Mark A. (2010) “Theorizing EU Policy-Making”, in: H. Wallace, M.A. Pollack and A.R. Young (eds.) *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

Radaelli Claudio M. (2003) “The Open Method of Coordination: A new governance architecture for the European Union?” Swedish Institute for European Policy Studies, report n. 1, March 2003, <http://eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/radaelli.pdf> (10.12.2013).

Radoman Jelena (2007) “Securitization of Energy as a Prelude to Energy Security Dilemma”, *Western Balkan Security Observer* 4: 36 – 44.

Ravenhill John (2008) „In search of the missing middle“, *Review of International Political Economy* 15(1): 18-29.

Reus-Smit Christian (2005) “Constructivism”, in: S. Burchill et al. *Theories of International Relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Rieker Pernille (2004) “EU Security Policy: Contrasting Rationalism and Social Constructivism”, paper n. 659, Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

- Risse Thomas a Wiener Antje (1999) “‘Something Rotten’ and the social construction of social constructivism: a comment on comments”, *Journal of European Public Policy* 6(5): 775-782.
- Robinson West J. (2005) “Saudi Arabia, Iraq, and the Gulf”, in: Jan H. Kalicki a David L. Goldwyn (eds.) *Energy Security: Towards a New Foreign Policy Strategy*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Rosamond Ben (2000) *Theories of European Integration*. Basingstoke: Palgrave.
- Rosamond Ben (2003) ‘Babylon and on? Globalization and international political economy’, *Review of International Political Economy*, 10(4): 661 – 671.
- Roth Mathias (2011) “Poland as a Policy Entrepreneur in European External Energy Policy: Towards Greater Solidarity vis-à-vis Russia?”, *Geopolitics* 16(3): 600 – 625.
- Rutland Paul (2008) “Russia as an Energy Supertpower”, *New Political Economy* 13(2): 203 – 210.
- Seabrooke Leonard (2007b), “Everyday Legitimacy and International Financial Orders: The Social Sources of Imperialism and Hegemony in Global Finance”, *New Political Economy* 12(1): 1-18.
- Seabrooke Leonard (2007c) “Varieties of economic constructivism in political economy: Uncertain times call for disparate measures“, *Review of International Political Economy* 14(2): 371–385.
- Selianko Iulii (2011) *Successful Securitization of the EU Energy Policy*. LAP Lambert Acad. Publ.
- Shaffer Brenda (2009) *Energy Politics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Schmidt Vivien A. (2002a) *The Future of European Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt Vivien A. (2002b) “Does Discourse Matter in the Politics of Welfare State Adjustment?”, *Comparative Political Studies* 35: 168-193.
- Schmidt Vivien A. (2003) “How, Where and When does Discourse Matter in Small States' Welfare State Adjustment?”, *New Political Economy* 8(1): 127 — 146.
- Schmidt Vivien A. (2006) *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt Vivien A. (2008) “Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse”, *Annual Review of Political Science* 11: 303-326.
- Schmidt Vivien A. (2010) “Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth ‘new institutionalism’”, *European Political Science Review* 2(1): 1-25.
- Schmidt Vivien A. (2011) “Speaking of change: why discourse is key to the dynamics of policy transformation”, *Critical Policy Studies* 5(2): 106-126.
- Schmidt Vivien A. (2012a) “A Curious Constructivism: a Response to Professor Bell”, *British Journal of Political Science* 42(3): 705-713.
- Schmidt Vivien A. (2012b) “Speaking to the Market or to the People? A Discursive Institutional Analysis of EU Leaders’ Discourse during the EU’s Sovereign Debt

Crisis”, Paper presented at a conference of Council for European Studies, Boston (22.-24.3.2012).

Schmidt Vivien A. (2012c) “Discursive Institutionalism: Scope, Dynamics, and Philosophical Underpinnings”, in: Fischer F. a Gottweis H. (eds.) *The Argumentative Turn Revisited: Public Policy as Communicative Practice*.

Schmidt Vivien A. (n.d.) “Analyzing Ideas and Tracing Discursive Interactions in Institutional Change: From Historical Institutionalism to Discursive Institutionalism”, CES Open Forum Paper Series #3. https://ces.fas.harvard.edu/#/publications/open_forum, (19.11.2012).

Schmidt Vivien A. a Radaelli Claudio M. (2004) “Policy Change and Discourse in Europe: Conceptual and Methodological Issues”, *West European Politics* 27(2): 183-210.

Scrase Ivan J. a Ockwell David G. (2010) „The role of discourse and linguistic framing effects in sustaining high carbon energy policy – An accessible introduction“, *Energy Policy* 38: 2225-2233.

Sinclair Timothy J. (2012) *Global Governance*. Cambridge: Polity Press.

Sinclair Timothy J. (2009) “Let’s Get It Right This Time! Why Regulation Will Not Solve or Prevent Global Financial Crisis”, *International Political Sociology* 3(4): 450-453.

Sodupe Kepa a Benito Eduardo (2001) „Pan-European Energy Co-operation: Opportunities, Limitations and Security of Supply to the EU“, *Journal of Common Market Studies* 39(1): 165- 177.

Solorio Israel (2011) „Bridging the Gap between Environmental Policy Integration and the EU’s Energy Policy: Mapping out the ‘Green Europeanization’ of Energy Governance“, *Journal of Contemporary European Research* 7(3): 396 – 415.

Sovacool Benjamin K. (2011) „Introduction: Defining, measuring, and exploring energy security“, in: Benjamin K. Sovacool (ed.) *The Routledge Handbook of Energy Security*. New York: Routledge.

Sovacool Benjamin K. a Brown Maryline A. (2010) „Competing Dimensions of Energy Security: An International Perspective“, *Annual Review of Environment and Resources* 35: 77 – 108.

Sovacool Benjamin K. a Rafey W. (2011) „Snakes in the grass: the energy security implications of Medupi“, *The Electricity Journal* 24: 92 – 100.

Stejskal Libor (2010) Bezpečnost, její koncept a souvislosti, in: Miloš Balabán and Libor Stejskal (eds.) *Kapitoly o bezpečnosti*. Prague: Karolinum.

Szarka Joseph (2004) „Wind Power, Discursive Coalitions and Climate Change: Breaking the Stalemate?“, *European Environment* 14: 317-330.

Tamtik Merli (2012) „Rethinking the Open Method of Coordination: Mutual Learning Initiatives Shaping the European Research Enterprise“, *Review of European and Russian Affairs* 7(2): 1 – 27.

Taureck Rita (2006a) Securitization theory – The Story so far: Theoretical inheritance and what it means to be post-structural realist, Paper presented at the 4th annual CEEISA convention at the University of Tartu.

- Taureck Rita (2006b) „Securitization theory and securitization studies“, *Journal of International Relations and Development* (9), pp. 53-61.
- Tavern Bernard (2008) *Petroleum, Industry and Governments. A Study of the Involvement of Industry and Governments in the Production and Use of Petroleum*. Kluwer Law International
- Tosun Jale and Solorio Israel (2011) „Exploring the Energy-Environment Relationship in the EU: Perspectives and Challenges for Theorizing and Empirical Analysis“, in: Tosun J. a Solorio I. (eds.) *Energy and Environment in Europe: Assessing a Complex Relationship*, *European Integration online Papers (EIoP)*, Special Mini-Issue 1, Vol. 15, Article 7.
- Trombetta Maria (2012) „European energy security discourses and the development of a common energy policy“, *Working Papers of the Energy Delta Gas Research*, no. 2, pp. 1-27.
- Tucker Christopher M. (2003) „The Lisbon Strategy and the Open Method of Coordination: A New Vision and the Revolutionary Potential of Soft Governance in the European Union“, paper presented at 2003 Annual Meeting of the American Political Science Association, 28 – 31 August 2003. http://www.eurosfair.prd.fr/7pc/doc/1225463928_lisbon_ideology_omc_apsa_paper_tucker.pdf (25.4.2014).
- Turton Hal a Barreto Leonardo (2006) „Long-term security of energy supply and climate change“, *Energy Policy* 34: 2232 – 2250.
- Umbach Frank (2008) „German Debates on Energy Security and Impacts on Germany’s 2007 EU Presidency“, in: A. Marquina (ed.) *Energy Security: Visions from Asia and Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vahtra Peeter (2009) „Energy security in Europe in the aftermath of 2009 Russia-Ukraine gas crisis“, in: K. Liuhto (ed.) *EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems*. PEI Electronic Publications 08/2009. <http://rosna.viperson.ru/data/200911/612612.pdf#page=160>, (20.8.2013).
- Varadarajan Latha (2004) „Constructivism, identity and neoliberal (in)security“, *Review of International Studies* 30: 319-341.
- Vernon Raymond (1975) *The Oil Crisis: In Perspective*. New York: Norton.
- Von Homeyer Ingmar, Klasing Anneke a Kraemer Andreas (2004) „Exploring the EU Open Method of Co-ordination“, paper presented at the workshop *The Open Method of Co-ordination – Risks and Chances for European Environmental Policy*. <http://eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/Other/environment.pdf> (24.3.2014).
- Waever Ole (1995) „Securitization and Desecuritization“, in: D.L. Ronnie (ed.) *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Waicová Šárka (2004) „Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti“, *Mezinárodní vztahy* 39(3): 66 – 86.
- Waltz, Kenneth N. (1979) *Theory of International Politics*. Boston: McGraw – Hill.
- Watson, Matthew (2005) *Foundations of International Political Economy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Weber Erik (2008) “The debate between causal realism and causal constructivism: Methaphilosophical reflections”, *Philosophica* 81: 59 – 71.

Wendt Alexander (1999) "Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics", in: Ch. Lipson and B. J. Cohen (eds.) *Theory and Structure in International Political Economy: An International Organization Reader*. Cambridge (Massachusetts): MIT Press.

Winzer Christian (2011) "Conceptualizing energy security", Cambridge Working Paper in Economics no. 1151 and EPRG Working Paper no. 1123.

Winzer Christian (2012) "Conceptualizing energy security", *Energy Policy* 46: 36 – 48.

Wood Ruth a kol. (2011) "Shale gas: a provisional assessment of climate change and environmental impacts", A report commissioned by the Cooperative and undertaken by researchers at the Tyndall Centre for Climate Change Research, University of Manchester.

Yergin Daniel (2006) "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs* 85(2): 69 – 82.

Yergin Daniel (2008) *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Free Press.

Young Richard (2007) „Europe’s External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market“, CEPS Working Document No. 278, November 2007. Brussels: Centre for European Policy Studies.

Youngs Richard (2009) *Energy Security: Europe’s New Foreign Policy Challenge*. London: Routledge.

Youngs Richard (2011) „Foreign Policy and Energy Security: Markets, Pipelines, and Politics“, in: V. L. Birchfield and J. S. Duffield (eds.) *Toward a Common European Union Energy Policy: Problems, Progress and Prospects*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Zacker Christian (1991) „Environmental Law of the European Economic Community: New Powers Under the Single European Act“, *Boston College International and Comparative Law Review* 14(1): 249 – 278.

Zbírál Robert (2008) *Teorie a praxe vyjednávání v Radě Evropské unie*. Brno: MUNI Press.

Zemanová Štěpánka (2007) „Výzkum europeizace – aktuální problémy a perspektivy“, *Mezinárodní vztahy* 4: 29 – 51.

Novinové články:

Economist (2014) „European Energy Security: Conscious uncoupling“ 5 April 2014, www.economist.com.

ENDS (2002) „EU energy liberalisation package agreed“, 25 November 2002, ENDS Europe.

ENDS (2004a) „Wallström attacks Kyoto protocol doubters“, 30 January 2004, ENDS Europe.

ENDS (2006a) „Germany's Gabriel slams EU energy paper“, 16 March 2006. ENDS Europe.

ENDS (2006b) “Energy and climate top Commission’s 2007 agenda”, 16 November 2006, ENDS Europe.

ENDS (2006c) “Energy issues to dominate German presidency”, 21 December 2006. ENDS Europe.

ENDS (2007a) “Green energy divisions loom over EU summit”, 6 March 2007. ENDS Europe.

ENDS (2007b) “Verheugen charts green path for EU business”, 23 March 2007, ENDS Europe.

ENDS (2011) „Decarbonising Europe’s energy supplies“, 24 August 2011, ENDS Europe.

ENDS (2014a) “EU leaders postpone decision on 2030 target”, 21 March 2014, ENDS Europe.

ENDS (2014b) „EU executive chooses weakest option on shale gas“, 22 January 2014, ENDS Europe.

Euractiv (2005a) „Blair calls for stronger EU energy policy co-operation“, 31 October 2005, www.euractiv.com.

Euractiv (2005b) „Co přinesl summit v Hampton Court?“ 31 října 2005. www.euractiv.cz.

Eurativ (2007a) „Third energy package: stakeholders reaction broadly positive“, 20 September 2007, www.euractiv.com.

Eurativ (2007b) „Electricity markets: MEPs urge full liberalisation“, 16 July 2007, www.euractiv.com.

Euractiv (2014a) „EU’s re-industrialisation dream „hostage“ of high energy prices“, 23 February 2014. www.euractiv.com.

Euractiv (2014b) „EU ministers debate energy price problem“, 4 March 2014. www.euractiv.com.

Euractiv (2014c) „Only renewables can create an integrated, competitive EU energy market“, 9 April 2014. www.euractiv.com.

Euractiv (2014d) „Commission pushes renewable energy into the free market“, 10 April 2014. www.euractiv.com.

Financial Times (2014) „Gazprom faces EU antitrust charge threat“, 7 February 2014, www.ft.com.

Natural Gas Europe (2011) „Nord Stream: A view from Poland“, <http://www.naturalgaseurope.com/nord-stream-a-view-from-poland-3421> (25.3.2014).

Reuters (2008) „Gaz de France says unbundling plan is a „screw up““, 25 March 2008. <http://uk.reuters.com>.

Příloha č. 1 Vybrané definice energetické bezpečnosti

Autor	Titul	Definice
Bohi and Toman (1993)	Energy security: externalities and policies	„Energy insecurity can be defined as the loss of welfare that may occur as the result of a change in price or availability of energy“
Checchi et al. (2009)	Long-Term Energy Security Risks for Europe: A Sector-Specific Approach	„The literature is divided between those who interpret energy security from an economic perspective and those who stress its political and strategic side ... The literature is further divided between those who see the security of supply as exclusively related to energy and those who like to couple it with the environmental dimension ... Although there is no common interpretation, it is possible to identify a number of features that are always included, namely physical availability and prices“
Doorman et al. (2006)	Vulnerability analysis of the Nordic power system	„system vulnerability, which is defined as the system’s inadequate ability to withstand an unwanted situation“
EC (2000)	Green Paper – Towards a European Strategy for the security of energy supply	“strategy for energy supply security must be geared to ensuring, for the well-being of its citizens and the proper functioning of the economy, the uninterrupted physical availability of energy products on the market, at a price which is affordable for all consumers (private and industrial), while respecting environmental concerns and looking towards sustainable development”
Grubb et al. (2006)	Diversity and security in UK electricity generation: The influence of low-carbon objectives	“security of supply, for the purposes of this paper it can be defined as a system’s ability to provide a flow of energy to meet demand in an economy in a manner and price that does not disrupt the course of the economy. Symptoms of a non-secure energy system can include sharp energy price rises, reduction in quality ... sudden supply interruptions and long-term

		disruptions of supply.”
Kruyt et al. (2009)	Indicators for energy security	“It has traditionally been associated with the securing of access to oil supplies and with impending fossil fuel depletion.“
Kepler (2007)	International Relations and Security of Energy Supply: risks to Continuity and Geopolitical Risks	“Traditional definitions of energy supply security combine a short-term notion of the continuity of physical supplies with long-term notion of “affordable” prices, “competitive” prices” or “adequate prices”. The risk management approach to the security of energy supplies argues that supply security is an issue dependent on the risk-adverseness of consumers. Its focus is thus not the absolute level of energy prices but the size and impact of changes in energy prices
Le Coq, C. and Paltseva, E. (2009)	Measuring the security of external energy supply in the European Union	“supply security, usually defined as a continuous availability of energy at affordable prices“
Lefevre (2009)	Measuring the energy security implications of fossil fuel resource concentration	„Energy insecurity can be defined as the loss of welfare that may occur as a result of a change in the price or availability of energy“
Lesbirel (2004)	Diversification and Energy Security Risks. The Japanese Case	„Energy security, like the concept of security itself is a contestable concept. Rather than seeking to define energy security comprehensively and while acknowledging different conceptions of it, I stress the notion of insurance against risks. An important aspect of energy security is the relative ability to insure against the risks of harmful energy import disruptions in order to ensure adequate access to energy sources to sustain acceptable levels of social and economic welfare and state power both nationally and internationally“
Mabro (2008)	On the security of oil supplies, oil weapons, oil nationalism and all	„Security is impaired when supplies are reduced or interrupted in some places to an extent that causes a sudden, significant and

	that	sustained increase in prevailing prices.“
Nutall and Manz (2008)	A new energy security paradigm for the twenty-first century	„Interruption of the energy supply has been identified by many as the primary threat that faces global energy security.“
Scheepers et al. (2007)	EU Standards for Security of Supply	„A security of supply risk refers to a shortage in energy supply, either a relative shortage, i.e. a mismatch in supply and demand inducing price increases, or a partial or complete disruption of energy supplies. ... A secure energy supply implies the continuous uninterrupted availability of energy at the consumer's site.“
Sovacool a Rafey (2011)	Snakes in the grass: the energy security implications of Medupi	„the challenge of equitably providing affordable, reliable, efficient, environmentally benign, properly governed and socially acceptable energy services.“
Trombetta (2012)	European energy security discourses and the development of a common energy policy	„Energy security is about managing risk, balancing supply and demand, setting regulation.“
Vicini et al. (2005)	Security of Energy Supply: Comparing Scenarios From the European Perspective	„Energy security is defined as the availability of a regular supply of energy at an affordable price (IEA, 2001a). The definition has physical, economic, social and environmental dimensions (EC, 2000); and long and short term dimensions.“
Yergin (2006)	Ensuring Energy Security	„in the developer world the usual definition of energy security is simply the availability of sufficient supplies affordable prices, different countries interpret what the concept means for them differently.“

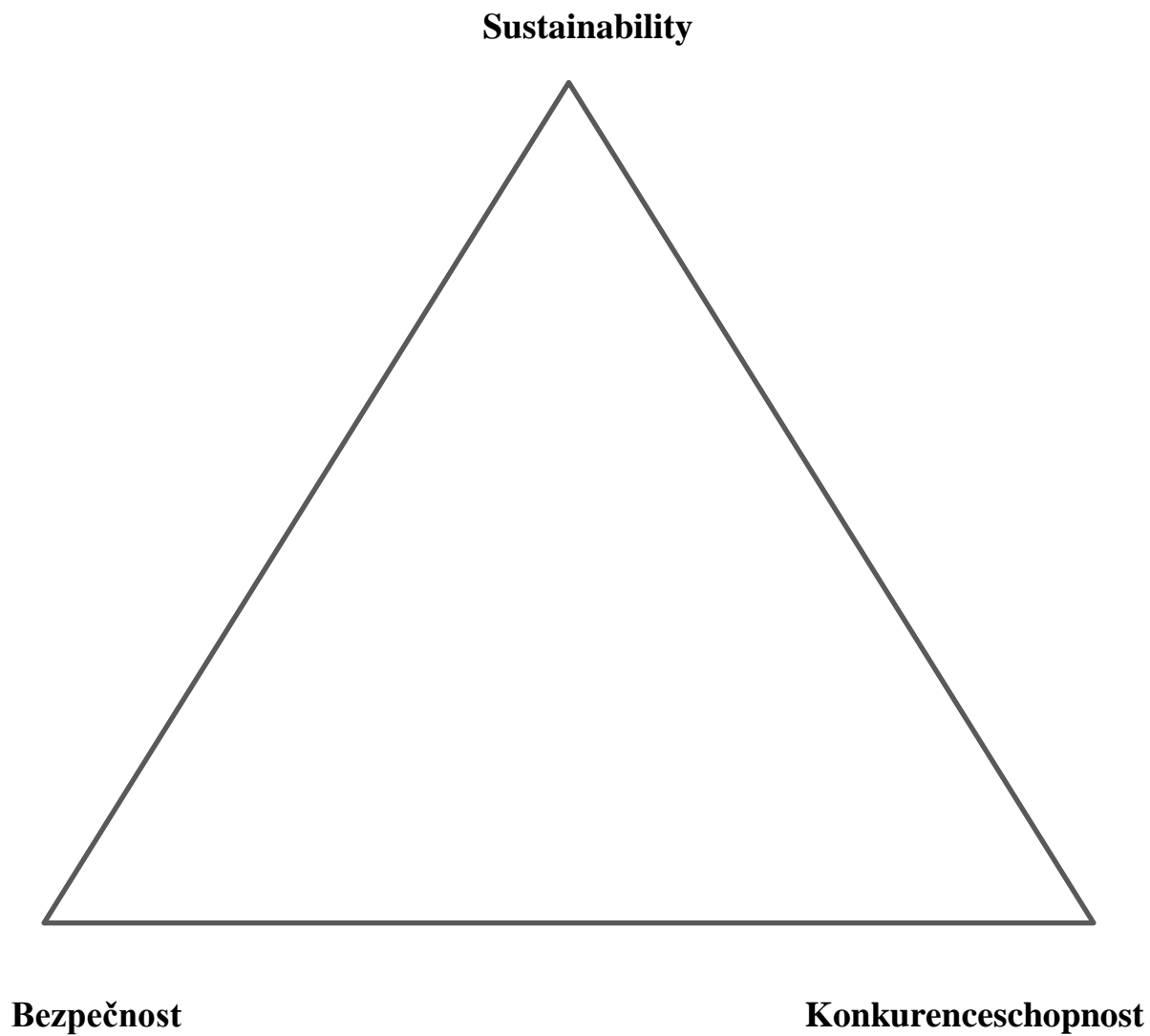
Zdroj: Výběr z Winzer 2011: 30-33, doplněno autorem.

Příloha č. 2 Strategický versus tržní přístup k energetické bezpečnosti

	Strategický/geopolitický přístup	Tržní přístup
Teoretické ukotvení	Realistická tradice, neoklasická geopolitika	Liberální tradice, neoklasická ekonomie
Dominantní rámování	geopolitika	ekonomika
Distribuce zisků/ztrát	relativní	absolutní
Povaha hry	Hra s nulovým součtem (omezené zásoby komodit)	Hra s nenulovým součtem (zásoby jako funkce technologie a ceny)
Státo-centrismus	silný	slabý
Role trhu	Trh jako prostředek posilování státní moci (státní kontrola nezbytná)	Trh jako nezávislý mechanismus efektivní alokace statků (minimum státní regulace)
Ekonomická strategie	Zdrojový nacionalismus/merkantilismus	Liberalizace trhu
Model spolupráce	Bilaterální vztahy suverénních států	Multilateralismus, mezinárodní instituce a režimy
Energetické komodity	Strategický význam (kvalitativně odlišné od tržních komodit)	Tržní komodity
Optimální řešení	Nezávislost (expanze)	Vzájemná závislost prostředkovaná trhem (propojenost).
Reflexe dostupnosti	Fyzická dostupnost	Cenová dostupnost
Determinanty energetiky	Kontrola zdrojů, závislost, konflikt o zdroje	Ekonomický blahobyt, cena, ekonomická efektivnost

Zdroj: Doplněno z Černocho a Ocelík 2014: 19.

Příloha č. 3 Trojúhelník energetické politiky EU

Zdroj: d'Oultremont (2014: 8)